Beatrijs

Editie A.L. Verhofstede en Jozef van Mierlo

bron
A.L. Verhofstede en Jozef van Mierlo (eds.), *Beatrijs*. De Vlijt, Antwerpen 1947

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_bea001beat08_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

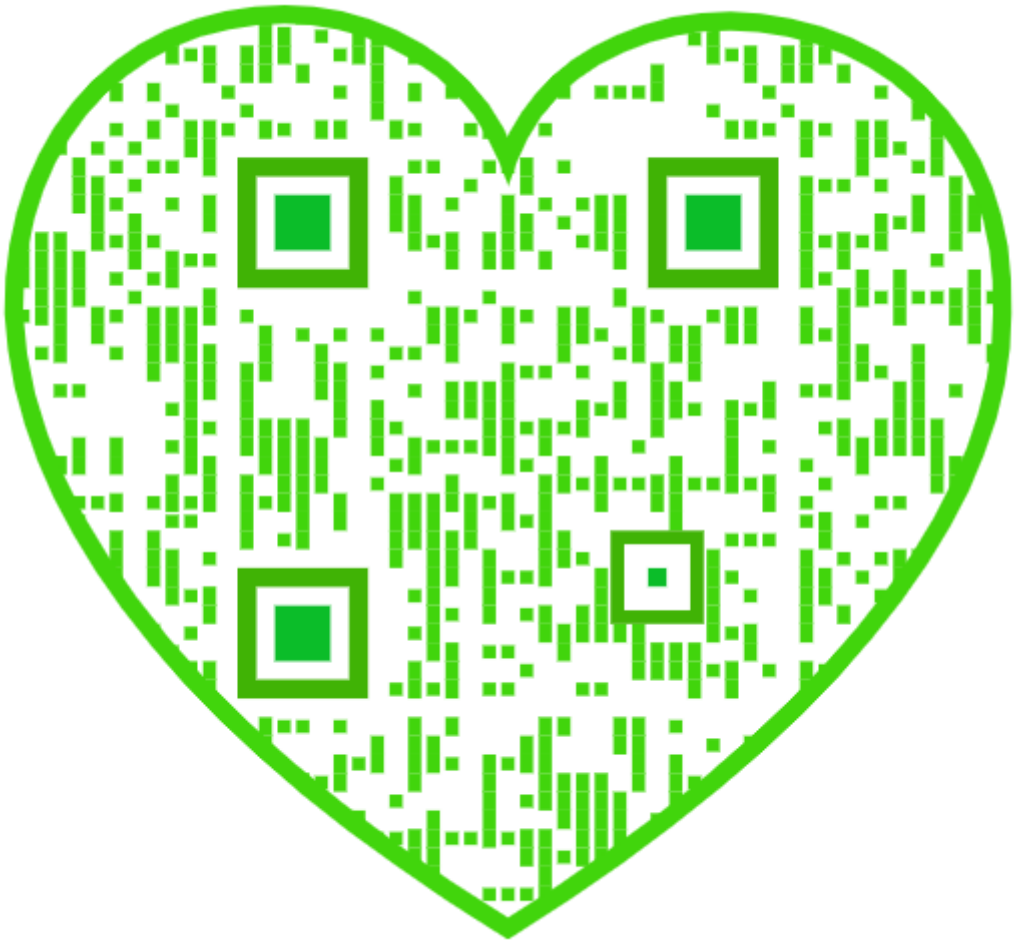

Voorwoord

De uitgave van deze ‘Beatrijs’ heeft niet tot doel de reeds indrukwekkende reeks uitgaven en studiën van ‘Beatrijs’ met een nieuwe te vermeerderen.

Na al hetgeen over ons middeleeuws gedicht gepubliceerd is, heb ik gemeend nuttig werk te verrichten met eindelijk de belangstellenden de oorspronkelijke tekst in photo-typographische afdruk te bezorgen. De aanwezigheid van deze naast de tekst in typographie stelt een einde aan de twijfel over al of niet diplomatische weergave en laat de lezer toe zich hiervan zelf te vergewissen.

De afdruk van het handschrift bood mij tevens een welkome gelegenheid de studenten in te leiden in de lezing der antieke teksten en hun aandacht te vestigen op het zo weinig ontgonnen domein der paleographie en der middeleeuwse graphiek. Daarom vroeg ik aan Dr. G.I. Lieftinck, conservator der handschriften der bibliotheek der Rijks-Universiteit te Leiden, een zo uitgebreide beschrijving van het handschrift van uit louter archeologisch en paleographisch standpunt.

Dat de lezing van de tekst ook belangstelling zal

wekken voor nadere studie van de inhoud, is van zelf sprekend; wellicht ging deze belangstelling het grijpen naar dit boek vooraf. Tot Dr. Rob. Roemans, die door tal van waardevolle bibliographische werken de weetlustigen zoveel diensten heeft bewezen, wendde ik mij bij voorkeur voor het opstellen ener volledig analytische bibliographie.

Verder werden bij de uitgave van de tekst een korte inleiding, enige mijns inziens onmisbare algemeenheden betreffende het gedicht inhoudend, en een bundeltje nota's ter vergemakkelijking der lezing gevoegd.

Dr J. van Mierlo S.J. stelde mij zijn onuitgegeven nota's ter hand, en liet mij toe aan het einde van de 'Korte uitweiding over het gedicht', zijn onuitgegeven studie over de authenticiteit van het slot van 'Beatrijs' te publiceren.

Hiermede alleen reeds, meen ik, bewijst deze uitgave aan de wetenschap een onschatbare dienst.

De lezer vindt hier dus een document, dat op zichzelf volstaat, en hem tevens de weg wijst voor verdere studie.

Dr Jur. A.L. VERHOFSTEDE.

Augustus 1947.

Korte uitweiding over het gedicht door Dr Jur. A.L. Verhofstede

letterkundige waardebepaling

De legende, liever naar haar eigen opzet het mirakel van Beatrijs genoemd, is een der bevalligste mirakel-verhalen uit de middeleeuwen. De verspreiding ervan was algemeen en men vindt het verhaal in het Latijn, het Frans, het Duits, het Spaans, Oud-Noors, zelfs in het Arabisch.

Rob. Guiette, in zijn nooit volprezen vergelijkende studie, vermeldt 54 middeleeuwse en 147 latere bewerkingen.(*)

In geen land ter wereld echter mocht het verhaal het geluk wedervaren door een zo geniale dichter vertolkt te worden als in onze gewesten. Van Mierlo noemt het ‘een eenig juweel in onze geestelijke literatuur’.

‘Niemand,’ zegt hij, ‘onstnapt aan de bekoorlijkheid, aan de ingrijpende menschelijke tragiek van dit verhaal. Want dit is wel meer dan een Maria-legende dit is een brok volle menschelijkheid...

Welk een psychologie: wat een kennis van de menschelijke zwakheid! van 't menschelijk hart...

Hoe natuurlijk ook die samenspraken; hoe innig die gebeden in schrijnenden nood; welke kieschheid bij zulk een onderwerp; welk een eerbied voor het heilige!

... En daarboven hangt de minne in het gemoed en de ridderlijkheid in het vertoon, die met zelden bereikte vaardigheid worden geschetst en uitgewerkt.’(**)

(*) Tinb.: Beatrijs, 13e druk, blz. 20.
(**) van Mierlo-Jun S.J. Beknopte Geschiedenis der Oud- en Middel- Nederlandsche Letterkunde.

Met niet minder lof spreekt Rob. Guiette over het gedicht, hij zegt: 'l'auteur, avec un souverain don de la mesure, conduit son récit, sans un accroc, sans une défaillance, son poème vaut par la pureté cristalline du style et l'émouvante simplicité du récit.

Le respect et l'amour de la Sainte Vierge, unis a un tact admirable, lui ont permis de traiter un sujet scabreux, sans le moindre scandale. Jamais il n'a besoin de forcer la voix pour exprimer un drame serré, où, sans cesse, le realisme contrebalance l'idéalisme. Le surnaturel du miracle ne l'empêche pas un instant de conserver à ses personnages leur caractère humain bien vivant et de les faire évoluer dans une atmosphère riche à la fois de réalité et de poésie.'(*)

oorsprong der legende

De oorsprong van het Beatrijs-verhaal is moeilijk te achterhalen. Van der Elst meent, hoofdzakelijk steunend op het feit dat de Beatrijs-legende in het bijzonder in de Nederlanden gebloeid heeft, dat ook daar haar ontstaan te zoeken is. Hij kan gelijk hebben. Rob. Guiette echter wijst op de moeilijkheid om in die tijd van algemeenheid der cultuur, een land van herkomst aan te duiden. Toch, zegt hij, zijn er tussen de verschillende versies van Beatrijs te veel punten van overeenkomst om geen gemeenschappelijke oorsprong te aanvaarden. De legende is wel *ergens* geboren, wij weten echter niet waar.

Evenmin is het te bepalen wanneer zij ontstaan is. De oudste tekst is uit het begin der XIIIe eeuw: hieruit te besluiten dat de legende ook toen ontstaan is ware al te eenvoudig.

bron

Voor wat echter ons gedicht betreft wijst Stracke als enige bron Caesarius van Heisterbach's Liber Octo Miraculorum aan dat ± 1237 voltooid was, terwijl V.d. Elst ook wijst op het zeer verspreide werk van dezelfde schrijver Dialogus Miraculorum, voltooid in 1222(**) waarin het Beatrijsverhaal eveneens voorkomt.

ouderdon van het gedicht

Wij kennen de ouderdom der beide bronnen van het verhaal: de Dialogus 1222 en de Liber Miraculorum ± 1237, hetgeen van groot belang is om de ouderdom van het gedicht te bepalen: dus na 1237 en vóór 1374 datum van het handschrift.

Dr Stracke beweert dat Beatrijs omstreeks 1240 gedicht werd, het zou dus zijn bron als het ware op den voet gevolgd hebben, hetgeen weinig waarschijnlijk lijkt.

(*) Rob. Guiette, La legende de la Sacristine, p. 127.
(**) Caesarius prior van het cistersiënser klooster van Heisterbach in het Zevengebergte. † 1240.

auteurschap

Het auteurschap is nog niet opgelost. Verwijzen wij echter naar Dr Stracke, die Diederic van Assenede als auteur noemt: er heerst, zegt hij, treffende innerlijke en uiterlijke overeenkomst tussen ‘Floris ende Blancefour’ en ‘Beatrijs’.

emendaties

De afwezigheid van enig ander manuscript sluit elke vergelijkende tekststudie met het oog op loutering, wat men pleegt te noemen emendatie, uit. Nochtans komen in ons gedicht plaatsen voor die zich zelf emenderen, ik noem:

vs 205 ‘Maria, moeder, soete name’, enz. dit gebed richt zich tot Jezus, dus ‘*Jesu, lieve, soete name*’, hetgeen wordt bevestigd door vs 215 en volgende. Eerst nadien richt zij zich tot O.L. Vr.

vs 480 tot 482. Deze verzen sluiten bezwaarlijk aan op de tekst van vs 483. Stracke meent dat deze verzen thuishoren tussen vs 432 en 433; v. Mierlo contra.

vs 614 Het handschrift heeft ene lombarde op dubbele lijn aan hoofde van vs 615. ‘*Deze tale*’ terwijl Tinbergen en al de andere tekstuitgaven die ik heb geraadpleegd het gedicht scheiden tussen vs 613 en 614 en de kapitaal aan hoofde van vs 614 plaatsen.

Is het slot van Beatrijs, niet oorspronkelijk? Vss. 865-1038, door Dr J. van Mierlo, S.J.

Het wordt stilaan mode het slot van onze Beatrijs-legende, zijnde vss. 865-1038, als niet oorspronkelijk te beschouwen.

In 'Van alle Tijden' volgen de uitgaven van onze legende, door Dr D.C. Tinbergen bezorgd, elkander op, met telkens hetzelfde betoog: dat dit slot wel van een lateren dichter zou kunnen zijn; waardoor allengs bij het grote publiek, zowel als bij dat van onze literatuur-historici, de indruk zich vastzet, dat dit slot een toevoegsel moet heten. Zo krijgen wij het dan ook beslist te lezen in de voor de Klassieke Galerij door Dr R. Roemans bezorgde uitgave: 'Het slot (verzen 865-1038) is een toevoegsel van latere hand' en de voornaamste bewijzen volgen: 'het doet vreemd aan, want onverwacht; het is in tegenstelling met den Latijnschen tekst; het is didactisch van opzet en uitwerking.' (blz. 77)

Het wordt hoog tijd tegen deze voorstelling eens krachtig protest aan te tekenen.

Dat men er geredelijk kon toe komen, dit slot voor een later toevoegsel te laten doorgaan, verwondert niet. Bij vs. 865 schijnt het verhaal uit te zijn; de dichter had gezegd: 'Zo was de zondares bekeerd; tot eer van Maria, die haar vrienden nooit in den nood verlaat'. En vs. 865 luidt dan inderdaad als het begin van een voortzetting:

> Dese ioffrouwe daer ic af las
> es nonne alsi te voren was.

En zo kon de verleiding groot zijn, om ons gedicht met vers 864 te besluiten. Reeds Jonckbloet schijnt er aan gedacht te hebben. Doch eerst H. Watenphul, in zijn *Geschichte der Marienlegende von Beatrix der Küsterin* (Niewied, 1904) heeft het gewaagd er opzettelijk mede uit te komen. De veronderstelling werd bestreden door V.d. Elst, in zijn *Bijdrage tot de geschiedenis der legende van Beatrijs* (in Tijdschr. voor Nl. Taal- en Letterk. 1913, blz. 51-64), waarbij C.G.N. De Vooys zich aansloot. (*Middeln. Legenden en Exempelen,* blz. 107, n. 3). Doch in 1926 zette Dr A. Stracke S.J. in de Leuvensche Bijdragen zijn reeds in 1913 begonnen *Beatrijs*-studiën voort, waarvan een goed deel over de *interpolaties der Beatrijs* handelde (blz. 95-121) en waarin de veronderstelling van Watenphul 'nader werd geadstrueerd', zoals Tinbergen het nog zegt, 'definitief werd bewezen', zoals Roemans het uitdrukt. Sindsdien schijnt voor velen het pleit beslecht en wordt het slot als: waarschijnlijk, hoogst waarschijnlijk, ja als zeker, voor het werk van een voortzetter gehouden. J. Gielen, in zijn bespreking van Stracke's Studiën (Leuvensche Bijdragen, blz. 21-38), en zelfs Prof. Guiette in zijn merkwaardige *Légende de la sacristine* (Paris, 1927) zijn het hierin met P. Stracke eens.(*)

Zijn er dan zulke overtuigende argumenten, dat wij zouden genoodzaakt zijn, dit slot als niet oorspronkelijk te verwerpen? Men gaat uit van de zoëven vermelde voor de hand liggende opmerking, dat de voorafgaande verzen als een slot aandoen en vs. 865 als het begin van een voortzetting treft. Men constateert dan verder dat ook Caesarius van Heisterbach, de waarschijnlijke bron van ons gedicht, dit slot niet heeft; als Beatrijs in het klosoter is teruggekeerd is de geschiedenis ten einde; en bij Caesarius en anderen is zij dit ook. Dat de nonne hare zonden zou gebiecht hebben, moest niet verder verhaald worden: dat sprak immers van zelf en dat behoorde niet meer tot het eigenlijk mirakel. En ook onze dichter had reeds vs. 859 uitdrukkelijk verklaard:

> Dus was die sonderse bekeert

wat de biecht veronderstelt. En Beatrijs zelf had het in hare gebeden tot Maria verklaard: dat alle zonden en misdaden zullen gestraft worden

(*) Guiette. Blz. 126, bij de bespreking van Beatrijs; hoger, bij de ontleding van de tekst van Caesarius (blz. 20, 9°), wijst hij op de noodzakelijkheid van dit bestanddeel van het verhaal. Zie onze aanhaling op blz. 19.

506 Daer en si vore biechte af ghesproken
Ende penitentie ghedaen.

Het sprak dus voor onzen dichter vanzelf, dat Beatrijs voor hare bekering een rouwmoedige biecht had afgelegd.

Men laat echter onvermeld dat Caesarius aan het slot van beide verhalen, dat van de Dialogus Miraculorum, en dat van de Liber VIII Miraculorum, de biecht vermeldt als uitleg hoe die geschiedenis bekend geworden is, Hierop komen we verder terug.

En men redeneert dan verder: een later, schroomvalliger dichter, een monnik dan, zal er bezwaar tegen hebben gehad, dat niet uitdrukkelijk werd verhaald, dat Beatrijs hare zonden in de biecht had beleden. Het gedicht zoals hij het vond bevredigde zijn geweten niet en om verdere ergernis te voorkomen, heeft hij er dan het verhaal van haar biecht aan toegevoegd. En om die veronderstelling te bevestigen, wordt beweerd dat er op het einde van de dertiende eeuw van kerkelijke zijde in de Nederlanden voor het verplicht stellen van de biecht werd geijverd.(*)

Gesteld nu dat dit alles juist zou zijn, waarom zou onze dichter dat niet zelf hebben kunnen doen? Hij had het verhaal bij Caesarius van Heisterbach gelezen, of hij had het uit den mond van broeder Ghijsbrecht gehoord. En daar was de geschiedenis uit met den terugkeer en de bekering van de zondares, zonder dat haar biecht, in den loop van het verhaal althans, werd vermeld. Waarom kon hij zelf die dichter niet zijn geweest wiens geweten op die wijze niet bevredigd werd en die om ergernis bij zijn lezers (nu hij schreef in het Diets), te voorkomen, zelf het verhaal van de biecht er aan heeft toegevoegd? Waarom moeten wij daar volstrekt een anderen dichter voor zoeken?

Dat hij zelf de voortzetter is, zou uit den tekst zelf kunnen blijken. In de onmiddellijk voorafgaande verzen heet het: Dat Beatrijs in het klooster teruggekeerd, het klokzeel nam, waarop de nonnen alle van de slaapzaal kwamen:

Sine wisten hier af groet no clene.
Si bleef in den cloester haren tijt
Sonder lachter ende verwijt;
Maria hadde ghedient voer hare

(*) Aldus Tinbergen, blz. 24. Waarschijnlijk werd deze vrij losse bewering door niets anders ingegeven dan door een aantekening van Te Winkel, die, naar aanleiding van het slot van Beatrijs, had verklaard: In dien tijd werd er meer geschreven om het nut van de biecht te betoogen; wat hem toelaat even op het werk *Van der Biechten* van Martijn van Torhout te wijzen. (Ontwikkelingsgang, I, 405). Een overgangszinnetje dus, dat geschiedenis wordt.

Ghelijc oft sijt selve ware.
Dus was die sonderse bekeert,
Maria te love, die men eert,
Der maghet van hemelrike,
Die altoes ghetrouwelike
Haren vrient staet in staden,
Alsi in node sijn verladen.

Dat klinkt ja, als het einde van de geschiedenis; en zo heeft onze dichter dat ook uit zijn bron. Maar dat is niet het einde van het verhaal; en zo heeft onze dichter zijn verhaal ook hier niet geëindigd. Wil men weten hoe dit einde zou geluid hebben? Men vergelijke met het eigenlijke slot:

Loef Gode ende prijs,
Ende maria, die gode soghede,
Ende dese scone miracle toghede!
Si halp haer uut alre noet.
Nu bidden wi alle, cleine ende groet,
Die dese miracle horen lesen,
Dat maria moet wesen
Ons vorsprake int soete dal,
Daer god die werelt doemen sal.

Dat is een slot van een Middeleeuws gedicht; niet het voorhandene En zo, na de geschiedenis met Caesarius te hebben geëindigd, heeft onze dichter zijn verhaal voortgezet, met wat er volgens zijn geweten of zijn aesthetisch gevoel nog aan ontbrak. En zo gaat hij voort:

Die ioffrouwe daer ic af las
Es nonne alsi te voren was.

de Jonkvrouw over wie ik u tot nog toe heb voorgelezen; want zijn gedicht was bestemd om voorgelezen te worden: *Die dese miracle* horen *lesen,* zegt hij nog aan het einde.

Trouwens, dit zogezegde toevoegsel schijnt niet op de eerste plaats bedoeld te zijn om de mogelijke ergernis weg te nemen, dat het niet vermelden van Beatrijs' biecht kon veroorzaken. Dan volstond het toch even uitdrukkelijk te verklaren, dat Beatrijs hare zonden had gebiecht, met vermelding desnoods van de gelegenheid en van den biechtvader. Veeleer schijnt zijn aethetisch gevoel niet bevredigd te zijn geweest. Hij had, om Beatrijs, ondanks haar zonde, toch edel en

hoog gemoed te behouden en haar de sympathie van de hoorders te verzekeren, haar vooral als moeder voorgesteld en het moederlijke in haar zelfs als drijfveer van haar liederlijk leven aangegeven. Het verhaal was dus voor hem niet uit, zolang wij niet weten wat er met Beatrijs' kinderen gebeurde. Hij moest wel nog verhalen, hoe Beatrijs om haar kinderen bezorgd was en hoe Maria haar ook van die zorg bevrijdde: anders ware de indruk gebleven, dat Beatrijs toch ten slotte een ontaarde moeder zou zijn geweest, die in haar eigen teruggevonden geluk haar kinderen aan hun nood en ellende zonder meer had overgelaten. Daarom behoort het verhaal van wat er met de kinderen was geschied tot de kern zelf van het gedicht, zoals onze dichter dit had ontworpen.

Maar dan behoort ook geheel het slot tot zijn verhaal, met ook het verhaal van Beatrijs' biecht. Er is hier nergens de geringste aanleiding, om in dit slot een scheiding aan te brengen. Ook heeft onze dichter, zeer behendig en weer met zeker gevoel voor de diepere menselijkheid, het verhaal van die biecht in verband gebracht met het verdere lot der kinderen: de abt, bij wien zij haar biecht had gesproken, neemt haar twee kinderen mede, zorgt voor hun opvoeding...

> Grau abijt dedi hen an
> Ende si worden twee goede man.

Zo kon nu ook de moeder in Beatrijs volledig tot rust komen.

Ik kom nu terug op het feit dat Caesarius in zijn twee uitgaven toch wel van de biecht gewaagt. Terecht schrijft Guiette in de ontleding van Caesarius tekst (p. 20, 9°): ‘sans la confession qui termine le récit le miracle était destiné à rester ignoré à jamais. Elle est un des éléments de la légende, qui ont du la faire admettre comme vrai’.(*)

De dogmatische beschouwingen ter zijde gelaten, is de geschiedenis der biecht de waarschijnlijkheidsomkleding van het mirakel.

Ook in dit andere Maria-mirakel, *Theophilus*, ontbreekt ze niet: ze moet inderdaad verklaren hoe zulk een mirakel, waarvan niets naar buiten bleek, toch kon bekend geraken. Dezelfde redenen die voor Caesarius golden, zullen ook wel voor den dichter van Beatrijs gegolden hebben.

Maar niet alleen dat. Onze dichter, die het mirakel uit de sfeer

(*) zie nota blz. 16.

van de legende heeft weten te verheffen in die van het algemeen-menselijke, heeft het ook aangevoeld, dat met haar terugkeer in het klooster, het drama in de ziel van Beatrijs niet ten einde was. Dat zou het eerst zijn met de bevrijdende biecht. Hij heeft dan ook het verhaal van die biecht tot een smartelijken zielsstrijd gemaakt, waaruit ook Maria haar redden zou. Het ware zijn dichterlijk genie miskennen, indien men dit slot aan een voortzetter wilde toeschrijven.

Men merkt nu op, dat het toch vreemd moet zijn, dat Maria, die haar toch altijd had bijgestaan, haar in dat laatste gedeelte niet te hulp is gekomen; en men besluit, dat er geen voldoende overeenstemming zou zijn tussen dit slot en hetgeen er aan voorafgaat. Maar waaruit blijkt dat Maria haar in dit gedeelte niet ter hulp komt? Omdat het niet Maria is die haar verschijnt, maar een jongeling die met een appel speelt voor een dood kind in zijn armen? Ik zou kunnen antwoorden, dat in een Dusseldorfs handschrift, waarin het Beatrijs-verhaal in een proza-bewerking van ons gedicht voorkomt, in plaats van een jongeling, het een jonge vrouw, Maria, is, die het dode kind tracht bezig te houden; wat een verloren gegane, betere redactie van ons gedicht zou laten veronderstellen. Maar ik doe dit niet, omdat ik er niets van geloof: de wijziging van den jongeling in Maria is van later. Ik wil alleen doen opmerken, dat Maria ook in het eerste gedeelte nooit rechtstreeks Beatrijs heeft geholpen, nooit haar verschenen is. In de parallele episode, waarin verhaald wordt hoe Beatrijs tot driemaal toe in haar slaap wordt aangemaand om terug in het klooster te treden, is het toch ook Maria niet, die haar verschijnt, maar een stem, die haar opwekt.

Waarom het nu een jongeling, blijkbaar een engel, en niet Maria is, die met het dode Jezus-kind speelt? Ja, waarom? Omdat de dichter het nu eenmaal zo voorstelt. Is hij dan daarin niet vrij? En misschien wel uit eerbied voor Maria. Ten slotte is die jongeling toch door Maria zelf gezonden, evenals die stem in het eerste gedeelte.

De opmerking, zelfs indien ze iets te betekenen had, komt trouwens in tegenspraak met wat men verder over dezen tweeden dichter meent te weten. Hij zou een al te ijverige Mariavereerder zijn geweest, die ook voor allerlei interpolaties in het eerste gedeelte zou aansprakelijk zijn; maar juist: zou een al te ijverige Mariavereerder niet in plaats van een jongeling Maria hebben ingevoerd?

Er is dus geen enkele reden, laat staan afdoende reden, om het slot als een later toevoegsel te beschouwen: het behoort tot de kern zelf van het verhaal, zoals dit door onzen dichter werd gezien en ontworpen. Het kan niet gemist worden, zonder dat de aesthetische schoonheid er door lijdt: omdat een der meest menselijke en sympathieke trekken in Beatrijs, haar moederliefde, er door zou ont-

sierd zijn; omdat ook zonder die biecht het drama in de ziel van Beatrijs niet ten einde is.

Op andere kleinere bijzonderheden of bedenkingen, die men nog zou kunnen aanvoeren, zoals b.v. dat eerst in dit slot de naam der nonne, Beatrijs, wordt genoemd, wil ik noch hoef ik verder in te gaan. Maar zelfs indien dit slot geen zo integrerend deel van het gedicht uitmaakte, indien het er slechts een los aanhangsel bij was, dat ons even over de verdere lotgevallen van in het verhaal voorkomende personen zou onderrichten en Beatrijs hare zonden alleen volledigheidshalve zou laten biechten, dan nog zou het ons niet geoorloofd zijn dit slot als een toevoegsel van een anderen auteur te beschouwen: omdat dit voor ons totaal oncontroleerbaar zou zijn en dus wetenschappelijk gesproken van generlei waarde.

Wij beschikken slechts over één handschrift van de legende; en in dit handschrift komt dit slot voor als behorende tot het gedicht zelf. Zolang hier geen werkelijk afdoende reden voorhanden is, om dit slot van het overige af te scheiden als een later toevoegsel, moeten wij bij de overlevering van het handschrift blijven; of wij zetten de deuren wijd open voor allerlei subjectieve wetenschap. Men vormt zich een bepaalde voorstelling van een dichter of van een gedicht; en het is ten slotte die subjectieve voorstelling, welke beslist wat oorspronkelijk, wat niet oorspronkelijk, wat interpolatie, wat toevoegsel moet zijn. De wetenschap moet berusten op feiten, op controleerbare feiten, wil zij niet ontaarden in liefhebberij of dilettantisme.

Men kan niet genoeg waarschuwen tegen het misbruik, dat in onze Neerlandistiek werd gemaakt van de zogezegde critische methode. Er is een tijd geweest, en die is helaas! nog lang niet voorbij, toen het als een opperste openbaring van het philologisch genie werd beschouwd in de teksten onzer handschriften allerlei vernuftige emendaties aan te brengen of interpolaties, toevoegsels, wijzigingen, wat weet ik al, te ontdekken, om een werk in zijn oorspronkelijke zuiverheid, zoals het uit de pen van den schrijver was gevloeid, te herstellen. Men ging daarbij, bewust of onbewust, van sommige gangbare theorieën, van vooropgezette opvattingen of vooroordelen uit, en al wat er niet bij paste gold als corrupt, als werk van kopiisten, als interpolatie, als niet oorspronkelijk. Natuurlijk vond men steeds wel hier en daar zo iets dat die mening kon bevestigen, al kwam men er soms toe langs uitvoerige en ingewikkelde redeneringen. Vaak werd daarbij dan de zogenaamde interne kritiek ter hulp geroepen. En met een verbazende opstapeling van de meest heterogene bijzonderheden, met een verbluffende acribie van taal- en stijlanalyse, zoals vooral de Duitse tekstkritiek dat had geleerd, werden uitkomsten bereikt, die soms ja

de meest vaststaande feiten op hun kop zetten. Maar de theorie, de vooropgezette idee zegevierde.

Ganse passages werden uit het werk van een schrijver verwijderd, omdat ze niet overeenkwamen met de opvatting die men had van de kunst van een tijd of van een bepaalden auteur; Veldeke werd niet langer de voorloper van de hoofse kunst in Duitsland, zoals door de tijdgenoten zelf was verzekerd, maar zelf een epigoon; de St Servatius-legende was, tegen de uitdrukkelijke verklaring van den dichter in, niet het werk van Hendrik van Veldeke, maar van een Limburgsen tijdgenoot, omdat Hendrik van Veldeke zelf tot de Duitse literatuur moest behoren; enz., enz., om hier slechts enkele karakteristieke gevallen uit mijn eigen ervaring aan te raken.

Hiermede wordt het goed recht van de critische methode, van de interne kritiek niet geloochend; er wordt alleen gewaarschuwd tegen misbruik, hetzij omdat het onderzoek eenzijdig wordt ingesteld, hetzij omdat men voorbarig conclusies trekt. De theorie, de idee mag niet vooropstaan, want dan loopt men gevaar alleen dat te zien, wat die idee, die theorie kan bevestigen: zij moet uit de feiten zelf opgroeien en op een zo volledig en alzijdig mogelijk onderzoek berusten. Wel mag zij ons bij het onderzoek voorlopig voorlichten, als wij maar steeds bereid zijn om haar op te geven, zodra zij met de feiten, met de uitkomsten van die objectieve, alzijdige en volledige analyse in botsing komt. Het wetenschappelijk werk van de historische of literaire kritiek is als dat van een detective, die er steeds rekening mede houdt, dat de door hem vergaderde feiten en sporen voor meer dan een oplossing vatbaar zijn. Wie te vroeg in een richting besluit, loopt gevaar te verdwalen en anderen in zijn dwalingen mee te sleuren.

Het is hier niet de plaats om daar verder over uit te weiden. Er is vaak heel wat meer moed, wat meer wetenschappelijke zin, vereist om aan de verlokkingen van vernuftige emendaties, schrappingen of wijzigingen, aan de bedwelming van theorieën en ideeën, weerstand te bieden en bij de eenvoudige feiten der overlevering te blijven.

Hieruit zal men begrijpen, waarom ik van de in onzen tekst van *Beatrijs* ontdekte interpolaties geen enkele zonder meer aanvaard. Want, nu men een tweeden auteur had ontdekt, die er een slot aan had toegevoegd, is men ook gaan veronderstellen, dat dezelfde man ook hier en daar zijn didactische neigingen zou hebben botgevierd en het sobere verhaal met enkele uitweidingen zou hebben ontsierd. Nu gebleken is, dat die tweede dichter moet wegvallen, is er ook niemand meer voor die uitweidingen. Men ziet trouwens, hoe weer een zekere opvatting van onzen dichter tot die interpolaties heeft geleid: de eerste

dichter, meent men, was veel meer dichter dan de tweede; hij was veel minder didactisch aangelegd... En zo wordt wat als te didactisch door sommigen wordt gevoeld, op rekening van den tweede gebracht. Laten we dan maar eenvoudig aanvaarden, dat onze dichter ook het didactische niet heeft versmaad: wij zullen er in ieder geval een volledige en een juister beeld van hem door krijgen; ook al zou hij daardoor bij sommigen in achting verhezen en misschien, wie weet? voor een monnik worden gescholden.

Wordt daardoor het beeld, dat iemand had van onzen dichter, of zelfs van den Middeleeuwsen dichter in het algemeen, gestoord, evenmin nemen wij zonder meer de emendaties aan, die in den tekst werden aangebracht om de zuiverheid der rijmen te herstellen. Hier ook weer gaat men uit van een vooropgezette idee: een goed dichter rijmt zuiver. Maar gesteld dat dit zo zou zijn, dan komt de vraag: wat verstond een Middeleeuws dichter door rijmzuiverheid? Wat in 't algemeen? Wat ieder dichter in 't bijzonder? Wij weten feitelijk nog veel te weinig, zowel over Middelnederlandsen versbouw als over Middelnederlandse verstechniek, om daarover uitspraak te doen. En wij vrezen dat door al het emenderen en wijzigen van vroegere uitgevers de studie van versbouw en rijmtechniek er niet gemakkelijker op is geworden.

Zo constateren wij, dat de beste dichters zich rijmen veroorloven, die voor ons slechts assonances zijn. Rijmen met overtollige *n;* rijmverbindingen met verschillende medeklinkers tussen bepaalde klinkers, als *gh/v; k/t,* enz., b.v. *ghenoeghen/bedroeven; laten/maken;* zelfs *hebben/segghen,* komen herhaaldelijk voor; ook zelfs *m/n* als in *climt/vint.* Maar welke rijmverbindingen aldus zijn toegelaten, welke assonances veroorloofd, is alles nog weinig onderzocht, en een objectief onderzoek wordt juist door al die willekeurige verbeteringen slechts bemoeilijkt.

Er zijn er misschien die menen, dat wij reeds genoeg weten over Middelnederlandsen versbouw, om zich hier enige vrijheid bij het emenderen van het versrhythme te veroorloven. Ik vrees dat dit nog niet het geval is en dat wij zelfs met de zo lenige theorie: vier heffingen al of niet voorafgegaan door dalingen vaak niet uitkomen. Ook hier dient nog veel objectief onderzocht te worden op de overgeleverde teksten zelf, rekening houdend met mogelijke apocopen of rekkingen, enz.

Men zal begrijpen dat ik evenmin voorstander ben van emendaties of normalisaties, zoals het heet. Het kan gebeuren, dat men met klaarblijkelijke schrijffouten heeft te doen. En nog neme men niet voorbarig klaarblijkelijke schrijffouten aan. Maar hier kan, op voor-

waarde nochtans dat dit in den tekst zelf op ene of andere wijze uitkomt, een lichte emendatie nog zoveel kwaad niet stichten. Andere emendaties, die nodig worden geacht, zal men liefst in den tekst zelf niet aanbrengen, maar eventueel voorstellen in het critisch apparaat. Alleen wanneer de tekst van het handschrift dat men uitgeeft geen zin, althans geen bevredigenden zin geeft, zou, echter weer niet zonder waarschuwing, mogen geëmendeerd worden, doch alleen door zulk een emendatie, die in de handschriftelijke overlevering zelf steun vindt.

Andere emendaties, hoe gegrond ze ons ook mogen voorkomen, houde men toch liefst buiten den tekst zelf. Men bedenke, dat wat in den tekst zelf wordt opgenomen, ook al staat de juiste lezing van het handschrift onderaan de bladzijde, toch steeds voor de gebruikers het conjecturale van een emendatie verliest en als goede lezing wordt aanvaard.

Emendaties die hoegenaamd geen steun vinden in de handschriftelijke overlevering en er niet uit kunnen verklaard worden, acht ik voor mij totaal overbodig: dat wordt oncontroleerbare wetenschap, waaraan men niets heeft, of liever waardoor de wetenschap voor jaren op dwaalwegen kan worden gebracht. Vele ook zogenaamde critische uitgaven, soms van de beste, van een Franck of van een Verdam, zijn om die reden onbetrouwbaar, of dienen met grote omzichtigheid te worden aangewend.

Eerbied voor de overlevering, voor wat is, niet voor wat wij er van hebben gemaakt, zal steeds de eerste voorwaarde zijn van allen vooruitgang van onze philologische wetenschap.

Beschrijving van het handschrift door Dr G.I. Lieftinck

bewaarplaats

Het handschrift, dat hierna gereproduceerd wordt, is, voorzover het de sproke van Beatrijs betreft, het enig bekende. Dit gedeelte beslaat 14 bladzijden en een gedeelte van een 15e, en wel folio 47 verso tot folio 54 verso, col. 1, van een codex die berust in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage, onder het nr 76 E 5, vroeger resp. 727 en AA 69.

samenstelling

Het handschrift dat, hoewel verschillende werken bevattende, als één verzamelcodex is aangelegd, is samengesteld uit 9 bundeltjes, de zogenaamde *katernen,* van 8 bladen perkament, en een tiende waarvan de twee laatste bladen weggesneden zijn. Of wij deze terugvinden vóórin het hs. als de twee losse bladen, waarvan het eerste dient als schutblad en het volgende gebruikt is voor de Paastafel en de inhoudsopgave van de Dietsce Doctrinael, dan wel of daarvoor twee andere stukken perkament gebruikt zijn, is niet uit te maken. In ieder geval heeft het hs. steeds deze samenstelling gehad: dus twee losse bladen, 9 katernen bestaande uit 4 dubbelvellen en één katern waaraan de twee laatste bladen ontbreken; hetgeen wij weergeven als volgt: 2, 9 IV, IV - 2. De bladen zijn 257 mm. hoog bij c. 190 mm. breed.

signaturen en custoden

Om verkeerd inbinden te voorkomen gaf men in de middeleeuwen, en trouwens ook nog in de eerste eeuwen der boekdrukkunst, de volgorde der katernen en die der dubbelbladen (diploma's) in het katern aan, door middel van een letter gevolgd door een cijfer: zo bijv. voor het eerste katern aj, aij, aiij, het midden-dubbelblad werd niet getekend, het tweede katern kreeg bj, bij, biij, enz.

Dit teken, dat *signatuur* genoemd wordt, werd zodanig op de rand geschreven dat het bij het binden geheel of gedeeltelijk weggesneden werd. In ons handschrift zijn zulke signaturen nergens meer te vinden. Misschien zijn zij er ook nooit geweest. *Custoden* of *reclamen* zijn er geregeld: rood onderstreept staan op het verso van het laatste blad een of een paar woorden van het eerste blad van het volgende katern, zo bijv. op blad 48 verso (blz. 3 van Beatrijs).

Een merkwaardigheid is dat er in cursiefschrift van op zijn laatst 1400, nog andere custoden voorkomen. Deze vindt men op het verso van de drie eerste bladen van elk katern. Zij leggen op dezelfde wijze de diploma's vast als de signaturen, een omstandigheid die in mij het vermoeden versterkt dat er nooit signaturen geweest zijn.

Wellicht werden deze custoden aangebracht door degene die te dien tijde het handschrift gebonden heeft. De gronden voor deze onderstelling zijn: 1e dat de in lopend schrift haastig geschreven woorden soms gevlekt, meestal op de volgende bladzijde overgedrukt zijn, omdat ze niet eens droog waren; 2e dat het handschrift reeds gerubriceerd, m.a.w. geheel gereed was toen de custoden geschreven werden, daar de custode op folio 33 verso het rode opschrift van f. 34 recto aankondigt, en zelfs onder de woorden ‘*van gherechtichede’,* heel klein ‘*rode l(ette)re*’ staat!

Verdenius, de uitgever van Maerlant's Heimelicheit der Heimelicheden, die het handschrift het laatst beschreven heeft, meende dat de signaturen in rode hoofdletters (in rood krijt), die heel flauw nog te onderscheiden zijn, ook uit de tijd van ontstaan stammen, doch daarin vergiste hij zich: zij dateren waarschijnlijk uit de tijd van de tegenwoordige band, die uit de eerste jaren der 18e eeuw is. Deze geleerde veronderstelde ook dat de twee eerste bladen, omdat zij niet gefolieerd zijn, oorspronkelijk geheel achteraan hebben gezeten en door een latere binder vooraan zijn geplaatst. Hierover meer bij de foliering.

nummering

Tot in het eind der zestiende eeuw telde men de bladen, niet de bladzijden van een boek, zoals wij thans gewoon zijn, dus *foliering* in plaats van *paginering:* alleen het recto werd geteld. En nu nog

worden handschriften bij de beschrijving gefolieerd. Men spreekt dan van f. 1r en f. 1v, of van f. 1 en f. 1'. De kolommen worden onderscheiden door a en b.

Ons handschrift is slechts ten dele in de tijd van ontstaan met rode inkt gefolieerd i - xlvi, dus in kleine romeinse cijfers volgens de gewoonte. Een bijzonderheid is, dat men telkens op het verso folieerde, hetgeen niet dikwijls voorkomt. Er werd begonnen bij blad 3 en dat was heel natuurlijk, want men folieerde ten behoeve van de index en zoals men zien zal staat op het tweede blad inderdaad een inhoudstabel, alléén voor de Dietsce Doctrinael. De copiïst hield ook op bij f. xlvi, want dat was het laatste blad, dat hij voor zijn index nodig had. Daar begint nl. het laatste hoofdstukje dat vermeld werd. Bij het beschrijven van een handschrift houden wij ons zoveel mogelijk aan de oorspronkelijke foliëring en geven we dus de eerste bladen de nummers I en II, terwijl we de oorspronkelijke nummering in arabische cijfers overbrengen.

De tweede foliëring, ditmaal en ook in het vervolg op het recto, is van de hand van Visser, een laat-18^{e}-eeuwse bezitter, die de romeinse cijfers in arabische overgebracht heeft. Wonderlijk is, dat hij het volgende gedeelte (Beatrijs dus) pagineerde (1-15) en tenslotte het laatste werk (Heimelicheit der Heimelicheden) weer folieerde (1-16). Daardoor heeft hij het noodzakelijk gemaakt dat het handschrift in de moderne tijd nog eens gefolieerd werd, met potlood: I, II, 1-76. De laatste blanco-bladen telde men niet meer.

afschrijving en liniering

Voordat de bladen beschreven werden, werd het katern eerst met iets wat met ons tegenwoordig potlood op een lijn stond (grafiet of zilverstift), afgeschreven, d.w.z. men maakte een bladspiegel voor twee kolommen met een klein apart kolommetje voor de hoofdletters. De maten voor de hele spiegel zijn 187/190 × 154/157 mm. Eerst toen het gehele katern afgeschreven was, heeft men de kolommen gelinieerd, dat kan men nog zien aan de twee laatste bladen 76' en 77 die alleen maar afgeschreven zijn. De bladen 1, 77' en 78 zijn blank. Er is gelinieerd voor regelmatig 37 regels per kolom.

schrift

Het gehele handschrift is geschreven door een en dezelfde fraaie hand in een sierlijke gothische *littera textualis.* Het is onmogelijk dergelijk schoonschrift met zekerheid te localiseren en te dateren, omdat het zo stijlvol is en mitsdien nauwelijks persoonlijke kenmerken draagt. Het legt de lezer dan ook geen enkele moeilijkheid in de weg.

afkortingen

De sporadisch voorkomende afkortingen zijn geheel traditioneel

en de aanwezigheid van de gedrukte tekst naast de reproductie van het handschrift ruimt overigens alle hiermede verbonden moeilijkheden uit de weg:

streepje bovengeschreven voor *m* of *n*: Hier ōme en darfmē = Hier om*m*e en darfme*n*... f. 47'b, r. 64; Beatr. vs 62.(*)
streepje bovengeschreven voor *de* in het woordje eñ = ende.
komma bovenaan voor *er* en *aer*: Int cloest' d' = Int cloest*er* da*er* ... f. 47'a, r. 30; Beatr. vs 28.
a, u, ů bovengeschreven voor *ra* of *a*: = sp*rac*... f. 54'b, r. 1; Beatr. vs 998.
= sp*rac*... f. 50'b, r. 28; Beatr. vs 433.
= sp*rac*... f. 6a.
= beq*ua*me... f. 19'a.

i bovengeschreven voor *ir*: = v*ir*tuut... f. 2b.
o bovengeschreven voor lange o-klank: g^{o}t = g*roet*... f. 47'b, r. 40; Beatr. vs 38.
een teken als $_{3}$ voor *et* en *iet*: m$_{3}$ = m*et*... f. 47'b, r. 72; Beatr. vs 70.
n$_{3}$ = n*iet*... f. 47'b, r. 64; Beatr. vs 62.
h^{t} voor h*eit*: cranch^{t} = cranch*eit*... f. 48a, r. 6; Beatr. vs 78.
p̄ voor *per*: p̄semieren = p*er*semieren... fr. 14a.
p̲ voor p*re*: p̲tiosen = p*re*tiosen... fr. 52, r. 11; Beatr. vs 712.
ih's voor ih*esus*...; xp̄c voor *cristus.*

rubricering

Tijdens het schrijven liet de copiïst ruimte vrij voor de initialen en voor de eenvoudige sierletters, de z.g. lombarden(*), die er met rood of blauw in getekend werden. Dit was het werk van de rubricator, zo genoemd naar de *rubrijc* (rode inkt) die hij gebruikte.

(*) Tussen de verzen en de regels van de kolom is een verschil van 2, door het feit dat de 3 eerste verzen van het gedicht verdeeld zijn over vijf regels.
(*) Tussen de verzen en de regels van de kolom is een verschil van 2, door het feit dat de 3 eerste verzen van het gedicht verdeeld zijn over vijf regels.

Om te vermijden dat er een verkeerde hoofdletter zou geplaatst worden, zette de copiïst in de opengelaten ruimte, heel klein de gevraagde letter ernaast of in de opengelaten ruimte: de *representant.*

Ook zijn met rode inkt de opschriften geschreven, waarvoor aanvankelijk plaats was open gelaten. Dan zijn de hoofdletters, met rood doorstreept en wel in de gerijmde gedeelten de beginletters, maar lang niet overal en in de prozastukken vrijwel alle kapitalen, terwijl tevens de leestekens (altijd punten) in dat gedeelte nog eens in rood herhaald worden.

In het rijmgedeelte komen leestekens hoogst zelden voor. In het proza geschiedt de frasering door die gerubriceerde letters (lang niet altijd hoofdletters) en de leestekens. Een tweede middel tot frasering is het aanbrengen van paragraaftekens (rood en blauw) die men plaatste, waar wij thans een nieuwe alinea zouden beginnen.

Een tweede belangrijke functie van de rubricator is de correctie, maar daarvan is in onze codex nauwelijks een spoor te ontdekken: doorhalingen heb ik niet gevonden, vergeten woorden evenmin. Een enkele maal zijn een paar woorden uitgeradeerd, het ruw geworden perkament is netjes glad gemaakt en het juiste woord bijna onzichtbaar hersteld. Zie bijv. de regel op rasuur in de Beatrijs op f. 50'a.

Somtijds waren copiïst en rubricator een en dezelfde. Het is in handschriften als dit heel moeilijk uit te maken of men met één of met meer dan één hand te doen heeft, zo groot is het stijlgevoel en zo weinig persoonlijk het schrift: na lange aarzeling geloof ik dat het hs. door één en dezelfde persoon geschreven en ook gerubriceerd is.

Heeft de copiïst een spoor achtergelaten, waaruit zijn identiteit eens vast zou kunnen worden gesteld? Ik weet het niet, maar na het laatste woord van de gehele codex komen een paar krabbels voor, cursief en heel dun geschreven, iets als m_3 (helaas is het begin onduidelijk geworden, maar er heeft nog iets voorgestaan). Een monogram?

de illuminator

Het heeft er alle schijn van dat de copiïst-rubricator tevens illuminator was, want behalve de kleine lombarden(**) van 1 r. hoog in het prozagedeelte van het hs., die in blauw en rood getekend zijn, komen verder in het gehele hs. afwisselend blauwe en gouden lombarden van 2rr. hoog voor, die bijna steeds resp. met eenvoudig rood en blauw penwerk versierd zijn. Deze gouden letters vormen weer

(**) Lombarden zijn gekleurde, niet gebroken kapitalen, die nog uit het praegothische tijdperk zijn behouden. De naam stamt uit veel latere tijd, toen de Italiaanse afschrijvers onder invloed van het humanisme dat schrift uit de carolingische en romaanse handschriften weer gingen invoeren (lombardische hoofdletters dus).

de brug naar nog grotere (3 à 4 rr. hoog) op ff. IIa, 54'a, 55a en 71a in omlijsting van blauwe en rose velden (doorsneden of gekwartileerd) met wit penwerk ‘gehoogd’, die weer in dezelfde stijl zijn als de grote rijk versierde initialen met de ‘historiën’ (miniaturen in de letters, die wij enigszins uitvoerig zullen bespreken). Zo komen wij dus tot het aannemen van een copiïst-rubricator-illuminator, die het zeer behoorlijk versierd heeft, als was hij geen oorspronkelijk kunstenaar.

gehistorieerde initialen

In het hs. komen de volgende gehistorieerde initialen voor:

O f. 1

F. 1: O blauw met wit penwerk (17 r. hoog) in vierkante omlijsting, gekwartileerd rood en blauw mozaïek. In de vier hoeken gouden medaillons met hoofden van wijsgeren met witte linten en de namen *Seneca, Ovidius, Auicenna* en *Sydrac.* In het oog tegen blauw-gouden mozaïekgrond de auteur in blauwe tuniek met rood opperkleed en rose kapje op het hoofd, gezeten voor een gouden lessenaar zijn boek schrijvend. Lint: *Dits dostrinael in dietsce*]. Uit een blauwe wolk een hand uit rose mouw hem zegenend of inspirerend. Randversiering: staaf van goud, rose en blauw, lopende langs drie marges, in de bovenmarge eindigende in een draak. Vertakkingen in gestileerde ranken en gouden medaillons op de hoeken en halverwege, wederom met koppen van wijsgeren. Van de namen is alleen *Salomon* in de bovenhoek nog te lezen. Boven de staaf in de ondermarge een jacht: jager met horen, twee honden, een hert en zes bomen. De gehele blz. is gereproduceerd in kleuren bij Jan ten Brink, Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde (Amst. 1897) t.o. blz. 191, doch de miniatuur en randen zijn in werkelijkheid lang vóór Ten Brink's tijd (hetgeen blijkt uit een mededeling van Jacob Visser op het schutblad en uit de uiteenzettingen van Clignett en Van Wijn, waar zij diens gissingen aangaande het opschrift van het lint in de miniatuur verbeteren(*)) moedwillig beschadigd, zodat een aantal koppen en opschriften niet meer te zien is. De afbeelding is sterk geretoucheerd.

V f. 7'a

F. 7'a: V rood met wit penwerk (13 r. hoog). In het oog tegen goud-rood-blauw mozaïek op groene heuvel de auteur met een lint zonder letters. Op de achtergrond een berg. Voor hem vier menselijke figuren naar hem luisterde, in rose, rood, lila en blauw. Rankwerk in zij- en ondermarge. Zie de reproductie in Geschiedenis

(*) Deze uiteenzettingen van Clignett en van Wijn kan men vinden resp. in Clignett's inleiding tot de editie van Maerlants Spiegel Historiael (Leiden 1784), blz LII vlgg. en in Van Wijn's Historische en letterkundige avondstonden I, (Amst. 1800), blz. 326 vlgg.

van de Letterkunde der Nederlanden II ('s Hertogenbosch enz., [1940]), t.o. blz. 28.

f. 33'b D

F. 33'b: D rose met wit penwerk (16 r. hoog) in vierkant van fraai blauw mozaïek. In het oog in goud een ruit uitgespaard met tegen blauwe mozaïekgrond de voorstelling van de zg. Genadestoel: God de Vader in blauwe tuniek en rood opperkleed, gezeten op een gouden bank, houdt in de armen een gouden kruis, waaraan de Christus. Tussen beiden de H. Geest als witte duif. Drie gouden kruis-nimbussen. In het goud der hoeken de emblemen der vier evangelisten. Een gouden staaf met rankwerk scheidt de kolommen en gaat in de ondermarge links en rechts voort. Zie voor deze voorstelling de afbeeldingen bij R. Ligtenberg, Over de oorsprong en de eerste betekenis van de Genade-stoel in Collectanea Franciscana Neerlandica III (1932). (Zie onze reprod.).

f. 47'a V

F. 47'a: V blauw met wit penwerk met goud omzoomd, uitlopend in ranken en penversieringen (5 rr. hoog). In het oog tegen gouden achtergrond op groene grasgrond een Madonna met Kind in rood onderkleed en blauwe mantel, het Kind naakt op de arm en in de rechterhand een lelietak (?). Voor haar ligt een non in grijs habijt met zwarte kap, voor de ingang van het klooster, voorgesteld als een witte gekanteelde poort met rood puntdak. In haar hand heeft zij iets dat natuurlijk de sleutelring moet voorstellen. Randversiering: staaf in goud-blauw-rose met ranken zich voortzettend ook in de boven- en ondermarge. Zie de gekleurde reproductie bij Ten Brink t.o. blz. 158 en onze vergroting onder de reproductie van het hs.

f. 57'b M

F. 57'b: Rode unciale M met wit penwerk (4 rr. hoog). De middenpoot ontbreekt gedeeltijk, zodat een ronde ruimte is opengelaten, ingenomen door een Christuskop met kruisnimbus van blauw en goud. Het geheel in gouden omlijsting. Een rose-gouden staaf scheidt beide kolommen en loopt in boven- en ondermarge naar weerszijden in ranken uit.

f. 61'a D

F. 61'a: D rose met wit penwerk (5 rr. hoog) in vierkante gouden omlijsting zich voortzettende in goud-blauw-rose staaf met ranken die tot in de boven- en ondermarge uitlopen. In het oog van de D op groene grasgrond de figuren van een koning (Alexander) met blauwe mantel en van een persoon in blauwe tuniek en muts met een purperen overkleed die een lint in beide handen ophoudt (Aristoteles); alles tegen gouden achtergrond. Zie de reproductie bij Ten Brink t.o. blz. 172.

Voor de eerste twee der beschreven miniaturen heeft de kunstenaar vermoedelijk voorbeelden gehad, de voorstellingen zijn con-

ventioneel en kunnen in veel handschriften voorkomen. Voor de derde, de fraaiste van alle, hebben wij een voorbeeld uit veel vroegere tijd voorhanden; daarover straks meer. De Beatrijsminiatuur, die wij natuurlijk nog eens afbeelden, al is ook deze in de literatuur overbekend, zou wel eens originele vinding kunnen zijn, evenals misschien die van Alexander en Aristoteles, al is ook dit laatste niet nodig. Hier zien wij dan ook dat hij een aardig tekeningetje kan maken, dat als 'historie' precies een situatie weet uit te beelden, maar meer ook niet. Dat deze miniaturen zo klein zijn in vergelijking tot de eerste drie, is misschien wel daaruit te verklaren, dat de artiest, ditmaal zonder voorbeelden, ook maar liever een klein terrein afbakende voor zijn werk.

Tenslotte hebben we dan nog de Christuskop in het tussengedeelte met de prozateksten, nimmer gereproduceerd, maar niet bijster belangrijk.

datering

Wij hebben reeds gezien dat het schrift ons weinig houvast biedt voor het bepalen van de ouderdom van het handschrift. Hetzelfde zouden wij kunnen zeggen van de versieringen, zij zijn volkomen conventioneel.

Gelukkig is de codex te dateren met behulp van een Paastafel(*) waarmede het handschrift aanvangt. Boven deze tabel staat het volgende zinnetje: *Int iaer ons heeren m.ccc.lxxiijj* (1374) *es die sondach lett(er)e op A ende de mane es p(ri)me op vij.*

Het is licht in te zien dat 1374 het jaar moet zijn waarin of waarvoor het handschrift geschreven is. Wat zou het voor zin hebben een ander jaar te noemen?

Het is thans ook wel duidelijk, dat de twee eerste bladen steeds vooraan hebben gezeten. Een kalender vindt men nooit op een andere plaats dan aan het begin en de inhoudstafel van het eerste werk uit ons handschrift zou men hoogstens direct achter dat werk verwachten, maar zeker niet na alle andere stukken die in het handschrift zijn gecopieerd!

inhoud

F. I: blank.

F. I': Tabel voor het vinden der paasdata lopende van 21 Maart tot 25 April 1374.

F. II: Inhoudstabel voor de Dietsce Doctrinael.

(*) De lezer kan zich over dit onderwerp oriënteren met behulp van W.E. van Wijk, Le Nombre d'or (La Haye 1936) en vooral met het meer populair geschreven werk van dezelfde schrijver 'De late Paasch van 1943' ('s-Gravenhage 1943).

F.1a: Die Dietsce Doctrinael van Jan Boendale of iemand uit diens omgeving.
Uitgegeven door W.J.A. Jonckbloet ('s-Gravenhage, 1842).

F. 47'a: De Beatrijslegende, waarover elders meer.

F. 54'a: *Dits den pater noster in dietsche - Dits den aue Maria in dietsche - Dits den credo in dietsche.* - Jan Boendale, Der leken spiegel, bk. II: cap. 41, vs 12-22; cap. 42, vs 6-10 en cap. 43, vs 1-32.

Uitgeg. door Is. Le Long, Boekzaal der Nederduitsche Bybels (Amst. 1732), blz. 297-299; het tweede stukje door Jonckbloet, Beatrijs, blz. vi.

F. 55a: *Dit sijn die heyleghe tien ghebode die alle menschen die hare beschedenheit hebben van rechte schuldech sijn te wetene...*

Een uittreksel werd uitgeg. door Le Long, a.w. blz. 300-301. Volledig door J. van Vloten, Nederlandsch proza (Leiden enz., 1851), blz. 61-63.

F. 55'a: *Cristus ghinc in een scep ghelijc te verstane Dat scep es die heyleghe kerke die cristus sente Peter beual...* (13 rr.).

Ibid.: *Dit sijn die .xij articlen des heylichs kersten gheloefs* - Gevolgd door een passage, die overeenkomt met Jan van Ruusbroec's Van den Kerstenen Gheloeve (Werken III,(*) blz. 244-245).

Uitgeg. door Le Long, a.w. blz. 299 (zonder de slotpassage). Volledig door D.C. Tinbergen, Des coninx summe. Inleiding (Groningen, 1900), blz. 142-143.

F. 56a: *Dit sijn die seuen Werken der ontfermhertecheit.*

Ibid.: *Dit sijn die seuen hoeft sonden die contrarie sijn der gratien gods ende allen doeghden.*

Uitgeg. door Tinbergen, a.w. blz. 146-147.

F. 56'a: *Dit sijn die .seuen sacramente der heylegher Kerken* - Voor het eerste gedeelte zie men Jan van Ruusbroec's Vanden rike der ghelieven, cap. 2; voor het tweede Vanden gheesteleken tabernacule, cap. 122.

Uitgeg. door Van Vloten, a.w. blz. 63-64.

F. 57b: *Dit sijn die seuen gauen des heylichs gheests* - Geheel ontleend aan Ruusbroec. Men zie beurtelings de uiteenzettingen in Vanden rike der ghelieven, (cap. 14 en 18) en Vanden gheest. tabern. (cap. 26, 28-30).

Uitgeg. door Van Vloten, a.w. blz. 65-66.

(*) Aangehaald naar de oude uitgave van J. David (1858-68), de enige die bruikbaar is om naar te verwijzen, omdat de regels geteld zijn.

F. 57'a: *Sente iheronimus seghet wi sijn alle inden minste behendech Ende inden meesten roekeloes dat es daer om(m)e dat wi niet en bekinnen waer dat ghewareghe leuen es* (¼ van de kolom onbeschreven).

F. 57'b: *Dit es vanden aflate van .Rome.*

Uitgeg. door N.C. Kist in Archief voor Kerkelijke Geschiedenis VI (1835), blz. 307-317 en hieruit ten dele weer afgedrukt bij Van Vloten, a.w. blz. 66-68.

F. 61a: ⅔ onbeschreven evenals fol. 61b.

F. 61'a: Die Heimelicheit der heimelicheden, toegeschreven aan Jacob van Maerlant.

Varianten in de uitgaven van J. Clarisse (Dordrecht, 1838) en van A.A. Verdenius (Amsterdam, 1917).

F. 67a: ½ onbeschreven, evenals ff. 76b-78'b.

herkomst

Een zo uitvoerige beschrijving van de overige inhoud van ons Beatrijs-handschrift zou bevreemden, ware het niet dat juist hierdoor enig licht kan gebracht worden in de kwestie van zijn herkomst. Het was onze taak niet om ons met het dialect bezig te houden, maar met één oogopslag ziet men al dat wij in Brabant moeten zoeken. Steunend op een drietal argumenten van taalkundige aard, besluit Dr A.J. Barnouw dat de dichter van onze Beatrijs een Brabander is. Voor de dialect-kenner zal het echter van belang zijn te weten dat de uiterlijke kenmerken ook in die richting wijzen. Voor de cultuurhistoricus is het van gewicht te zien in welk milieu de Beatrijs-legende gelezen werd, voor wie het hs. afgeschreven kan zijn.

Welnu, de Dietsce doctrinael, een moraliserend leerdicht; een schone Marialegende; een kort begrip van de Christelijke leer; een beschrijving van Rome voor hem die ter gelegenheid van het Jubeljaar daarheen wil reizen, met een opsomming van de aflaten die aldaar te verdienen vallen, en tenslotte de Heimelicheit der Heimelicheden, eveneens een leerdicht dat bovendien lessen over staatkunde en een gezondheidsleer geeft, dat alles wijst in de richting van een leek met belangstelling voor moraliserende lectuur.

Het handschrift is met buitengewone zorg geschreven op voortreffelijk perkament, al komen ook wel vellen met toegenaaide weren voor; het is zonder enige twijfel een kostbaar boek en vervaardigd voor een aanzienlijk persoon.

Maar waar is het ontstaan? Mij dunkt in een onzer cultuurcentra, hoogst waarschijnlijk in Brussel of in een belangrijk klooster. Zoals wij gezien hebben is het ook verlucht en zij het dan ook zonder

belang voor de kunsthistoricus, men zal moeten toegeven dat het werkelijk met vaardige hand geschied is. Voor één miniatuur zou ik een uitzondering willen maken, juist de enige die voor dezen nergens gepubliceerd werd. Ik zou deze 'historie' in de D van fol. 33 verso, voorstellende de Genadestoel Gods in een ruit met de symbolen der vier evangelisten op de hoeken, zeer fraai willen noemen. Dit is geen toeval: de studie van Ligtenberg, die ons hs. wellicht niet gekend heeft, heeft ons duidelijk gemaakt dat de verluchter hier de traditie gevolgd heeft en daardoor iets goeds tot stand kon brengen. Iconografisch is er nauwelijks verschil tussen onze miniatuur en de bij Ligtenberg als fig. 14 afgebeelde uit de XIIIe eeuw uit een missaal 'à l'usage d'Evreux' in de bibliotheek te Rouen (ms. 305A166).(*) Alleen in een cultuurcentrum als een grote stad of in een klooster met een belangrijke boekerij kan men zich in 1374 het ontstaan van een dergelijke miniatuur denken.

Een tweede aanknopingspunt voor de vaststelling van de herkomst hebben wij in die korte stukjes van f. 54'-57'. Zoals wij zagen, komen er naast hele citaten uit de werken van Jan van Ruusbroec ook talrijke zeer duidelijke reminiscenties aan zijn geschriften in voor. Bij mijn weten is dit het oudste bewijs van Ruusbroec's invloed dat wij hebben, in een handschrift dat nog tijdens het leven van de mysticus ontstaan is. Ik ben dus geneigd het hs. te localiseren in Brussel of in ieder geval in een klooster in de nabijheid van die stad. Dit hele complex van stukjes proza, een kort begrip van de fundamentele waarheden der kerk, schreef men af in de kloosters ten behoeve van de lekebroeders die geen latijn verstonden. Zonder twijfel zijn wij dan ook in de kloosterlijke sfeer: men vergelijke bv. in een stuk over de zeven hoofdzonden, waarvoor ik geen parallellen bij Ruusbroec heb kunnen opsporen, de wel bijzonder korte behandeling der zevende zonde: *Die seuende hoeftsonde dat es oncuyscheit die altoes doet sonde es buten witteghen huwelike.* In een kloostermilieu is hiermede over deze zonde immers voldoende uitgeweid!

bezitters

Voor het eerst wordt het hs. vermeld in de Catalogus van de boeken en handschriften van Nicolaas Heinsius, die in 1682 te Leiden onder de hamer kwamen. Men vindt het op blz. 249 als nr 27 van de *Libri Belgici etc. in-folio* en het werd voor Fl. 5,- verkocht. Helaas zijn wij het spoor bijster gedurende meer dan een halve eeuw. Isaac Le Long in zijn *Boekzaal der Nederduitsche Bybels*

(*) Zie onze reproductie op de laatste blz. van dit boek.

(Amst., 1732) gewaagt van het hs. en geeft enige der kleine stukken, waarover boven uitvoerig gehandeld werd, uit, doch noemt noch zichzelf noch een ander als eigenaar.

In het begin der 18e eeuw moet het in de prachtige band gebonden zijn die het nu nog heeft, tenminste in de catalogus van de auctie der nalatenschappen van de heren Van Westphalen, Meyerus, Chiflets, Butkens le Roy, etc. (Den Haag, 1764), wordt de band vermeld en gaat het handschrift 'zijnde een Kostbaar stuk' voor Fl. 45,- van de hand (I, blz. 225, nr 1582). Enige jaren later vinden wij het zowat in dezelfde bewoordingen terug in de veilingcatalogus-C. van Buuren (Den Haag, 1779) als nr 39 op blz. 4 (een knipsel uit die catalogus ligt nog in het hs.).

In 1784, wanneer Clignett en Steenwinkel hun voorrede schrijven voor de uitgave van Maerlants Spieghel Historiael, is het in het bezit van Mr. Jacob Visser(*) in Den Haag, uit wiens boedel het in 1809 werd aangekocht met een kleine 250 andere hss. door de Koninklijke Bibliotheek aldaar. Onderaan op f. 1 vindt men het rode wapenstempel van het Koninkrijk Holland. (Zie L. Brummel, Geschiedenis der Koninklijke Bibliotheek (Leiden, 1939), blz. 37-38).

band

Fraaie gladde perkamenten stempelband (vroeger hoornen band genoemd) uit de eerste jaren der 18e eeuw met gouden filets (2) in twee rechthoeken. Op de punten van de binnenste rechthoek kronen (zie reproductie). Rug fraai bestempeld met filets en ruitvormige bloemornamenten (8 in getal, tussen de ribbels waarin de dubbele touwen liggen, waarop het handschrift is genaaid). Aan beide kanten is de rug ingescheurd. Een getijdenboek nr. 26 in het Aartsbisschoppelijk Museum te Utrecht en een der hss. van de Saksenspiegel in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag (75G47) hebben precies dezelfde band; zij zullen tot een en dezelfde collectie behoord hebben, die intussen nog niet opgespoord is kunnen worden.

Voor- en achterin 3 pap. schutbll. (watermerk wapen van Amsterdam en de letters IGH; zie Churchill, Watermarks nr. 43, Ao 1708). Snede gespikkeld (rood en blauw).

literatuur

Het hs. is geheel of ten dele beschreven door J. Clarisse in de voorrede van diens uitgave van de Heim. d. Heim. (1838), blz. 30-37; door W.J.A. Jonckbloet in diens uitgaven van Beatrijs (1841), blz. vii-viii en van de Dietsce Doctrinael (1842), blz. xxxvi-xl. Tenslotte door A.A. Verdenius in die van de Heim. der Heim. (1917), blz. 72-73.

(*) Van diens hand een uitvoerige aantekening betreffende het hs. op het schutblad voorin.

Bibliographie
Uitgaven
studiën
vertalingen en
bewerkingen
door Dr Rob. Roemans

Uitgaven

1 W.J.A. JONCKBLOET. *Beatrijs, Eene Sproke uit de XIIIe eeuw, uitgegeven en opgehelderd.* 's-Gravenhage, A.D. Schinkel. 1841. XII + 74 blzn., 21,1 × 13 cm.

a) Naar een mededeling van W.J.A. Jonckbloet zelf werd deze tekst diplomatisch naar het handschrift afgedrukt.

b) Het gedicht dagtekent uit het einde der XIIIe eeuw, ‘zoo om den versbouw in het algemeen als om sommige uitdrukkingen’ (blz. VI).

c) Het gedicht is oorspronkelijk en misschien van de zelfde schrijver als het verhaal *Van eenen jonghen kinde ende haren scoelmeester* (Belgisch Museum. Deel I, blzn. 326-339), ‘tot welks tegenhanger men het zou kunnen beschouwen’ (blz. VII).

d) Belangrijk is het gedicht ‘om de zuiverheid van taal en rhytmus, en om eenige oudheidkundige bijzonderheden, die er uit op te maken zijn’ (blz. IX), waarmede vooral de vroegere zeden en gewoonten bedoeld worden.

e) De ‘aanteekeningen’ (blzn. 35-66) beogen ‘eene proeve te leveren van den schat van bijzonderheden omtrent het huiselijk leven in de middeleeuwen in onze oude gedichten verspreid’.

2) W.J.A. JONCKBLOET. *Beatrijs en Carel ende Elegast, uitgegeven en toegelicht.* Amsterdam, P.N. van Kampen, 1859. [VI] + 243 blzn., 22,1 × 13 cm.

a) Naar een mededeling van W.J.A. Jonckbloet (cfr. blzn. 40-43) werd met deze herdruk een critische uitgave beoogd. De door Jonckbloet aangebrachte tekstverbeteringen berusten op conjecturaal-critiek met verwijzing naar de lezingen van het handschrift onderaan de bladzijde.

b) Van de in de uitgave van 1841 geroemde ‘zuiverheid van het rhythmus’ alsook van de daar geopperde datering wordt afstand gedaan. ‘Over het algemeen is het rhythmus zeer vrij, zooal niet slordig behandeld’ (blz. 42), waarvan voorbeelden op blzn. 42-43.

Ons gedicht moet naar het eerste kwartaal der XIVe eeuw gebracht worden, hierin aansluitend met de door M. de Vries in ‘De Gids’ van 1841 (blz. 334) uitgebrachte bespreking van Jonckbloet's uitgave van 1841.

e) Beatrijs werd naar een mondeling verhaal bewerkt (blz. 44); het is ‘een waar kunstgewrocht geworden (cfr. blzn. 44-46); de sage zelf hoort in Duitsland thuis.

3 DR. GEORG PENON. *Beatrijs.* Van blz. 347 tot en met blz. 377 in: *Nederlandsche Dicht- en Prozawerken. Bloemlezing uit de Nederlandsche Letteren, ten gebruike bij Dr. W.J.A. Jonckbloet's ‘Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde’. Eerste Deel.* Groningen, J.B. Wolters,

1889. XX + 508 + [II] blzn. Naar een mededeling van Dr. Georg Penon beoogt zijn uitgave een nauwere aansluiting aan het handschrift (cfr. blz. XVI) dan W.J.A. Jonckbloet's uitgave uit 1859, waar - volgens Dr. G. Penon - de tekst op te veel plaatsen gewijzigd werd.
Op blzn. XVI-XVII worden 130 plaatsen opgesomd waar het handschrift, tegen de door W.J.A. Jonckbloet aangebrachte veranderingen in, gevolgd werd.

4 *Beatrijs. Naar het Haagsche Handschrift uitgegeven door* C.G. KAAKEBEEN, *met een Paraphrase door* JAN LIGTHART *en een Miniatuur uit het Haagsche Handschrift.* Groningen, J.B. Wolters' Uitgevers-Maatschappij, N.V., 1902. 19,5 × 13,5 cm.

[N° 2 van 'Van alle Tijden', onder redactie van C.J. Kaakebeen en Jan Ligthart.]

Tweede uitgave: 1910
Derde uitgave: 1914.
Vierde uitgave: 1917.
Vijfde uitgave: 1919.
Zesde uitgave: 1920.
Zevende uitgave: 1925.
Achtste uitgave: 1929.
Negende uitgave: 1932.
Tiende uitgave: 1938.
Elfde uitgave: 1941.
Twaalfde uitgave: 1943.
Dertiende uitgave: 1947.

Van de zevende uitgave af werd elke druk door Dr. D.C. TINBERGEN bezorgd.

a) Deze Beatrijs-uitgave is geen herdruk van de door Dr. W.J.A. Jonckbloet bezorgde uitgave, maar een diplomatische afdruk van het handschrift.

b) Deze uitgave richt zich niet in de eerste plaats tot vakgeleerden, doch tot 'de breedere schare van allen die genot zoeken en vinden in werken van Nederlandsche taalkunst', wat de grote zorg op het gebied van de wetenschappelijke vereisten niet uitsluit.

c) Daarvan legt een vergelijkend onderzoek van de inleiding tot de verschillende uitgaven een welsprekend getuigenis af, alsook de bij elke druk herziene en aangevulde of omgewerkte bewerking van tekst en verklaringen. Elke uitgave wordt in overeenstemming met de resultaten van het onderzoek der laatste jaren gebracht.

d) Van de negende uitgave af (1932) werd de vroegere inleiding door een door Dr. D.C. TINBERGEN opgestelde inleiding vervangen, die de verschillende uitzichten van de Beatrijs-legende, tekst en bewerkingen en de hierbij behorende punten als auteurschap, bron en dergelijke, steeds aan de hand van de nieuwste wetenschappelijke bevindingen, toelicht.

5 *Beatrijs.* Antwerpen, J.E. Buschmann, 1901. 78 blzn., 27 × 21,3 cm.

a) Op blz. 78 lezen we: Dit boek is versierd met platen van CH. DOUDELET,

door hem zelf op hout geteekend, en gesneden door ED. PELLENS.

De tekst is afgedrukt onder toezicht van HENDRIK DE MAREZ, volgens het handschrift uit de XIVe eeuw, berustende in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage, met raadpleging van de uitgaven van W.J.A. Jonckbloet, en de revisie van C. Lecoutere in de ‘Leuvensche Bijdragen’.

b) ‘'n Heerlijke prachtuitgave, maar de tekst van 't gedicht helaas, is meer dan foutief. “Op zijn Vlaamsch” zou de Hollander zeggen! Buitengewoon kostbare, en prachtige uitgave, en toch onwaardig van het meesterwerk, omdat ze niet kundig genoeg is op kritisch en letterkundig gebied’, getuigt Dr. D.A. Stracke, S.J. op blz. 8 in ‘Beatrijs in de Wereldletterkunde’ (Brussel, 1930).

c) Deze uitgave werd volgens W.J.A. Jonckbloet's uitgave bewerkt.

6 M.R. DE BROUWER. *Beatrijs.* Tilburg, de Tilburgsche Handelsdrukkerij (W. Bergmans, 1904. [Letterkundige Bibliotheek voor Katholieken bezorgd door de Leeraren van 't R.-K. Gymnasium te Tilburg. 14.]
Opgave volgens Brinkman's Catalogus. Deze uitgave werd volgens Dr. Georg Penon's uitgave bewerkt.

7 A.J. BARNOUW. *Beatrijs. A Middle Dutch Legend. Edited from the only existing Manuscript in the Royal Library, The Hague with a Grammatical Introduction, Notes and a Glossary*. Oxford, University Press, London, Amen Corner EC - Edinburgh - New York - Toronto - Melbourne - Bombay, z.j. [1914.] VII + [I] + 95 + [I] blzn., 22,5 × 14, 5 cm. [Publications of the Philological Society. III.]

a) Bevat een trouwe vertaling in het engels van het Beatrijsgedicht.

b) Van blz. 1 tot en met blz. 46 wordt een Middelnederlandse grammatica gegeven, waarvan alle voorbeelden ontleend zijn aan de Beatrijs-tekst.

c) Van blz. 47 tot en met blz. 73 wordt de oorspronkelijke Beatrijs afgedrukt.

d) Van blz. 74 tot en met blz. 78 worden aantekeningen (‘Notes’) gegeven betreffende het handschrift, de legende, de uitgaven alsook enkele verklaringen.

e) Van blz. 79 tot en met blz. 95: Glossarium.

7^{2} *Beatrijs naast den oorspronkelijken Tekst in onze huidige spelling overgebracht en toegelicht door* JULIUS GONDRY. Met Bandversiering door A. Marchant. Antwerpen, Boekhandel ‘Flandria’, 1918. 96 blzn., 18,5 × 12,5 cm.
Van blz. 59 tot en met blz. 96 wordt de oorspronkelijke Beatrijs-tekst volgens het Haagse handschrift, in casu, volgens de uitgave van Kaakebeen

afgedrukt. Voorafgegaan is deze tekst van blz. 21 tot en met blz. 57 door ‘eene getrouwe, liefst metrische en berijmde bewerking in onze huidige Nederlandsche spelling’ (blz. 18).

8 *Beatrijs.* Van blz. 82 tot en met blz. 114 in: *Veertien Liederen, vijf Verhalen en één Tooneelspel uit de Middeleeuwen gekozen en toegelicht door* JOH. VORRINK. Amsterdam, S.L. Van Looy, 1921. [VIII] + 178 + [II] blzn., 20 × 15 cm.

10 *Beatrijs. Een Middelnederlandsche Marialegende ingeleid en toegelicht door* M.F.J. WOLTERS. Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, 1926. 69 + [III] blzn.
De inleidende beschouwingen (blzn. 3-25) vangen met enkele gegevens over het Middelnederlands aan (blzn. 3-6) en behandelen vooral de Nederlandse bewerkingen der legende die na 1900 verschenen zijn (blzn. 12-24).

11 *Beatrijs. Middelnederlandsch Dichtwerk uit de XIVe Eeuw. Met Inleiding en Aanteekeningen van* DR. A.J. DE JONG. Amsterdam. N.V. Uitgeverij ‘Joost v.d. Vondel’, 1926. 65 + [V] blzn., 25 × 16 cm.
Twee belangrijke punten uit de inleidende beschouwingen (blzn. 7-25) zijn de ontleding van het gemoedsleven van Beatrijs en de vergelijking tussen Beatrijs en Carel ende Elegast.

12 *Beatrijs. Middeleeuwse Marialegende met Inleiding en Aanteekeningen door* DR. JOS. J. GIELEN. Tilburg, Uitgeverij ‘De Kempen’, 1931. 68 blzn. [Uit Nederlands Woordkunst onder leiding van Dr. H.W.E. MOLLER. N° 11.]
In de ‘Algemeene Beschouwingen’ (blzn. 8-35) verdienen vooral de waardering van het gedicht en de ontleding van Boutens' Beatrijs de bijzondere aandacht.

De tekst is die van de uitgave in de serie ‘Van alle Tijden’ (Wolters, Groningen), maar met een aantal emendaties naar Stracke's artikelen.

13 *Beatrijs.* Brugge, Uitgave Wieck-Op, 1938.
Integrale weergave van de door Dr. D.C. Tinbergen voor de ‘Van alle Tijden’-serie bezorgde Beatrijs-uitgave (1939), naar aanleiding van de door HERMAN VAN OVERBEKE geleide openlucht-voorstellingen in het kloosterpand van het Dominikaner-kerkje te Knokke-Zoute.

14 PROF. DR. J. VAN MIERLO, S.J. *Beatrijs.* Van blz. 215 tot en met blz. 257 in: *Geestelijke Epiek der Middeleeuwen.* Brussel, N.V. Stan-

daard-Boekhandel, 1939. 21 × 13,5 cm. [Bibliotheek der Nederlandsche Letteren.]
'Wij volgden de uitgave van Dr. D.C. Tinbergen in Van alle Tijden, J.B. Wolters, Groningen, 1932'. (blz. 217).

14[2] A.C. BOUMAN. *Beatrijs.* Pretoria, J.L. van Schaik, 1941. 89 blzn., 20 × 13,8 cm. [Van Stamverwante Bodem. VI.]
In een 'Inleiding' (blzn. 9 - 25) wordt gehandeld over het thema en de verspreiding van de legende alsook over de tijd en de plaats van ontstaan van onze Beatrijs. Wat het eerste punt betreft, oordeelt Prof. A.C. Bouman: 'As ons die gulde middeweg wil bewandel, kan ons as ontstaanstijd die periode rondom die jaar 1300 aanneem. 'n Vroeër nóg 'n later tijd van ontstaan is m.i. bewijsbaar' (blz. 15). Wat de plaats betreft, schrijft hij op blz. 18: 'Nóg die histories - letterkundige, nóg die taalkundige gegevens gee ons noukeurig uitsluitsel oor die streek van herkoms, nóg van die legende se inhoud, nóg van ons Dietse teks'.
De hier gegeven tekst - van blz. 27 tot en met blz. 77 - is geen diplomatische. 'Daar is verbeteringe in die teks aangebring, waar dit volgens ons insig klaarblyklik bedorwe is' (blz. 19). De interpunctie van Dr. A.C. Bouman verschilt op menige plaats van diegene van zijn voorgangers. Van belang is zijn uiteenzetting over de rijmen en de interpolaties in de Beatrijs alsook, op blzn. 23-24 en vooral op blz. 24, zijn argumentering ten gunste van het slot als werk van de oorspronkelijke dichter.
Op de tekst volgt een glossarium (blzn. 79-89).

15 *Beatrijs van een Inleiding, Aanteekeningen en Bibliographie voorzien door* P.M. BROUNS O.S. Cr. Diest, Pro Arte, 1944. 107 blzn., 13,5 × 11,5 cm.
De Middelnederlandse tekst (van blz. 19 tot en met blz. 85) is voorafgegaan door een inleiding (blzn. 9-16), waarin zeer vluchtig stof en thema, waarde, schrijver, tijd en plaats toegelicht worden, en gevolgd door een bibliographie (blzn. 89-107), waarin tekstuitgaven, bewerkingen en studies aangehaald worden. Door acribie munt de tekstuitgave niet uit en het bibliographisch gedeelte lijdt aan onvolledigheid: het vergenoegt zich met een keuze!

16 DR. ROB. ROEMANS. *Beatrijs. Middelnederlandsche Sproke met Aanteekeningen en Bibliographie.* Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1945. 115 blzn., 17,5 × 11,5 cm. [Klassieke Galerij. VI. Nederlandsche Literatuur. Nummer 21.]

a) Van blz. 5 tot en met blz. 63 wordt de Beatrijs-tekst afgedrukt. Grondslag is de door Dr. D.C. Tinbergen in de reeks 'Van alle Tijden' bezorgde

Beatrijs-uitgave. Met alle sedertdien voorgestelde verbeteringen en aanwinsten, zo in opzicht van tekst en interpretatie werd zorgvuldig rekening gehouden.

b) Volgende punten werden overzichtelijk behandeld: 1. Maria-legenden, uiting van Maria-verering (blz. 64); 2. zakelijke inhoud van ons Middelnederlands gedicht (blzn. 65-70); 3. bespreking van het gedicht (blzn. 70-73); 4. bron van het gedicht (blzn. 74-76); 5. verhouding van ons gedicht tot zijn bron (blzn. 76-78); 6. datering en dichter van ons gedicht (blzn. 78-79); 7. datering en localisatie van de Beatrijs-legende (blz. 79); 8. is het Beatrijs-wonder, het verhaal van een ware geschiedenis? (blz. 80); 9. Marginalia bij de lectuur van ons middeleeuws Gedicht (blzn. 80-87); 10. Handschrift, uitgaven, studiën, vertalingen en bewerkingen (blzn. 87-100); 11. Indeling van Beatrijs (blz. 110); 12. Wijze van uitgave (blzn. 110-111). De uitgave neemt sommige niet uitgegeven nota's en emendaties van Dr Jos. Dupont op.

16[2] In zijn *Spiegel van de Nederlandsche Poëzie door alle Eeuwen* (Antwerpen, N.V. Het Kompas, z.j. [1938]) neemt VICTOR E. VAN VRIESLAND van blz. 9 tot en met blz. 21 de integrale tekst van Beatrijs op, volgens de uitgave van Dr. D.C. Tinbergen, doch zonder woordopheldering.

Nota.

16[3] In *The Miracle of Beatrice.* A Flemish Legend of c. 1300. English-Flemish Edition. Translated by ADRIAAN J. BARNOUW. Introduction by JAN - ALBERT GORIS (New-York, 1944) wordt volgend werk vermeld, dat wij nergens konden vinden:
HAROLD DE WOLF FULLER. *Beatrice, a Legend of Our Lady written in the Netherlands in the fourteenth Century.* Cambridge, Harvard Cooperative Society, 1910.

Studiën
historische beschouwingen, verwantschap en invloed, tekstcritiek, enz.

17 DR. W.J.A. JONCKBLOET. *Aanhangsel op de Sproke van Beatrijs.* 's-Gravenhage, A.D. Schinkel, 1841. 16 blzn.

a) Vergelijking tussen het verhaal *Religieuse uyt haer Clooster gheloopen, keert onsienelijck wederom* uit het tweede deel van de *Wonderbare Mirakelen van den H. Roosen-Crans in rijm beschreven ende uyt-ghedruckt in fijne belden* door P. PETRUS VLOERS O.P. Antwerpen. Jacob Mesens, z.j. (1659) met de sproke van Beatrijs.

b) Aanwijzing van Caesarius van Heisterbach's *Dialogus Miraculorum* (cap. 35) als bron van onze Beatrijs.

c) De Beatrijs-sage heeft haar oorsprong in Duitsland.

d) Op- en aanmerkingen (blzn. 13-16) betreffende een recensie uit 'De Gids' (1841, blzn. 334-339), gevolgd door nieuwe gegevens voor de XIIIe eeuw als datum van vervaardiging van onze Beatrijs.

18 D. BUDDINGH. *Mirakel-Geloof en Mirakelen in de Nederlanden.* 's-Gravenhage, H.C. Susan, 1845.
Over Beatrijs wordt op blzn. 51, 53, doch vooral 54-55 gehandeld.

19 L.A. TE WINKEL. *Over de Woorden met den Uitgang Schap.* Archief voor Nederlandsche Taalkunde. Tweede Deel. 1849-1850, blzn. 217-242. Op blz. 231 komt een verklaring van vers 273 uit de Beatrijs voor.

20 H. VANDENHOVE - K. STALLAERT. *Proeve van een Brabandsch Idioticon.* Archief voor Nederlandsche Taalkunde. Derde Deel. 1850-1851, blzn. 82-94.

Op blz. 85 komt een verklaring van vers 851 uit de Beatrijs voor.

21 DR. W.J.A. JONCKBLOET. *Geschiedenis der Middelnederlandsche Dichtkunst. Tweede Deel, Derde Boek, Bloei der Ridderpoëzie.* Amsterdam, P.N. van Kampen, 1852.
Beatrijs, blzn. 265-271.

22 M. DE VRIES. *Proeve van Middelnederlandsche Taalzuivering. Voorbereidende Opmerkingen voor de aanstaande Uitgave van een Middelnederlandsch Woordenboek.* Haarlem, A.C. Kruseman, 1856.
Op blz. 149 en blz. 150 worden tekstverbeteringen op verzen 68, 77, 368, 437, 614, 821, 961 en 962 voorgesteld.

23 W.J.A. JONCKBLOET. *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde. Eerste Deel.* Tweede, geheel omgewerkte uitgave. Groningen, J.B. Wolters, 1873.
Beatrijs, blzn. 142-145.
Over Jonckbloet's voorstelling van de Beatrijs, leze men *Dr Jonckbloet*

en de 'Gewijde Poëzie der Middeleeuwen' door B. Het Belfort. 1889, 4e Jrg., Eerste halfjaar, blzn. 50-59. Met het oog op de Beatrijs cfr. blzn. 50-53.

24 C. HONIGH. *Middel-Nederlandsche Maria-Legenden.* De Gids. 1879, 17e Jrg., Tweede Deel, blzn. 457-518.
Maria-legenden, waaronder de legende van Beatrijs. Belangrijk is de mededeling van een met de sproke van Beatrijs bijna geheel overeenkomende prozabewerking naar een op de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage berustend handschrift van *Onser Liever Vrouwen Miraculen*, dat ruim 170 verhalen bevat.

25 JAN TEN BRINK. *Kleine Geschiedenis der Nederlandsche Letteren.* Tweede, geheel omgewerkte druk. Haarlem, De Erven F. Bohn, 1882. Beatrijs, nummer 57, blzn. 26-27.

26 C. BUSKEN HUET. *Het Land van Rembrandt. Studiën over de Noordnederlandsche Beschaving in de Zeventiende Eeuw. Eerste Deel.* Haarlem, H.D. Tjeenk Willink, 1882.
Beatrijs, blzn. 642-645. Twee uitlatingen zijn van belang: 'De sproke van Beatrijs is een der weinige oorspronkelijke werken van middelnederlandsche herkomst, waarin wij de verbeelding eene voorname rol zien vervullen' (blz. 643) en: 'Eén plaats in het gedicht is aangrijpend. Er verschijnt de boetvaardige zondares, wanneer zij geknield ligt in de kloosterkerk, een engel met een dood kind in de armen, hetwelk hij, alsof het nog leefde, poogt te vermaken door met een appel te spelen. Beatrijs vraagt wat dit beteekent, en verneemt van den hemelbode dat evenzoo hare boete slechts een aanvallig dood werk is, zoolang zij den moed niet heeft een onderhoud met den abt te verzoeken en hem met hare ware geschiedenis bekend te maken.
Die bovenaardsche jongeling in het wit, spelend met dat schoone kinderlijkje en den appel omhoog werpend, is een beeld dat in het geheugen blijft hangen' (blzn. 644-645).

21 W.J.A. JONCKBLOET. *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde. Eerste Deel.* Derde, geheel omgewerkte uitgave. Groningen, J.B. Wolters, 1884.
Beatrijs, blzn. 418-421.

28 M. DE VRIES. *Beatrijs, nrs. 475-482.* Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde. 1886, 6e Jrg., blzn. 159-160.

'Men schrappe gerust deze acht verzen, die de afschrijver ons opdischte. Dan loopt alles goed af, en de eer van den dichter is gered' (blz. 160).

29 J. STECHER. *Histoire de la Littérature Néerlandaise en Belgique.* Bruxelles, J. Lebègue et Cie, z.j. (1886). Blzn. 68-69.

30 DR. JAN TE WINKEL. *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde. Deel I.* Haarlem, De Erven F. Bohn, 1887.
Beatrijs, blzn. 271-274.

31 PRINSEN, J. *Beatrijs.* Noord en Zuid. 14e Jrg., 1891, blz. 416-445.
'De bescheiden bedoeling van deze studie is hun, die niet of slechts zeer weinig met onze letterkunde in de middeleeuwen bekend zijn, een denkbeeld te geven van een gedicht, dat eene plaats mag innemen onder het beste in de literatuur en tevens te beproeven daardoor den lust bij hen op te wekken tot ontdekkingstochten op eigen gelegenheid' (blz. 416).
Aan de hand van talrijke uittreksels wordt aangetoond hoe in Beatrijs zich een kunst ontplooit die met fijne, zorgvuldige lijnen en kleuren de mens schildert, zoals hij door alle geslachten heen geweest is en hoe in dit gedicht twee kunstgedachten innig verbonden zijn: het gewoon menselijke van alle tijden en het mystiek godsdienstige der Middeleeuwen. Beide elementen nemen er een ruime plaats in en komen tot hun volle recht.

32 F.W. DRIJVER. *Beatrijs.* Het Belfort. 1893, 8e Jrg., Eerste Halfjaar, blzn. 11-14.

Inhoudsopgave van het gedicht door enkele korte uittreksels gevolgd.

33 DR. JAN TEN BRINK. *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde.* Amsterdam-Antwerpen, Uitgevers-Maatschappij 'Elsevier' - De Nederlandsche Boekhandel, 1897.
Beatrijs, blzn. 157-159.

34 C. LECOUTERE. *Beatrijs.* Leuvensche Bijdragen. 1900, 3e Jrg., blzn. 247-271.

In zijn uitgave geeft Penon niet aan in welke verzen hij van de lezing van het handschrift afwijkt. Daarom worden hier de door hem gewijzigde plaatsen vermeld (ten getale van 120) met daarnaast de lezing van het handschrift; verder worden spellingsafwijkingen en andere tekstwijzigingen nagegaan en de door Penon gedane tekstverbeteringen aan een nieuw onderzoek onderworpen.

Een uittreksel uit deze bijdrage verscheen in 'Taal en Letteren' voor 1900, 10e Jrg., blzn. 219-220.

35 H. WATENPHUL. *Die Geschichte der Marienlegende von Beatrix der Küsterin* (Götting. Dissertation). Neuwied, 1904.
Watenphul bespreekt de hem bekende bewerkingen van de stof sedert *Caesarius van Heisterbach:* uit de Middeleeuwen de Latijnse, Oudfranse, Oudijslandse en Middelnederlandse versies; uit latere tijd o.a. een in 1659 te Antwerpen gedrukte berijming in 420 alexandrijnen door *Pater Petrus Vloers,* de legende in proza van *Ch. Nodier* (Contes de la Veillée. Paris, 1838), het zangspel in drie bedrijven van *M. Maeterlinck* (Soeur Béatrice. Paris, 1901) en de novelle 'Die Jungfrau und die Nonne' van *Gottfried Keller* (Sieben Legenden. Stuttgart, 1872). In een tweede deel (blzn. 90-106) geeft Watenphul een overzicht van de verschillende motieven, hun wisseling en verspreiding.
Over het Mnl. gedicht handelen blzn. 60-67: sommige bijzonderheden van de bewerking moeten teruggaan op de tweede versie van Caesarius, andere vindt men in de Latijnse versie van een handschrift van de Hofbibliotheek te Darmstadt, dat omstreeks 1300 te Luik geschreven werd. Broeder Ghijsbrecht zou deze twee versies gelezen hebben; na een tijdsverloop waren ze in zijn geheugen tot één enkel geheel versmolten. De zo ontstane vertelling heeft hij dan mondeling aan de auteur medegedeeld. Deze was een echt dichter en heeft uit de korte, dorre vertelling een bewonderenswaardig kunstgewrocht gemaakt. Van belang is zijn stelling aangaande het slot van Beatrijs vss 865 tot het einde, die hij aanziet als zijnde van latere datum.

36 G. KALFF. *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde. Eerste Deel.* Groningen, J.B. Wolters, 1906.
Beatrijs, blzn. 353-357. Hier wordt Beatrijs in vergelijking met Theophilus uitvoerig behandeld.

37 J.A.F. KRONENBURG, C.SS.R. *Maria's Heerlijkheid in Nederland. Geschiedkundige Schets van de Vereering der H. Maagd in ons Vaderland, van de Eerste Tijden tot op onze Dagen. Vijfde Deel.* Amsterdam, F.H.J. Bekker, 1907.
Beatrijs, blzn. 276-286. 'Une analyse très heureuse du vieux poème moyennéerlandais' getuigt Robert Guiette op blz. 360 in 'Le Légende de la Sacristine'.

38 DR. J. TE WINKEL. *De Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde. Eerste Deel.* Haarlem, De Erven F. Bohn, 1908.
Beatrijs, blz. 70.

39 G. VAN POPPEL. *De Sproke van Beatrijs. Haar oudste en haar jongste Nederlandsche Vorm.* De Katholiek. 1910, 137e Deel, Eerste Halfjaar, blzn. 305-319, 407-418.

a) Blzn. 305-311. Over de betekenis van de Middeleeuwse Maria-legenden in het algemeen.
b) Blzn. 311-319. Inwijding in de geest van de sproke van Beatrijs door een ontleding van het gedicht.
c) Blzn. 407-418. Een vergelijking tussen P.C. Boutens' Beatrijs en de oorspronkelijke tekst met het doel aan te tonen hoe de sproke van Beatrijs nieuwe luister door Boutens' bewerking verkregen heeft.

40 AUG. VERMEYLEN. *De Vlaamsche Letterkunde.* In: *Vlaanderen door de Eeuwen heen. Eerste Deel.* Amsterdam, Uitgeversmaatschappij 'Elsevier', 1912. Blz. 265.
'Het gedicht is kenschetsend: ik geloof wel, dat alleen in dien tijd de naïefheid zoo subliem kon worden. Als dichters uit onzen tijd die stof weer aanvatten, dan vervallen ze licht in het "litteraire", het gemaakte: de band tusschen het goddelijke en 't menschelijke is voor hen niet meer een gegeven en vanzelfsprekend iets. Alleen voor den middeleeuwer waren de schoonste mirakelen werkzaam in het dagelijksche leven, konden het natuurlijke en 't allerhoogste één zijn.'
Ongewijzigde tekst in de tweede uitgave: 1932. Tweede Deel, blz. 59.

41 J. VAN DER ELST. *Bijdrage tot de Geschiedenis der Legende van Beatrijs.* Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde. 1913, 32e Jrg., blzn. 51-64.
Onderzoek naar de bronnen en de localisatie van de legende in het algemeen (het is niet onwaarschijnlijk dat de Beatrijs-legende in België haar oorsprong nam) en de verhouding van het Middeleeuws gedicht tot de overige redacties in het bijzonder, gevolgd door een bondige behandeling van de door Dr. C.G.N. de Vooys, in diens *Middelnederlandsche Maria-legenden* uitgegeven prozaverhalen en de variant voorkomende in het *Vaderboeck,* in 1511 bij Jan Seversoen gedrukt.
Tegen de opvatting van H. Watenphul in beschouwt J. van der Elst het slot van Beatrijs (van vers 865 af) niet als een later ingeschoven episode.(*)
'De Beatrijs is de arbeid van een zeer persoonlik dichter, die bestaande elementen met nieuwe verwerkt tot een geheel, waarin de grenzen tussen ontlening en eigen vinding niet duidelijk te trekken zijn' (blz. 60).

42 D.A. STRACKE, *S.J. Hoe oud is onze Beatrijs-legende?* Leuvensche Bijdragen. 1913-1914, 11e Jrg., blzn. 267-277.

(*) Op blz. 107, nota 3 van zijn *Middelnederlandse Legenden en Exempelen* verklaart Dr C.G.N. DE VOOYS: 'De onderstelling van Watenphul, dat dit slot "ein fremder zusatz" van minderwaardig gehalte zou zijn, werd op goede gronden door van der Elst bestreden'.

Dat onze Beatrijs in de XIVe eeuw en niet vroeger geschreven werd is een stelling die men niet bewijzen kan.
Inderdaad:

a) onze Beatrijs heeft niets ontleend aan de *Roman de la Rose* door Hein van Aken in het Nederlands tussen 1291-1317 vertaald;

b) wel kende de Beatrijsdichter de inhoud van de Theophilus-legende, doch nergens blijkt het dat hij ook maar iets aan onze Dietse bewerking ervan heeft geborgd;

c) had de Beatrijs-dichter zelfs wat aan Theophilus te danken, dan nog pleit dit argument niet voor de XIVe eeuw als datum van vervaardiging, want behoort Theophilus onbetwistbaar tot de XIVe eeuw?
'Onwaarschijnljk zelfs lijkt het dat onze Theophilus vóór Beatrijs werd gedicht, althans met het oog op een dusdanig argument, immers dan zou de Beatrijs-dichter, indien hij er iets aan ontleenen wilde, zich niet tevreden hebben gesteld 'n paar staande uitdrukkingen te vermelden; want aangezien de toestanden, gevoelens en gebeden zoo vaak analoog zijn, zou zijn afhankelijkheid dikwijls en duidelijk blijken'. Op het gezag van staande uitdrukkingen kan men tot wederzijdse ontlening niet besluiten.

43 E. HASLINGHUIS. *Formine?* Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde. 1915-1916, 34^{e} Jrg., blzn. 73-74.
Voorgesteld wordt *formine* uit vers 305 te vervangen door *kalmyn,* goedkoop metaal betekenend. 'Zulk goudschuim of -foelie voor goud laten doorgaan, dat doet de looze koopman waarmede de dichter de wereld vergelijkt' (blz. 74).

43^{2} G. VAN POPPEL. *De Sproke van Beatrijs in het Buitenland.* De Katholiek. 1916, 149ste Deel, blnz. 424-434.
Besproken worden: 'Das glückselige Liebespaar' van *Eduard von Bülow;* 'La Légende de Soeur Béatrice' van *Ch. Nodier;* 'Romanzen vom Rosenkranz' van *Brentano;* 'Die Jungfrau und die Nonne' van *Gottfried Keller* en 'Soeur Béatrice' van *Maurice Maeterlinck.* 'De très précieuses notes' oordeelt Robert Guiette op blz. 278 in zijn boven aangehaald werk.

44 Dr. J. PRINSEN J. Lzn. *Handboek tot de Nederlandsche Letterkundige Geschiedenis.* 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1916.
Beatrijs, blzn 118-120; Tweede uitgave: 1920, blzn. 119-120; Derde uitgave: 1928, blzn. 122-124. Zeer geslaagde psychologische ontleding. Ongewijzigd in de drie uitgaven.

45 A. GREEBE. *Mnl. formine.* Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde. 1918, 37^{e} Jrg., blzn. 1-7.

Formine moet zijn een veel op goud gelijkende stof, die voor sieraden gebruikt wordt en pyriet kan betekenen. Dus hier: formine = pyriet, mar(k)asiet, ijzerkies, zwavelkies, enz.

45² G.J. BOEKENOOGEN. *De Geslachtsnaam Formijne.* Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde. 1918, 37e Jrg., blzn. 7-9.
'*Formijne*' is de genitiefvorm van de voornaam *Formijn, Firmijn*, en komt dus overeen met geslachtsnamen als *Koene, Janne, Jooste, Floore, Koppe, Remmerde, Dirken, Marijnen* en vele anderen' (blz. 9).

45³ FRANS BASTIAANSE. *Overzicht van de Ontwikkeling der Nederlandsche Letterkunde.* Amsterdam, Maatschappij voor goede en goedkoope Lectuur, z.j. (1921).
Deel I, blz. 66, gevolgd door inhoudopgave en uittreksels op blzn. 75-79.

46 PAUL HAMELIUS. *Introduction à la Littérature Française et Flamande de Belgique.* Bruxelles, Office de Publicité, 1921. Blzn. 92-93.

47 J. GRESHOFF en J. DE VRIES. *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde.* Arnhem, Hijmen, Stenfert Kroese en Van der Zande, 1925. Beatrijs, blzn. 36-37.
'Wie luistert naar den maatgang dezer oogenschijnlijk zoo eentonig-vertellende verzen, zal op menige plaats dien innig-hartstochtelijken hartetoon opvangen' (blz. 37) nl. van de aanroep aan de Moedermaagd.

48 C.G.N. DE VOOYS. *Middelnederlandse Legenden en Exempelen. Bijdrage tot de Kennis van de Prozalitteratuur en het Volksgeloof der Middeleeuwen.* Herziene en vermeerderde Uitgave. Groningen, J.W. Wolters, 1926.

- *a)* Waar in de eerste uitgave ('s-Gravenhage, M. Nijhoff, 1900) Beatrijs het met een loutere vermelding op blz. 109 stellen moet, wordt in de tweede uitgave aan het gedicht een ernstig onderzoek op blzn. 106-108 gewijd.
- *b)* Zolang geen rechtstreekse bron van onze Beatrijs gevonden wordt, zal moeilijk zekerheid omtrent ontlening en eigen vinding te verkrijgen zijn (cfr. opvatting van J. van der Elst).
- *c)* Met van der Elst eveneens meent Dr. de Vooys 'dat de legende in de Nederlandse gewesten vroeg in omloop was, mag zeker aangenomen worden' (blz. 107).

49 Dr. D.A. STRACKE. *Over Beatrijs.* Leuvensche Bijdragen. 1926, XVIIIe Jrg., I. *Tekststudie.* Blzn. 7-42.

a) Een onderzoek van de verschillende Beatrijs-uitgaven leidt tot het besluit dat ‘wij van de Beatrijs nog geen diplomatischen tekst bezitten, die aan de vereischten der wetenschap voldoet’;
b) Een nieuwe, door de schrijver ondernomen collatie, releveert vier en veertig correcties. Ook de afkortingen van het handschrift en de oplossingen die men er voor in de plaats gaf worden besproken.
c) Ten slotte waagt schrijver zich aan conjecturaalcritiek op de gegevens van het handschrift zelf gesteund.

II. *De Interpolaties der Beatrijs.* Blzn. 95-121.
Daar het enig ons bekend handschrift van Beatrijs tal van interpolaties vertoont (‘de schrijffouten tot in de rijmen toe en onderscheidene korrupte plaatsen die, of met de grammatica of met de logica in strijd waren, hebben dit duidelijk bewezen’) alsook een vrij aanzienlijk bijvoegsel heeft, van vers 865 af tot het einde (wat hier uitvoerig bewezen wordt), besluit schrijver dat onze Beatrijs ‘'n heel eind vooraan’ in de Middelnederlandse letterkunde mag gebracht worden.

III. *De Bronnen der Nederlandsche Beatrijs. 1927*, XIXe Jrg., blzn. 1-28.
a) De énige bron van onze Beatrijs (althans tot en met vers 865) is het verhaal gelijk het te lezen staat bij Cäsarius van Heisterbach (± 1240 geschreven) in zijn Libri VIII Miraculorum (lib. III c. 11). Nagenoeg zeker is het dat Cäsarius van Heisterbach zelf geen schriftelijke bronnen voor dit exempel heeft benuttigd en hij ook de tweede en latere redactie, evenals de eerste, heeft overgeleverd.
b) Hoe verhoudt zich onze Beatrijs tot haar bron?
‘In de hoogste mate oorspronkelijk noem ik onze Beatrijs tegenover haar eenige Latijnsche bron. Geen vijf en twintig verzen zijn er aan te duiden waarin het Latijn doorschemeren komt; en toch in de hoofdlijnen der zich ontwikkelende geschiedenis werd het trouw gevolgd; de kern is één, de inhoud en opzet is anders, want van inhoud en opzet is er feitelijk weinig of niets te bespeuren in het dorre verhaal van Cäsarius’.
c) Veel meer nog - aldus schrijver - ‘de Latijnsche teksten die in hun tweede episode - de terugkeer van Beatrijs naar het klooster (vs. 352-865) - met onze epische bewerking overeenstemmen, zijn geen bronnen geweest, maar zijn schatplichtig aan het Middelnederlandsch’.

IV. *Hoe oud is onze Beatrijs?* Blzn. 41-75.
a) Van overwegend belang is het feit dat ‘de datum van het handschrift in de verste verte den ouderdom van ons dichtstuk niet kan bepalen’. Verhinderen zulks de interpolaties in de oorspronkelijke tekst en ‘de voorzeker vrijlang nadien bijgevoegde aanhang, die getuigt van 'n heel andere opvatting der legende en der dichtkunst’.

b) Wanneer is onze Beatrijs gedicht? Omstreeks 1240: niet alleen slaan de hier beschreven toestanden op de XIIIe eeuw terug, maar tevens zijn opzet en uitvoering - de geest, met één woord - in vroeg middeleeuwse trant.

c) Wie heeft onze Beatrijs gedicht? DIEDERIC VAN ASSENEDE: er heerst een treffende innerlijke en uiterlijke overeenkomst tussen 'Floris ende Blancefloer' en 'Beatrijs'.

50 A.C. BOUMAN, *Beatrijs (Vers 247, 248).* Leuvensche Bijdragen. 1926, 18e Jrg., blzn. 68-71.
'Om de oorspronkelijke lezing van het handschrift te handhaven als de oorspronkelijke vorm die de begaafde Beatrijs-dichter heeft gekozen, is het m.i. slechts noodig om de gangbare opvatting te laten varen, en vers 248 niet langer te beschouwen als afhankelijke vraag, maar als relatieve zin' (blz. 70).

51 ROBERT GUIETTE. *La Légende de la Sacristine. Etude de Littérature comparée.* Paris, Librairie Ancienne Honoré Champion, 1927. 554 blzn. [Bibliothèque de la Revue de Littérature Comparée.]
De meest omvattende en grondigste studie aan de Beatrijs-legende gewijd en van comparatistisch standpunt uit beschouwd. Merkwaardig zijn de ontleding en de bespreking van de Beatrijs-bewerkingen en de Beatrijs-studies.

52 Dr. H.W.E. MOLLER. *Beknopte Geschiedenis van de Nederlandsche Letterkunde.* Tilburg, het Nederlandsche Boekhuis, 1927.
Maria-legenden blzn. 39-40 (Beatrijs, blz. 40).
Tweede uitgave: 1928; Derde uitgave: 1928; Vierde uitgave: 1932. In deze laatste uitgave raadplege men blzn. 54-55 (Maria-legenden) en blzn. 55-56 (Beatrijs).

53 Dr. J. VAN MIERLO, Jun. S.J. *Geschiedenis van de Oud- en Middelnederlandsche Letterkunde.* Brussel, N.V. Standaard-Boekhandel, 1928.

Beatrijs: inhoud, waarde, tijd en dichter, blzn. 127-130.

54 Dr. J. VAN MIERLO, S.J. *Onze heerlijke Middelnederlandsche Woordkunst.* Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie. 1929. Blzn. 915-945.
Beatrijs gesteld in het licht van 'onze heerlijke Middelnederlandsche Woordkunst'.

55 Dr. D.A. STRACKE, S.J. *Beatrijs in de Wereldletterkunde.* Brussel, N.V. Standaard-Boekhandel, 1930. 34 blzn., 20 × 14 cm. [Katholieke Vlaamsche

Hoogeschooluitbreiding. Jaargang XXIV, Nummer 1, Verhandeling 278.] In dit werkje wordt het ganse Beatrijs-probleem op een aangenaam onderhoudende toon behandeld: handschrift, uitgaven, ouderdom, inhoudsopgave en ontleding, bronnen, verspreiding, persoonlijke 'vondsten' van onze dichter, niet aangewende bestanddelen in onze 'Beatrijs' die we in latere Middeleeuwse legenden, exempelen en gedichten terugvinden, karakter van Beatrijs.

56 Dr. D.A. STRACKE, S.J. *Bespreking van Robert Guiette's La Légende de la Sacristine.* Tijdschrift voor Taal en Letteren. 1930, 18e Jrg., blzn. 152-158.
Belangrijk in deze recensie is Pater Stracke's bespreking van de bron van onze Beatrijs (blzn. 153-156), waaruit wij volgende uitlating overnemen: 'Indien ik nu maar eens stout beweerde dat de ancêtre commun van onze Beatrijs, van de Vies des Pères en al de andere bewerkingen die hiermee samenhangen (er zijn er drie) niemand anders is dan de dietsche dichter zelf? Breedvoerig hoop ik het eens te bewijzen' (blz. 135).
Een tweede belangrijke bewering luidt: 'De Nederlandsche teksten van: Gedicht, Katwijk, Haag, Düsseldorf hebben maar ééne bron: Cäsarius, en de drie laatste één voorbeeld: het Gedicht' (blz. 157).

57 Dr. J. VAN MIERLO, Jun. S.J., *Beknopte Geschiedenis van de Ouden Middelnederlandsche Letterkunde.* Brussel, 's-Hertogenbosch, N.V. Standaard-Boekhandel. - L.C.G. Malmberg, N.V., 1930.
Beatrijs, nummer 49; id. in de tweede, bijgewerkte en verbeterde uitgave uit 1933: beide uiteenzettingen over Beatrijs zijn dezelfde; nummer 48 uit de derde bijgewerkte en verbeterde uitgave uit 1941 id.; in de vierde bijgewerkte en verbeterde druk uit 1942 id.; in de vijfde bijgewerkte en verbeterde druk uit 1945: de uiteenzetting over Beatrijs uit deze laatste uitgave verschilt enigszins van deze uit de vorige.

58 Dr. JOS. J. GIELEN. *Over Beatrijs.* Leuvensche Bijdragen. 1931, 23e Jrg., blzn. 21-38.
Deze bijdrage sluit aan bij de artikels van Dr. D.A. Stracke S.J. in hetzelfde tijdschrift, (cfr. nrs. 42 en vooral 49).
De auteur behandelt:
I. *Tekstcritiek.* Hij verwerpt 12 van de 48 emendaties die Dr. Stracke voorstelde.

II. *Interpolaties.* Hij is ook van mening dat vs. 477-482 oorspronkelijk na vs. 432 stonden, maar gelooft niet aan de anders door Dr. Stracke vermoede interpolaties. Hij gaat wel met deze laatste akkoord om het slot

(van vs. 865 af) te beschouwen als een, door een tweede auteur, bijgedicht naspel.
III. *De Dichter.* Over bronnen en ouderdom van het gedicht stemt Dr. Gielen in met de conclusies van Dr. Stracke; dat Diederic van Assenede de dichter van Beatrijs zou zijn lijkt hem echter niet bewezen.

59 Dr. JOS. J. GIELEN. *Letterkundige Werken. Leidraad bij de Studie der Nederlandse Literatuur. Deel I. Middeleeuwen en Vroeg-Renaissance.* Purmerend, J. Muusses.
Van blz. 15 tot en met blz. 23: De Beatrijs-legende: inhoud, waardering, dichter, bewerkingen, waaronder vooral Boutens' Beatrijs en Herman Teirlinck's 'Ik Dien' behandeld worden.

60 JULIEN KUYPERS en Dr. THEO DE RONDE. *Beknopte Geschiedenis van de Nederlandsche Letteren voor Schoolgebruik.* Antwerpen, 'De Sikkel', 1931. Beatrijs, blz. 15; tweede, herziene druk: 1933, blzn. 22-24; derde herziene druk: 1938, blzn. 22-24; vierde, onveranderde druk: 1943, blzn. 22-24; vijfde, herziene druk: 1947: blzn. 20-22.

61 W. VAN NEYLEN en Kan. A. VAN DEN DRIES. *Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde.* Zevende uitgave. Lier, J. Taymans, 1933. Beatrijs, blzn. 18-21.

62 Dr. J. VAN MIERLO, Jun. S.J. *Beatrijs.* De Katholieke Encyclopaedie. Vierde Deel, 1933. Blzn. 176-177.

63 Dr. JOS. J. GIELEN. *Handleiding bij de Studie der Nederlandsche Letterkunde.* Purmerend, J. Muusses, 1936.
Blz. 73 en blz. 343.

64 JOH. MEESTERBEEK. *Beatrijs.* Studiën. 1934, 66^{e} Jrg., Deel CXXXI, blzn. 467-477.
De grond van de Middeleeuwse Marialegenden is niet enkel het 'eeren' van de Moeder Gods, maar tevens en vooral het onbegrensd vertrouwen dat de Middeleeuwer in de smekende almacht stelde. In die geest moeten ook de laatste woorden van ons gedicht opgevat worden.
Die leer, welke de werkelijke grond van het Beatrijs-verhaal is, ontbreekt aan Boutens' gedicht, die door dat gemis, van Beatrijs, naar de inhoud, een sproke gemaakt heeft.

65 ANTON VAN DUINKERKEN. *Dichters der Middeleeuwen. Een Bloemlezing samengesteld door* Dr. W.H. BEUKEN *met een Inleiding door Anton van Duinkerken.* Bilthoven, De Gemeenschap, 1936.
Beatrijs, blzn. 33-35. ‘Met de teedere lentegeluiden harer verzen, die hoog en helder van toon zijn als engelenstemmen, is deze aandoenlijke sproke [“het gaafste mirakelgedicht der Middelnederlandsche letterkunde” (blz. 33)] zoo lyrisch, dat men gedurig meent, een lied te lezen. Toch heeft het verhaal een abrupt dramatisch verloop’ (blz. 34).

66 GERARD KNUVELDER. *Inleiding tot de Nederlandsche Letterkunde. Eerste Deel B. Bloemlezing.* 's-Hertogenbosch, L.C.G. Malmberg, z.j. [1938.]
Beatrijs, blzn. 32-34: stof, opvatting, uitwerking, uiterlijke vorm, gevolgd op blzn. 34-53 door uitvoerige uittreksels. In de aan de bloemlezing beantwoordende ‘Schets van de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde tot ± 1770’ wordt Beatrijs enkel vermeld (blz. 9).

67 Dr. A. DE JONG. *Nederlandse Letterkunde. Deel I.* Groningen-Batavia, J.B. Wolters, 1938. (Tweede, herziene druk.)
Op de inhoud van Beatrijs (blzn. 91-94) volgt een lezenswaardige bespreking (van blz. 94 tot en met blz. 98). Van belang is eveneens de overeenkomst tussen Beatrijs en Marieken van Nieumeghen op blzn. 140-141.

68 AUG. VERMEYLEN. *Ruusbroec l'Admirable.* La Renaissance d'Occident. 1938, 12^{e} Jrg., blzn. 7-22.
Van blz. 8 tot en met blz. 9 wordt over Beatrijs gehandeld. Dit gedeelte werd niet opgenomen in de Nederlandse vertaling van deze lezing (1917), zoals ze te vinden is in ‘Proza’ (1941) en ‘Beschouwingen’ (1942).

69 Dr. H.W.E. MOLLER. *De Middeleeuwen.* In: *Dichterschap en Werkelijkheid. Geïllustreerde Literatuurgeschiedenis van Noord- en Zuid-Nederland en Zuid-Afrika.* Utrecht, Uitgeversmaatschappij W. de Haan, N.V., z.j. [1939.]
Beatrijs, blzn. 30-31.

70 J.L. WALCH. *Nieuw Handboek tot de Nederlandsche Letterkundige Geschiedenis.* 's-Gravenhage-Antwerpen, M. Nijhoff-De Nederlandsche Boekhandel, z.j. [1939]. Blzn. 58-59.

71 Dr. J. VAN MIERLO, S.J. *De Letterkunde van de Middeleeuwen tot omstreeks 1300. Deel I* van de ‘*Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden*’. Brussel-'s-Hertogenbosch, N.V. Standaard-Boekhandel-Teulings' Uitgevers-Maatschappij, 1939.
Beatrijs, van blz. 200 tot en met blz. 204.

72 JOZ. DE VOGHT. *Maria in de Middelnederlandsche Poëzie.* Tongerloo (Antwerpen), S.M. Sint Norbertus Boekhandel, 1941.
Van blz. 73 tot en met blz. 94 wordt de lezer, door een uitvoerige inhoudsopgave in Beatrijs en in de schoonheid van het gedicht ingewijd.
De toespeling in Beatrijs op ons Theophilus-gedicht betekent niet dat onze Theophilus ouder dan onze Beatrijs is, doch alleen dat de schrijver van de sproke de legende van Theophilus kende.

73 Prof. Dr. J. VAN MIERLO, S.J. *Onze Middelnederlandsche Woordkunst.* Verhandeling van de Hoogeschooluitbreiding voor Vlaanderen. Afdeeling Antwerpen. N.V. Standaard-Boekhandel, z.j. [1942.]
Beatrijs gesteld in het licht van onze 'heerlijke' Middelnederlandsche Woordkunst, vooral op blz. 48.

74 Fr. CLOSET. *Esquisse des Littératures de Langue Néerlandaise.* Bruxelles, Marcel Didier, z.j. [1941.]
Blzn. 13-14.

75 FRANÇOIS CLOSSET. *Aspects et Figures de la Littérature Flamande.* Bruxelles, Office de Publicité, 1943. [Collection Nationale. N° 26.]
Blzn. 13-14.

76 Fr. CLOSSET. *Nederlandsche Taal, Letterkunde en Kunst.* Brussel, Office de Publicité, 1943.
Blz. 18.

77 Fr. CLOSSET. *La Littérature Flamande au Moyen Age.* Bruxelles, Office de Publicité, 1946. [Collection Nationale. N° 70.]
Blzn. 20-23.

78 A. VAN DEN DAELE, S.J. *Beknopte Geschiedenis van de Nederlandse Letterkunde.* Brugge-Brussel, De Kinkhoren-Desclée, De Brouwer et Cie, 1946.

Blzn. 30-31.

Aanvullende nota:

79 Als inleiding tot de creatie van de door HERMAN VAN OVERBEKE voor het toneel bewerkte Beatrijs-legende bezorgde hij een bijdrage over *Beatrijs volgens onze aloude Sproke* in 'Tooneelgids' voor 1925, 11e Jrg., blzn. 33-35.

vertalingen en bewerkingen

80 Hiervoor verwijzen we, om nutteloze herhaling te voorkomen, naar het boven vermeld standaardwerk van Prof. Dr. ROBERT GUIETTE en naar de laatste Beatrijs-uitgave uit ‘Van alle Tijden’ en vergenoegen ons met de vermelding van enkele aldaar niet vermelde bewerkingen als:

81 WITLOX. *Ave Maria. Een Parelsnoer van overoude Legenden.* Amsterdam, R.K. Boekencentrale, 1912.

82 WITLOX. *Van Zuster Beatrijs.* Antwerpen, L. Opdebeek, z.j. [1922]. Met Penteekeningen van Edm. van Offel.

83 DIELMANS. *De Gouden Marialegenden.* Maastricht, Van Aelst, 1928.

84 WALCH. *Marialegenden.* 's-Gravenhage, Goddard, 1929.

85 P.C. SCHOONEES. *Beatrijs.* Volgens opgave in Brinkman's Cumulatieve Catalogus voor 1938.

86 FRANCINE ONSTEIN. *De Sproke van Beatrijs.* Uitgave van ‘Volk en Staat’, 1943.

87 PIETER MAGERMAN. *Zuster Beatrijs. Legendespel in 4 bedrijven, verdeeld over 15 taferelen.*

Als aanvulling bij de Franse Beatrijs-bewerkingen, vermelden we:

88 WITLOX. *Ave Maria. Vieilles Légendes Mariales.* Anvers, Opdebeek, s.d. [1932].

89 GAUTIER DE COINCY, *Les plus heureux Miracles de la Sainte-Vierge, recueillis et mis en français moderne.* Paris, 1932.

90 J.J. THARAUD. *La Sacristine. Conte de Pâques.* Marie-Claire. Nummer van de 7e April 1939.

vertalingen

91 ROBERT GUIETTE. *Béatrix. Poème traduit du Moyen Néerlandais. Illustré par Victor Stuyvaert, Préface de Fernand Fleuret.* Anvers, Editions Lumière, 1930.(*)

92 Naar aanleiding van de Beatrijs-opvoering te Knokke-Zoute (1938), onder leiding van Herman van Overbeke, verscheen bij 'Wiek Op' te Brugge een uitgave *Beatrijs* getiteld, die naast de oorspronkelijke tekst van de Beatrijs-sproke ook de Franse, Engelse en Duitse vertaling bevatte, de eerste door Prof. R. GUIETTE, de tweede door Prof. GEYL bezorgd. De naam van de Duitse vertaler is niet vermeld.
In de door Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage, ontworpen reeks: 'The Dutch Library' verscheen als nummer IV van de hand van Prof. Dr. P. GEYL: *The Tale of Beatrice.*

Laatste aanvullingen

Vertaling

93 *The Miracle of Beatrice. A Flemish Legend of c. 1300. English-Flemish Edition. Translated by* ADRIAAN J. BARNOUW. *Introduction by* JAN-ALBERT GORIS. New York, by Pantheon Books, 1944. 107 + [V] blzn., 17 × 11 cm.
In zijn 'Introduction' (blzn. 5-15) legt Dr. J.A. Goris vooral de nadruk op de verspreiding van het behandeld theama in het Middeleeuwse Europa, op het ware wezen van de Beatrijs-legende en op de hoge waarde van onze Beatrijs. 'The beauty of the Flemish version is not in the miraculous element of the story; it lies in its human significance, in its unerring charm and limpid simplicity' (blz. 11) - en verder (biz. 12): 'Every detail is indispensable and charming, every action of Beatrice is psychologically justified and credible. All the time she occupies the foreground'.

Bewerking

94 Beatrijs. 'n Middeleeuse Juweel. In Afrikaans oorvertel door Dr. P.C. SCHOONEES. Pretoria, J.L. van Schaik, 1939. [N° 97 van 'Die Monument-Reeks'.]

Studies over Beatrijs

(*) Niet zonder belang is F. FLEURET's opvatting over de oorsprong van de Beatrijs-legende, synthetisch samengevat in volgende zin: 'La légende de Béatrix pourrait avoir son origine dans une histoire de Vestale, implantée par l'occupation des Gaules' (blzn. XI-XII).

95 GUSTAVE CHARLIER. *Soeur* '*Béatrice*' *et* '*Beatrijs*'. Van blz. 26 tot en met blz. 30 in: Mélanges Tille. Prague 1927.
Een vergelijkend onderzoek tussen M. Maeterlinck's 'Soeur Béatrice' en onze Middeleeuwse Beatrijs toont de overwegende invloed van ons gedicht op het Franse stuk aan. Door zijn vriend Charles Doudelet die in 1901, het jaar van verschijnen van de Duitse vertaling van 'Soeur Béatrice', de luxe-uitgave van Beatrijs illusteerde, door J.E. Buschmann bezorgd, zal Maurice Maeterlinck met onze Beatrijs vertrouwd geworden zijn.

96 Prof. Dr. J. VAN MIERLO. *Godsdienstige Epiek.* Van blz. 258 tot en met 295 in: *Algemene Literatuurgeschiedenis. Geschiedenis van de belangrijkste Figuren en Stromingen in de Wereldliteratuur. Deel II.* Utrecht, Uitgeversmij W. de Haan - Antwerpen, N.V. Standaard-Boekhandel, z.j. [1945].
Beatrijs, blz. 281. 'De beste vorm van de legende der kosteres' en verder: 'Geen Oostersche fantasie is dit; maar aangrijpende, diepe werkelijkheid'.

97 Dr. C.G.N. DE VOOYS. *Historische Schets van de Nederlandse Letterkunde. Met medewerking van Dr. G. Stuiveling herzien en vermeerderd.* Achttiende druk. Groningen, J.B. Wolters, 1946.
Nr. 10. Geestelijke Poëzie. 'Beatrijs behoort in zijn eenvoud tot het mooiste dat ons uit de Middeleeuwen bewaard is'. Ongewijzigde tekst in de voorafgaande drukken (1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1915, 1916, 1917, 1919, 1921, 1924, 1927, 1930, 1933, 1939).

98 Dr D.C. TINBERGEN. *De Nederlandse Literatuur in de Middeleeuwen.* Den Haag, N.V. Servire, 1917. [Servire's Encyclopaedie.]
Beatrijs. Blz. 57-58. 'Om de ridderlijke geest, de edele opvatting der minne, de fijne ontleding van het zieleleven en de voortreffelijke taalbehandeling is men geneigd het nog in de bloeitijd van de hoofse roman en niet lang na Caesarius' werk te dateren' (blz. 58).

Personenregister

A

Aken, Hein van, 42.
Assenede, Diederic van, 49, 58.

B

Barnouw, A.J., 7, 16[3], 93.
Bastiaanse, Frans, 45/3.
Bergmans, W., 6.
Beuken, W.H., 65.
Boekenoogen, G.J., 45/2.
Bouman, A.C., 14[2], 50.
Boutens, P.C., 12, 39, 59, 64.
Brentano, 43[2].
Brink, Jan ten, 25, 33.
Brinkman, 6, 85.
Brouns, P.M., 15.
Brouwer, M.R. de, 6.
Buddingh, D., 18.
Bülow, Eduard von, 43[2].
Busken Huet, C., 26.

C

Charlier, Gustave, 95.
Closset, Fr., 74, 75, 76, 77.
Coincy, Gauthier de, 89.

D

Daele, A. van den, 78.
Dielmans, 83.
Doudelet, Ch., 5, 95.
Dries, A. van den, 61.
Drijver, F.W., 32.
Duinkerken, Anton van, 65.
Dupont, Jos., 16.

E

Elst, J. van der, 41, 48.

F

Fleuret, Fernand, 91.

G

Geyl, P., 92.
Gielen, Jos. J., 12, 58, 59, 63.
Gondry, Julius, 7/2.
Goris, Jan - Albert, 16[3], 93.
Greebe, A., 45.

Greshoff, J., 47.
Guiette, Robert, 37, 43[2], 51, 56, 63, 80, 91, 92.

H

Hamelius, Paul, 46.
Haslinghuis, E., 43.
Heisterbach, Caesarius van, 17, 35, 49, 56, 98.
Honigh, C., 24.

J

Jonckbloet, W.J.A., 1, 2, 3, 4, 5, 17, 21, 23, 27.
Jong, A.J. de, 11, 67.

K

Kaakebeen, C.G., 4, 7/2.
Kalff, G., 36.
Keller, Gottfried, 35, 43[2].
Knuvelder, Gerard, 66.
Kronenburg, C.SS.R., J.A.F., 37.
Kuypers, Julien, 60.

L

Lecoutere, C., 5, 34.
Ligthart, Jan, 4.

M

Maeterlinck, M., 35, 43[2], 95.
Magerman, Pieter, 87.
Marchant, A., 7/2.
Marez, Hendrik de, 5.
Meesterbeek, Joh., 64.
Mierlo, Jos. van, 14, 53, 54, 57, 62, 71, 73, 96.
Moller, H.W.E., 12, 52, 69.

N

Neylen, W. van, 61.
Nodier, Ch., 35, 43[2].

O

Offel, Edm. van, 82.
Onstein, Francine, 86.
Overbeke, Herman van, 13, 79, 92.

P

Pellens, Ed., 5.
Penon, Georg, 3, 6, 34.
Poppel, G. van, 39, 43[2].
Prinsen, J., 31, 44.

R

Roemans, Rob., 16.
Ronde, Theo de, 60.

S

Schoonees, P.C., 85, 94.
Stallaert, Karel, 20.
Stécher, J., 29.
Stracke, D.A., 5, 12, 42, 49, 55, 56, 58.
Stuiveling, G., 97.
Stuyvaert, Victor, 91.

T

Teirlinck, Herman, 59.
Tharaud, J.J., 90.
Iinbergen, D.C., 4, 13, 14, 16, 16/2, 98.

V

Vandenhove, H., 20.
Vermeylen, Aug., 40, 68.
Vloers, P. Petrus, 17, 35.
Voght, Joz. de, 72.
Vooys, C.G.N. de, 41, 48, 97.
Vorrink, Joh., 8.
Vriesland, E. van, 16/2.
Vries, J. de, 47.
Vries, M. de, 2, 22, 28.

W

Walch, J.L., 70, 84.
Watenphul, H., 35, 41.
Winkel, Jan te, 30, 38.
Winkel, L.A. te, 19.
Witlox, 81, 82, 88.
Wolff Fuller, Harold de, 16[2].

Wolters, M.F.J., 10.

beatrijs
Reproductie van het handschrift en uitgave van de tekst
door Dr Jur. A.L. Verhofstede

Verantwoording

Het handschrift dat op de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage berust werd gephotographeerd, en in koperdiepdruk op de volle grootte gereproduceerd.

De typographische tekst beoogt diplomatisch te zijn, dat wil zeggen conform.

Geen enkele interpretatie hebben wij in de tekst opgenomen, daar waar deze redelijk bleek verwezen wij naar de nota's.

Alleen onbetwistbare of doorgaans als dusdanig aangenomen schrijffouten werden verbeterd: bestond de fout in de afwezigheid van een letter, dan werd deze *in cursief* tussen haakjes toegevoegd; was er een letter te veel dan ging ze wel tussen haakjes, doch bleef in het romeinse(*) lettertype, precies zoals het overige van de tekst.

De verkortingen werden uitgewerkt *in cursief.*

Met hoofdletters werd in het handschrift zeer willekeurig omgesprongen. Wij namen als regel dat elk vers met een hoofdletter begint. In de tekst, blijft in kleine wat kleine letter is, zelfs de ‘g’ van ‘God’, de ‘b’ van ‘Beatrijs’, enz., ten ware dat dit woord toevallig het eerste woord van een zin was, zoals ‘God’ in vers 10.

Van de streng logische punctuatie weken wij in enige gevallen af; somwijlen ter wille der harmonie, andermaal omdat een zinsnede niet uitzichtloos aan voorafgaande of volgende contekst te klinken was, zonder de rijkdom der gedachte te schaden. De phonetische punctuatie leek in zulke gevallen de best geschikte.

Mijn dank verdienen de Heer Dr. L. Brummel, Bibliothecaris, en de Heer van Riemsdyck, Administrateur, der Kon. Bibl. van 's-Gravenhage, die mij in zeer moeilijke tijden de photographieën van het handschrift bezorgden; eveneens Mej. J. Dupic, bestuurster der Bibliotheek van Rouaan, die mij de inzage toestond van het ‘missel à l'usage d'Evreux’, waaruit een miniatuur werd gereproduceerd.

Antwerpen, Aug. 1947.

(*) *cursief* in tegenstelling met Romeinse d.i. schuine in tegenstelling met rechte letter.

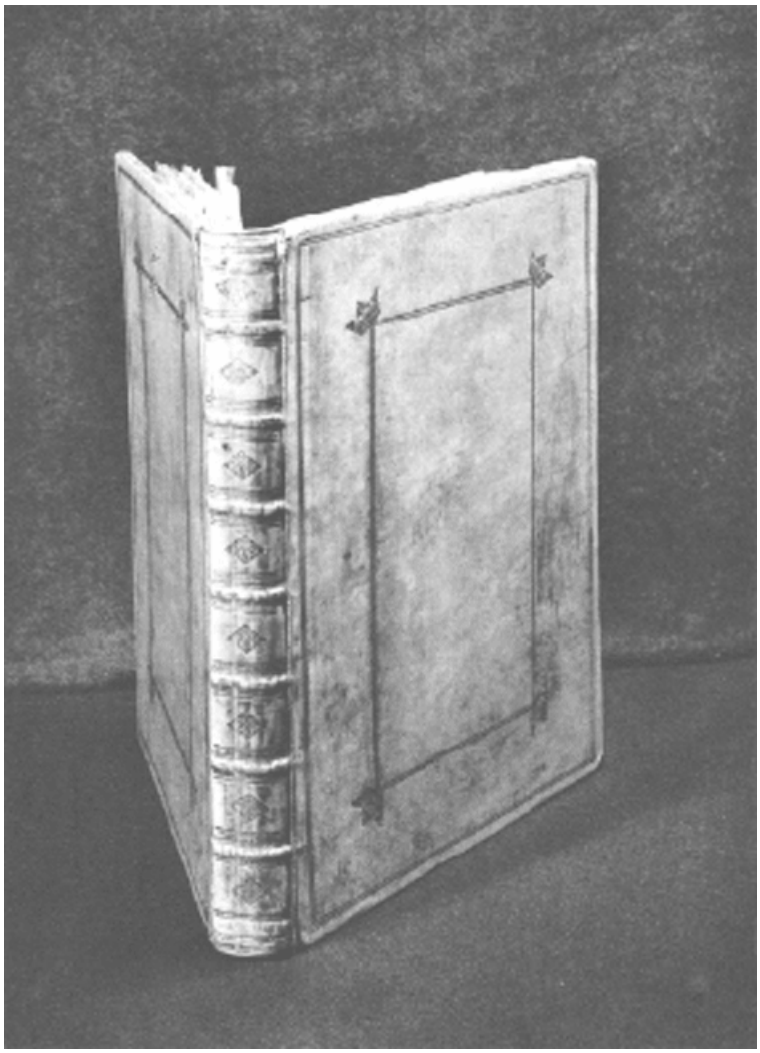

De huidige (18' eeuwse) band van het 'Beatrijs'- handschrift.

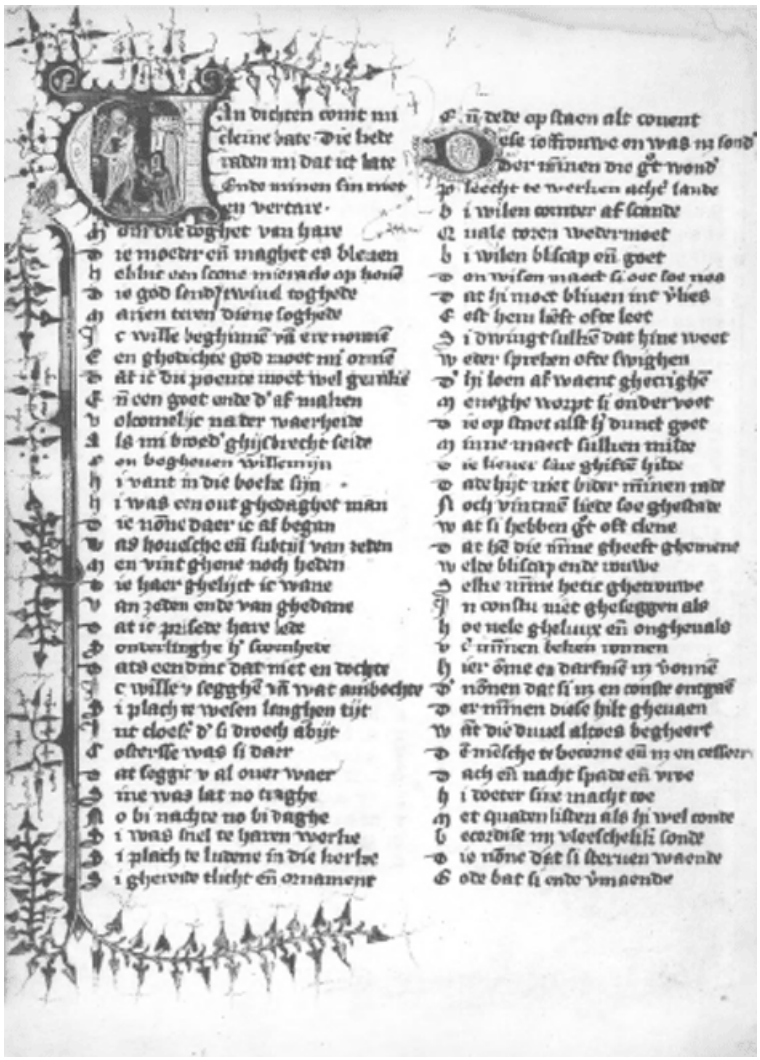

In dichten come mi
cleine hate Die hebt
raden mi dat ic late
Ende minen sin wet
mi vertare·
Dan die wighet van hare
te moeder eñ maghet es bleuen
ebbne van leone mienselo op houd
te god lend' wind wghede
arien teven diene loghede
c wille beghinne vñ ere nomie
en ghedechte god moet mi' ornie
at ic dit poeme moet wel gramie
ñ con goet ende d' af maken
olomelije nader waerheide
Is mi bred' ghiscrecht leide
en boghouen Willemijn
i vant in die boeke sijn
i was en out ghedaghet man
te nõne daer ic af begun
as houelche eñ subtijl van reden
en vint ghene noch heden
te haer ghelijct ic wane
an zeden ende van ghedane
at ic prisede hare lede
ontentighe h' sweerheit
ats een dine dat niet en tochte
c wille v segghe vñ wat ambochte
i plach te wesen langhen tijt
te cloek' d' li droech abijt
olderste was li daer
at leggic v al ouer waer
ine was lat no traghe
o bi nachte no bi daghe
i was snel te harden worke
i plach te ludene in die horne
i ghewide vlecht eñ ornament
ñ dede op staen alt couent
ele toffrouwe en was m sond'
der minen die gt wond'
leechte te werken achē lande
i wilen wonter af stande
nale tzen wedr moet
i wilen blicap eñ goet
en wilen maect li oec loe nae
at hi moet bliuen me vlies
elt hem lieft ofte leet
i dwingt sulkē dat hine weet
eder spreken ofte swighen
hi loen af waent ghenighē
eneghe wozpt li onder voet
te op stoet alst hi dunet goet
inne maect sullen milde
te hebbe line ghilde hilde
adz hijt niet bider minen mde
och vintmē liede loe ghestade
at li hebben gt oft clene
at hē die minne gheeft ghemene
elde blicap ende wulde
elke minne hertc ghenouwe
n consti mēt gheleggen als
oe nele gheluxx eñ ongheualo
c' minnen beken wnnen
ier ōme es darfnīē in bonnē
nōnen dat li m en conste entgā
er minnen diese hilt ghenaen
at die duuel altoes begheert
ñdelche te becomē eñ m en ellen
ach eñ nacht spade eñ vre
i voeter line macht we
et quadm listen als hi wel conte
ecordise m vleeschelijk sonde
te nōne dat li steruen waende
ode bat li ende vmaende

VAn dichten comt mi
cleine bate. Die liede
raden mi dat iet late
Ende minen sin niet
en vertare.
M*aer* om die doghet van hare,
Die moeder en*de* maghet es bleven,
Hebbic een scone mieracle op heve*n*,
Die god sond*er* twivel toghede
Mariën teren, diene soghede.
Ic wille beghinne*n* va*n* ere nonne*n*
Een ghedichte. God moet mi onne*n*
Dat ic die poente moet wel gerake*n*
En*de* een goet ende d*aer* af maken,
Volcomelijc na der waerheide,
Als mi broed*er* ghijsbrecht seide,
Een begheven willemijn,
Hi vant in die boeke sijn,
Hi was een out ghedaghet man.
Die no*n*ne, daer ic af began,
Was hovesche en*de* subtijl van zeden.
Men vint ghene noch heden
Die haer ghelijct, ic wane,
Van zeden ende van ghedane.
Dat ic prisede hare lede,
Sonderlinghe h*aer* scoenhede,
Dats een dinc dat niet en dochte.
Ic wille u segghe*n* va*n* wat ambochte
Si plach te wesen langhen tijt
Int cloest*er* d*aer* si droech abijt:
Costersse was si daer,
Dat seggic u al over waer,
Sine was lat no traghe
No bi nachte no bi daghe,
Si was snel te haren werke,
Si plach te ludene, in die kerke,
Si ghereide tlicht en*de* ornament
En*de* dede op staen alt covent.
Dese ioffrouwe en was n*iet* sond*er*
Der mi*n*nen, die g*roet* wond*er*
Pleecht te werken acht*er* lande.
Bi wilen comter af scande,
Quale, toren, wedermoet;
Bi wilen bliscap en*de* goet.
Den wisen maect si oec soe ries
Dat hi moet bliven int v*er*lies,
Eest hem lief(t) ofte leet.
Si dwingt sulke*n*, dat hine weet,
Weder spreken ofte swighen,
D*aer* hi loen af waent ghecrighe*n*.
Meneghe worpt si ondervoet
Die op staet alst h*aer* dunct goet.
Minne maect sulken milde
Die liever sine ghifte*n* hilde
Dade hijt niet bider mi*n*nen rade.
Noch vintme*n* liede soe ghestade,

Wat si hebben g*roe*t oft clene;
Dat he*n* die mi*n*ne gheeft ghemene,
Welde, bliscap ende rouwe;
Selke mi*n*ne hetic ghetrouwe.
In constu niet gheseggen als
Hoe vele ghelu(u)x en*de* onghevals
Ut*er* mi*n*nen beken ronnen.
Hier o*m*me en darfme*n* n*iet* v*er*onne*n*
D*er* no*n*nen, dat si n*iet* en conste ontga*en*
Der mi*n*nen diese hilt ghevaen.
Want die duvel altoes begheert
De*n* me*n*sche te becorne en*de* n*iet* en cesseert.
Dach en*de* nacht, spade en*de* vroe,
Hi doeter sine macht toe.
Met quaden listen als hi wel conde.
Becordise m*et* vleeschelik*er* sonde.
Die no*n*ne, dat si sterven waende.
Gode bat si ende v*er*maende

Dat hise troeste dore sine ghenade*n*.
Si sprac: ‘ic ben soe v*er*laden
Met stark*er* mi*n*nen en*de* ghewont
(Dat weet hi, dient al es cont,
Die niet en es v*er*holen)
Dat mi die cranch*eit* sal doen dole*n*
Ic moet leiden een and*er* leven;
Dit abijt moetic begheven.’
Nu hoert hoeter na v*er*ghinc.
Si sende om den ionghelinc
D*aer* si toe hadde grote lieve
Oetmoedelijc met enen brieve,
Dat hi saen te hare quame;
D*aer* laghe ane sine vrame.
Die bode ghinc d*aer* de ionghelinc was.
Hi nam den brief ende las
Die hem sende sijn vriendinne.
Doe was hi blide in sinen sinne;
Hi haestem te comen daer.
Sint dat si out waren .xij. iaer
Dwanc die mi*n*ne dese twee,
Dat si dogheden menech wee.
Hi reet soe hi ierst mochte
Ten cloester, d*aer* hise sochte.
Hi ghinc sitten voer tfensterkijn
Ende soude gheerne, mocht sijn,
Sijn lief spreken ende sien.
Niet langhe en merde si na dien.
Si quam en*de* woudene vanden
Vor tfensterkijn, dat m*et* yseren bande*n*
Dwers en*de* lanx was bevlochten.
Menech werven si v*er*sochten,
Daer hi sat buten en*de* si binnen,
Bevaen met alsoe stark*er* mi*n*nen.
Si saten soe een langhe stonde,
Dat ict ghesegghen ni*et* en conde
Hoe dicke v*er*wandelde hare blye.
‘Ay mi’, seitsi, ‘aymie,
V*er*coren lief, mi es soe wee,
Sprect ieghe*n* mi een wort oft twee
Dat mi therte conforteert!
Ic ben die troest ane u begheert!
D*er* mi*n*ne*n* strael stect mi int h*er*te,
Dat ic doghe grote smerte.
In mach ne*m*mermeer v*er*hoghen,
Lief, ghi en hebbet uut ghetoghen!’
Hi antworde met sinne:
‘Ghi wet wel, lieve vriendinne,
Dat wi langhe hebben ghedragen
Minne al onsen daghen;
Wi en hadden nye soe vele rusten,
Dat wi ons eens ondercusten.
Vrouwe venus, die godinne,
Die dit brachte in onsen sinne,
Moete god onse here v*er*doemen,
Dat si twee soe scone bloemen

Doet v*er*valuën en*de* bederven.
Constic wel ane u v*er*werven
En*de* ghi dabijt wout ned*er* leggen
En*de* mi ene*n* sekeren tijt seggen,
Hoe ic u ute mochte leiden,
Ic woude riden en*de* ghereiden
Goede cleder diere van wullen
En*de* die met bonten doen vullen:
Mantel, roc en*de* sercoet.
In begheve u te ghere noet,
Met u willic mi aventueren
Lief, leet, tsuete metten sueren.
Nemt te pande mijn trouwe.'
'V*er*corne vrient', spr*ac* die ioncfrouwe,
'Die willic gherne van u ontfaen,
Ende met u soe verre gaen,
Dat niemen en sal wet*en* i*n* dit covent
W*er*waert dat wi sijn bewent.

Beatrijs

Van tavont over .viij. nachte
Comt en*de* nemt mijns wachte
D*aer* buten inden vergier,
Onder enen eglentier,
Wacht d*aer* mijns, ic come uut,
En*de* wille wesen uwe bruut;
Te varen d*aer* ghi begheert
En si dat mi siecheit deert
Ocht saken die mi sijn te swaer,
Ic come sekerlike daer,
En*de* ic begheert van u sere,
Dat ghi d*aer* comt, lieve ioncher*e*.'
Dit gheloefde elc anderen.
Hi nam orlof en*de* ghinc wandere*n*
D*aer* sijn rosside ghesadelt stoet.
Hi satter op metter spoet
En*de* reet wech sinnen telt
Ter stat w*aer*t, over een velt.
Sijns lieves hi niet en v*er*gat.
Sand*er*s daghes ghinc hi in die stat;
Hi cochte blau ende scaerlaken,
Daer hi af dede maken
Mantele en*de* caproen groet
Ende roc ende sorcoet
En*de* na recht ghevoedert wel.
Niemen en sach beter vel
Ond*er* v*ro*uwen cledere draghen;
Si prijsdent alle diet saghen.
Messe, gordele en*de* almoniere
Cochti haer, goet en*de* diere;
Huven, vingherline van goude
En*de* chierheit menechfoude.
Om al die chierheit dede hi proeve*n*
Die eneg*er* bruut soude behoeven
Met hem nam hi .v.^{c} pont
Ende voer in ere avonstont
Heymelike buten der stede.
Al dat scoenheide voerdi mede
Wel ghetorst op sijn paert
En*de* voer alsoe ten cloeste*re* w*aer*t.
Daer si seide, inden v*er*gier,
Onder enen eglentier,
Hi ghinc sitten ned*er* int cruut,
Tote sijn lief soude comen uut.
Van hem latic nu die tale
En*de* segghe u vand*er* scoend*er* smale,
Vore midd*e*macht lude si mettine:
Die mi*n*ne dede h*aer* grote pine.
Als metten*en* waren ghesongen
Beide van ouden en*de* van iongen
Die daer waren int covent,
En*de* si weder waren ghewe
Opten dormter al ghemene,
Bleef si inden coer allene
En*de* si sprac haer ghebede
Alsi te voren dicke dede.

Si knielde voerden outaer
En*de* sprac met groten vaer:
‘Maria, moeder, soete name,
Nu en mach minen lichame
Niet langher in dabijt gheduren.
Ghi kint wel in allen uren
Smenschen herte en*de* sijn wesen.
Ic hebbe ghevast en*de* ghelesen
En*de* ghenomen discipline,
Hets al om niet dat ic pine.
Minne worpt mi ond*er* voet,
Dat ic der werelt dienen moet.
Alsoe waerlike als ghi, here lieve,
Wort ghehanghe*n* tusschen .ij. dieve
En*de* aent cruce wort gherecket,
En*de* ghi lazaruse verwecket
D*aer* hi lach inden grave doet,
Soe moetti kinnen mine*n* noet

<u>end*e* mine mesdaet</u>

En*de* mine mesdaet mi v*er*gheven;
Ic moet in swar*e**n* sond*e**n* sneven.'
Na desen ghinc si uten core
Teene*n* beelde, daer si vore
Knielde en*de* sprac hare ghebede,
D*aer* maria stont ter stede.
Si riep: 'maria onversaghet,
Ic hebbe u nach(*t*) en*de* dach geclagh*et*
Ontfermelike mijn v*e*moy
En*de* mi en es niet te bat een hoy.
Ic werde mijns sins te male quijt,
Blivic langher in dit abijt!'
Die covel toech si ute al daer
En*de* leidse op onser v*ro*uwe*n* outaer.
Doen dede si ute hare scoen.
Nu hoert, watsi sal doen!
Die slotele vander sacristiën
Hinc si voer dat beelde mariën;
En*de* ic(t) segt u over waer,
Waer *om*me dat sise hinc al daer:
Ofmense te priemtide sochte,
Dat mense best d*aer* vinden mochte.
Hets wel recht in alder tijt,
Wie vore mariën beelde lijt,
Dat hi sijn oghen derwaert sla
Ende segge 'ave', eer hi ga,
'Ave maria'; d*aer om*me si ghedinct.
W*aer om*me dat si die slotel d*aer* hinc.
Nu ghinc si dane*n* dorden noet
Met enen pels al bloet,
Daer si een dore wiste,
Die si ontsloet met liste,
En*de* ghincker heymelijc uut,
Stillekine sonder gheluut.
Inden v*er*gier quam si met vare.
Die iong(*h*)elinc w*er*t haers gheware,
Hi seide: 'lief, en verveert u niet,
Hets u vrient, dat ghi hier siet.'
Doe*n* si beide te samen quamen,
Si begonste hare te scamen,
Om dat si in enen pels stoet,
Bloets hoeft en*de* barvoet.
Doen seidi: 'wel scone lichame,
U soe waren bat bequame
Scone ghewaden en*de* goede cleder.
Hebter mi om niet te leder,
Ic salse u gheven sciere.'
Doe*n* ghinghe*n* si ond*er* de*n* eglentiere,
En*de* alles dies si behoeft,
Des gaf hi hare ghenoech.
Hi gaf haer cleder twee paer;
Blau waest dat si aen dede daer,
Wel ghescepen int ghevoech.
Vriendelike hi op haer loech.
Hi seide: 'lief, dit hemelblau
Staet u bat dan dede dat grau.'

Twee cousen toech si ane
Ende twee scoen cordewane
Die hare vele bat stonden
Dan scoen die waren ghebonden.
Hoet cleder van witter ziden
Gaf hi hare te dien tiden,
Die si op haer hoeft hinc.
Doen cussese die ionghelinc
Vriendelike aen haren mont.
He*m* dochte d*aer* si voer he*m* stont
Dat die dach verclaerde.
Haestelike ghinc hi tsine*n* paerde.
Hi settese voer he*m* int ghereide.
Dus voren si henen beide,
Soe verre dat began te daghen,
Dat si he*n* nyemen volghe*n* en saghe*n.*
Doen begant te lichtene int oest
Si seide: ‘god, alder werelt troest,

Nu moeti ons bewaren.
Ic sie den dach v*er*claren,
Waric met u niet comen uut
Ic soude prime hebbe*n* gheluut
Als ic wilen was ghewone
Inden cloester van religione.
Ic ducht, mi die vaert sal rouwe*n*:
Die werelt hout soe cleine trouwe,
Al hebbic mi ghekeert d*aer* an;
Si slacht den losen coman
Die vingherline van formine
V*er*coept voer guldine.'
Ay, wat segdi, suverlike,
Ocht ic u e*m*mermeer beswike,
Soe moete mi god scinden!
Waer dat wi ons bewinden
In scede van u te ghere noet,
Ons en scede die bitter doet!
Hoe mach u aen mi twien?
Ghi en hebt aen mi niet v*er*sien
Dat ic u fel was ofte loes.
Sint dat ic u ierst vercoes,
En haddic niet in minen sinne
Ghedaen een keyserinne.
Op dat ic haers werdech ware,
Lief, en liete u niet om hare!
Des moghedi seker wesen.
Ic vore met ons ute ghelesen
.V^{c}. pont wit selverijn;
Daer seldi, lief, vrouwe af sijn!
Al varen wi in vremde lande,
Wine derven v*er*teren ghene pande
Binnen desen seven iaren.'
Dus quame*n* si den telt ghevaren
Smorgens aen een foreest
D*aer* die voghele hadden feest.
Si maecten soe groet ghescal,
Datment hoerde over al;
Elc sanc na der naturen sine.
D*aer* stonden scone bloemkine
Op dat groene velt ontploken
Die scone waren en*de* suete roke*n.*
Die locht was claer en*de* scone.
D*aer* stonden vele rechte bome
Die ghelovert waren rike.
Die ionghelinc sach op die suv*er*like
D*aer* hi ghestade mi*n*ne toe droech.
Hi seide: 'lief, waert u ghevoech,
Wi souden beeten en*de* bloeme*n* lesen,
Het dunct mi hier scone wesen,
Laet ons spelen d*er* mi*n*nen spel.'
'Wat segdi', sprac si, 'dorper fel,
Soudic beeten op tfelt,
Ghelijc ene*n* wive die wint ghelt
Dorperlijc met haren lichame?
Seker soe haddic cleine scame!

Dit en ware u niet ghesciet,
Waerdi van dorp*er*s aerde niet!
Ic mach mi bedinken onsochte.
Godsat hebdi diet sochte!
Swighet meer deser talen
En*de* hoert die voghele inden dalen
Hoe si singhe*n* en*de* he*n* v*er*vroyen;
Die tijt sal u te min vernoyen.
Alsic bi u ben al naect
Op een bedde wel ghemaect
Soe doet al dat u ghenoecht
En*de* dat uwer herten voeght.
Ic hebs in mijn herte toren,
Dat ghijt mi heden leit te voren.'
Hi seide: 'lief, en belgh*et* u niet.
Het dede venus, diet mi riet.
God gheve mi scande ende plaghe
Ochtic u *em*mermeer ghewaghe.'

Si seide

Si seide: ‘ic v*er*gheef u dan.
Ghi sijt mijn troest voer alle man
Die leven onder den trone!
Al levede absolon die scone
Ende ic des wel seker ware
Met hem te levene .m. iare
In weelden ende in rusten,
In liets mi niet ghecusten.
Lief, ic hebbe u soe vercoren,
Men mocht mi dat n*iet* legghe*n* vore*n*
Dat ic uwes soude vergheten!
Waric in hemelrike gheseten
Ende ghi hier ertrike,
Ic quame tot u sekerlike!..
Ay, god, latet onghewroken
Dat ic dullijc hebbe ghesproken!
Die minste bliscap in hemelrike
En es hier ghere vrouden ghelike;
D*aer* es die minste soe volmaect,
Datter zielen niet en smaect
Dan gode te mi*n*nen sonder inde.
Al erdsche dinc es ellinde;
Si en doegh*et* niet een haer
Jeghen die minste die es daer.
Diere om pine*n* die sijn vroet,
Al eest dat ic dolen moet
Ende mi te groten sonden keren
Dore u, lieve scone ioncher*e*.’
Dus hadden si tale end*e* wed*er*tale.
Si reden berch ende dale.
In can u niet ghesegghen wel
Wat tusschen he*n* tween ghevel.
Si voren alsoe voert
Tes si quamen in een poert
Die scone stont in enen dale.
D*aer* soe bequaemt he*n* wale
Dat siere bleven der iaren seven
En*de* waren in v*er*weenden leven
Met ghenuechten van lichamen,
En*de* wonnen .ij. kind*er* tsamen.
D*aer*, na den seven iaren,
Alse die pe*n*ninghe v*er*teert waren,
Moesten si teren vanden pande
Die si brachten uten lande.
Cleder, scoenheit en*de* paerde
V*er*cochten si te halver wa(*e*)rde
Ende brochtent al over saen.
Doen en wisten si wat bestaen:
Si en conste ghene*n* roc spinnen
D*aer* si met mochte winnen.
Die tijt w*er*t inden lande diere
Van spisen, van wine en*de* van biere
En*de* van al datmen eten mochte,
Dies he*n* w*er*t te moede onsochte.
Si waren he*n* liever vele doet,
Dan si hadden ghebeden broet.

Die aermoede maecte een ghesceet
Tusschen he*n* beide*n*, al waest he*n* leet.
Aende*n* man ghebrac dierste trouwe;
Hi lietse d*aer* in groten rouwe;
Ende voer te sinen lande weder;
Si en sache*n* m*et* oghen nye zeder.
D*aer* bleven met hare ghinder
Twee uter maten scone kinder.
Si sp*ra*c: ‘hets mi comen soe,
Dat ic duchte spade en*de* vroe;
Ic ben in vele doghens bleven:
Die ghene heeft mi begheven
D*aer* ic mi trouwen toe v*er*liet.
Maria, vrouwe, oft ghi ghebiet,
Bidt vore mi en*de* mine .ij. ionghere
Dat wi n*iet* en sterven van hongh*er*e.
Wat salic doen, elendech wijf!
Ic moet beide ziele ende lijf,

Bevlecken met sondeghen daden.
Maria, v*ro*uwe, staet mi in staden!
Al constic enen roc spinnen,
In mochter niet met winnen
In tween weken een broet.
Ic moet gaen dorden noet
Buten der stat op tfelt
En*de* winne*n* met mine*n* lichame ghelt
D*aer* ic met mach copen spise.
In mach in ghere wise
Mijn kinder niet begheven.'
Dus ghinc si in een sondech leve*n*,
Want men seit ons over waer,
Dat si langhe seve iaer
Ghemene wijf ter werelt ghinc
Ende meneghe sonde ontfinc,
Dat haer was wel onbequame,
Die si dede metten lichame,
D*aer* si cleine ghenuechte hadde in;
Al dede sijt om een cranc ghewin,
D*aer* si haer kinder met onthelt.
Wat holpt al vertelt
Die scamelike sonden en*de* die zwaer
D*aer* si in was .XIIIJ. iaer!
M*aer* emmer en litsi achter niet,
Hadsi rouwe oft verdriet,
Sine las alle daghe met trouwe*n*
Die seven ghetiden van ons*er* v*ro*uwe*n.*
Die las si h*aer* te love*n* en*de* teren
Dat sise moeste bekeren
Uten sondeliken daden
D*aer* si was met beladen
Bi ghetale .XIIIJ. iaer;
Dat segghic u over waer.
Si was seven iaer metten man
Die .ij. kind*er*e an hare wan,
Diese liet in ellinde,
D*aer* si doghede groet meswinde.
Dierste .vij. iaer hebdi gehoert;
V*er*staet hoe si levede voert.
Als die .xiiij. iaer ware*n* ghedae*n*
Sinde haer god int h*er*te saen
Berouwen(n)esse alsoe groet
Dat si met ene*n* sw*er*de al bloet
Liev*er* liete h*aer* hoet af slaen
Dan si meer sonde*n* hadde ghedaen
Met haren lichame, alsi plach.
Si weende nacht ende dach
Dat h*aer* oghen selden drogheden.
Si seide: 'maria, die gode soghede,
Fonteyne boven alle wiven,
Laet mi ind*er* noet niet bliven!
Vrouwe, ic neme u torconden,
Dat mi rouwen mine sonden
En*de* sijn mi herde leet.
Der es soe vele, dat ic en weet

Waer icse dede ocht met wien.
Ay lacen! wat sal mijns ghescien!
Ic mach wel ieghe*n* dordeel sorgen -
Doghe*n* gods sijn mi v*er*borgen -,
Daer alle sonden selen bliken,
Beide van armen en*de* van riken,
En*de* alle mesdaet sal sijn ghewroke*n*,
D*aer* en si vore biechte af ghesproke*n*
Ende penitencie ghedaen;
Dat wetic wel, sonder waen:
Des benic in groten vare.
Al droghic alle daghe een hare
En*de* croep*er* met van lande te lande
Over voete ende over hande
Wullen, barvoet, sonder scoen,
Nochtan en constic niet ghedoen
Dat ic van sonden worde vri,
Maria, v*ro*uwe, ghi en troest mi.

fonteyne

Fonteyne bove*n* alle doghet
Ghi hebt den meneghe*n* v*er*hogh*et*;
Alse wel teophuluse sceen,
Hi was d*er* quaetst*er* sonderen een
En*de* haddem de*n* duvel op ghegeve*n*,
Beide, ziele ende leven
En*de* was worden sijn man;
Vrouwe, ghi v*er*loesseten nochtan.
Al benic een besondech wijf
Ende een onghe(s)troest keytijf, -
In wat leven ic noy was, -
Vrouwe, ghedinct dat ic las
Tuwer eren een ghebede!
Toent aen mi u oetmoedechede!
Ic ben ene die es bedroevet
En*de* uwer hulpen wel behoevet!
Dies maghic mi v*er*bouden:
En bleef he*m* nye onvergouden
Die u gruete, maget vrië,
Alle daghe met ere ave marië.
Die u ghebet gherne lesen
Si moeghen wel seker wesen
Dat he*n* d*aer* af sal comen vrame;
V*ro*uwe, hets u soe wel bequame,
Uut v*er*corne gods bruut!
U sone sinde u een saluut
Te nazaret, d*aer* hi u sochte,
Die u ene boetscap brochte
Die nye van bode was ghehoert;
D*aer om*me sijn u die selve woert
Soe bequame, sonder wanc,
Dat ghijs wet elken danc
Die u gheerne daer mede quet;
Al w*aer* hi in sonden belet,
Ghi souten te ghenaden bringhe*n*
En*de* voer uwen sone v*er*dinghen.'
Dese bedinghe en*de* dese claghe
Dreef die sondersse alle daghe.
Si nam een kint in elke hant
En*de* ghinck*er* met doer tlant
In armoede, van stede te steden,
Ende levede bider beden.
Soe langhe dolede si acht*er* dlant
Dat si den cloester weder vant
D*aer* si hadde gheweest nonne;
En*de* quam d*aer* savons na d*er* sonne
In ere weduwen huus spade,
D*aer* si bat herberghe doer ghenade,
Dat si daer snachts mochte bliven.
'Ic mocht u qualijc verdriven,'
Sp*ra*c die weduwe, 'm*et* uwe*n* kind*er*kine*n*;
Mi dunct dat si moede scinen.
Ru(u)st u ende sit neder;
Ic sal u deilen weder
Dat mi v*er*leent onse here
Doer siere liever moeder ere.'

Dus bleef si met haren kinden
En*de* soude gheerne ondervinden
Hoet inden cloester stoede.
‘Segt mi,’ seitsi, ‘vrouwe goede,
Es dit covint van ioffrouwen?’
‘Jaet’, seitsi, ‘bi miere trouwen,
Dat verweent es ende rike,
Men weet niewer sijns ghelike.
Die no*n*nen diere abijt in draghen,
In hoerde nye ghewaghen
Van hem gheen gherochte*n*
Dies si blame hebben mochten.’
Die d*aer* bi haren kinderen sat,
Si seide: ‘waer bi segdi dat?
Ic hoerde binnen deser weken
Soe vele van ere nonnen spreke*n*;
Alsic v*er*stoet in minen sinne
Soe was si hier costerinne.

Diet mi seide hine loech niet:
Hets binnen .xiiij. iare*n* ghesciet
Dat si uten cloester streec,
Men wiste noyt waer si weec
Oft in wat lande si inde nam.'
Doen w*er*t die weduwe gram
En*de* seide: 'ghi dunct mi reven!
Derre talen seldi begheven
Te segghene vand*er* costerinne*n*,
Oft ghi en blijft hier n*iet* binnen!
Si heeft hier costersse ghesijn
.xiiij. iaer den termijn,
Dat men haers noyt ghemesse*n* co*n*de
In alden tiden éne metten stonde,
Hen si dat si waer onghesont
Hi ware erger dan een hont
Diere af seide el dan goet.
Si draghet soe reynen moet
Die eneghe no*n*ne draghe*n* mochte.
Die alle die cloest*er*s dore sochte
Die staen tusschen elve en*de* d*er* geronde,
Ic wane men niet vinde*n* en conde
Ne ghene die gheestelik*er* leeft!'
Die alsoe langhe hadde ghesneeft,
Dese tale dochte h*aer* wesen wond*er*
En*de* seide: 'v*ro*uwe, maect mi cond*er*:
Hoe hiet haer moed*er* en*de* vader?'
Doe noemesise beide gader.
Doen wiste si wel dat si h*aer* meende.
Ay, god! hoe si snachs weende
Heymelike voer haer bedde!
Si seide: 'ic en hebbe and*er* wedde
Dan van herten g*roe*t berouwe,
Sijt in mijn hulpe, maria, v*ro*uwe!
Mijn sonden sijn mi soe leet,
Saghic enen (h)oven heet
Die in groten gloyen stonde
Dat die vla (*m*) me ghinghe ute*n* monde,
Ic croper in met vlite
Mochtic mier sonden werde*n* quite.
Here, ghi hebt wan hope v*er*wate*n*,
Daer op willic mi v*er*laten!
Ic ben, die altoes ghenade hoept,
Al eest dat mi anxt noept
En*de* mi bringt in groten vare.
En was nye soe grote*n* sondare
Sint dat ghi op ertrike quaemt
En*de* menschelike vorme naemt
En*de* ghi aen den cruce wout sterve*n*,
Sone lieti den sondare n*iet* bed*er*ven;
Die met berouwenesse socht gnade,
Hi vantse, al quam hi spade,
Alst wel openbaer scheen
Den enen sondare vanden tween
Die tuwer rechter siden hinc;
Dats ons een troestelijc dinc,

Dat ghine ontfinc onbescouden.
Goet berou mach als ghewoude*n*;
Dát maghic merken an desen:
Ghi seit: ‘vrient, du salt wesen
Met mi heden in mijn rike,
Dat segghic u ghewaerlike.’
Noch, here, waest openbare:
Dat gisemast, die mordenare,
Ten lesten om ghenade bat:
Hine gaf u wed*er* gout no scat,
Dan he*m* berouden sine sonden.
U ontf*er*mecheit en es n*iet* te gronde*n*
Niet meer dan men mach
Die zee uut sceppen op énen dach
En*de* droghen al toten gronde.
Dus was nye soe grote sonde,
V*ro*uwe, u ghenaden en gaen bove*n*:
Hoe soudic dan sijn v*er*scoven

Van uw' ontf'

Van uwer ontf*er*mecheit,
Ocht mi mijn sonde*n* sijn soe leit!'
Daer si lach in dit ghebede
Qua*m* een vaec in al h*aer* lede
Ende si w*er*t in slape sochte.
In enen vysioen haer dochte,
Hoe een stemme aen haer riep,
Daer si lach ende sliep:
'Mensche, du heves soe langhe gecar*m*t
Dat maria dijns ontfarmt;
Want si heeft u verbeden.
Gaet inden cloest*er* m*et* haestecheden:
Ghi vint die doren open wide
D*aer* ghi uut ginges ten selve*n* tide
Met uwen lieve, den ionghelinc,
Die u inder noet af ghinc.
Al dijn abijt vinstu weder
Ligghen opten outaer neder;
Wile, covele ende scoen
Moeghedi coenlijc ane doen;
Des danct hoeghelike mariën.
Die slotele vander sacristiën,
Die ghi voer tbeelde hinct
Snachs, doen ghi uut ghinct,
Die heeft si soe doen bewaren,
Datmen binnen .xiiij. iaren
Uwes nye en ghemiste,
Soe dat yemen d*aer* af wiste.
Maria es soe wel u vrient,
Si heeft altoes voer u ghedient
Min no meer na dijn ghelike.
Dat heeft de v*ro*uwe van hemelrike,
Sonderse, doer u ghedaen!
Si heet u inden cloester gaen;
Ghi en vint nyema*n* op u bedde.
Hets van gode, dat ic u quedde'
Na desen en waest niet lanc,
Dat si uut hare*n* slape ontspranc.
Si seide: 'god, gheweldechere,
En ghehinct den duvel ne*m*merm*er*e,
Dat hi mi bringhe in mere v*er*driet,
Dan mi nu es ghesciet!
Ochtic nu inde*n* cloest*er* ghinghe
En*de* me*n* mi ov*er* dieveghe vinghe
Soe waric noch meer ghescent,
Dan doe*n* ic ierst r(*u*)umde covent
Ic mane u, god die goede,
Dor uwen p*re*tiosen bloede
Dat uut uwer ziden liep,
Ocht die stemme, die aen mi riep,
Hier es comen te minen baten,
Dat sijs niet en moete laten,
Si en come anderwerf tot hare
En*de* derdewerven openbare,
Soe dat ic mach sonder waen
Weder in minen cloester gaen.

Ic wilre om benediën
Ende loven altoes mariën!'
Sanders snachs, moghedi horen,
Quam h*aer* een stemme te voren,
Die op haer riep ende seide:
'Mensche, du maecs te langhe beide!
Ganc weder in dinen cloester,
God sal wesen dijn troester.
Doet dat maria u ontbiet!
Ic ben haer bode, en twivels niet.'
Nu heefsise anderwerf v*er*nomen
Die stemme tote h*aer* comen,
En*de* hietse inden cloester gaen;
Nochtan en dorst sijs niet bestaen.
Der derder nacht v*er*beyt si noch
En*de* seide: 'eest elfs ghedroch,
Dat mi comt te voren,
Soe maghic cortelike scoren

Des duvels ghewelt en*de* sine cracht,
En*de* ocht hire comt te nacht,
Here, soe maecten soe confuus,
Dat hi vare uten huus,
Dat hi mi niet en moete scaden.
Maria, nu staet mi in staden,
Die ene ste*m*me ane mi sint,
En*de* hiet mi gaen int covint,
Ic mane u, vrouwe, bi uwen kinde,
Dat ghise mi derdew*er*ven wilt sinde*n*.'
Doen waecte si den derden nacht.
Een ste*m*me qua*m* van gods cracht
Met enen over groten lichte
Ende seide: 'hets bi onrechte,
Dat ghi niet en doet dat ic u hiet,
Want u maria bi mi ontbiet.
Ghi moecht beiden te lanc.
Gaet inden cloester, sonder wanc,
Ghi vint die doren op en*de* wide ontdae*n*;
D*aer* ghi wilt, moghedi gaen.
U abijt vindi weder
Ligghende opten outaer neder.'
Als die ste*m*me dit hadde gheseit,
En mochte die zondersse die d*aer* leit,
Die claerheit mette*n* oghe*n* wel sien;
Si seide: 'nu en darf mi n*iet* twien,
Dese stemme comt van gode
En*de* es der magh*et* mariën bode;
Dat wetic nu sonder hone:
Si comt met lichte soe scone.
Nu en willics niet laten,
Ic wille mi inden cloest*er* maken;
Ic saelt oec doen in goed*er* trouwen,
Opten troest van onser vrouwen,
En*de* wille mijn kinder beide gader
Bevelen gode onsen vader;
Hi salse wel bewaren.'
Doen toech si ute al sond*er* sparen
H*aer* cleder, daer sise met decte
Heymelike, dat sise niet en wecte.
Si cussese beide aen haren mont.
Si seide: 'kinder, blijft ghesont.
Op den troest van onser v*ro*uwen
Latic u hier in goed*er* trouwen;
En*de* hadde mi maria n*iet* v*er*beden,
Ic en hadde u niet begheven
Om al tgoet dat rome heeft binne*n*.'
Hoert, wes si sal beghinnen.
Nu gaet si met groten weene
Ten cloest*er* w*aer*t, moeder eene.
Doen si quam inden v*er*giere
Vant si die dore ontsloten sciere.
Si ghincker in sond*er* wanc:
'Maria, hebbes danc!
Ic ben comen binnen mure;
God gheve mi goede aventure!'

Waer si quam, vant si die dore
Al wide open ieghen hore.
In die kerke si doe trac.
Heymelike si doe sprac:
‘God here, ic bidde u met vlite,
Hulpt mi wed*er* in minen abite
Dat ic over .xiiij. iaer
Liet ligghe*n* op ons*er* v*ro*uwe*n* outaer,
Snachs, doen ic danen sciet’
Dit en es gheloghen niet,
Ic segt u sonder ghile:
Scone, covele ende wile
Vant si ter selver stede weder
D*aer* sijt hadde gheleit neder.
Si traect an haestelike
Ende seide: ‘god van hemelrike
En*de* maria, maghet fijn,
Ghebenedijt moetti sijn!

Ghi sijt alre doghet bloeme!
In uwen reine magedoeme
Droeghedi een kint sond*er* wee,
Dat he*re* sal bliven e*m*mermee;
Ghi sijt een uut v*er*coren werde,
U kint maecte hemel en*de* erde.
Dese ghewelt comt u van gode
En*de* staet altoes tuwen ghebode.
Den he*re*, die (*es*) ons broeder,
Moghedi ghebieden als moeder,
En*de* hi u heten lieve dochter,
Hier o*m*me levic vele te sochter,
Wie aen u soect ghenade,
Hi vintse, al comt hi spade.
U hulpe die es alte groet;
Al hebbic v*em*oy ende noet,
Hets bi u ghewandelt soe,
Dat ic nu mach wesen vroe.
Met rechte maghic u benediën!'
Die slotele vander sacriestiën
Sach si hanghen, in ware dinc,
Vor mariën, d*aer* sise hinc.
Die slotele hinc si aen hare
En*de* ghinc ten core, d*aer* si clare
Lampte*n* sach berre*n* in alle*n* hoeke*n*.
Daer na ghinc si ten boeken
Ende leide elc op sine stede,
Alsi dicke te voren dede,
En*de* si bat der maghet mariën,
Dat sise van evele moeste vriën
En*de* haer kinder, die si liet
Ter weduwen huus in zw*aer* v*er*driet.
Binnen dien was die nacht ghegae*n*,
Dat dorloy begonste te slaen,
Daer men midd*e*macht bi kinde.
Si nam (*t*) cloc zeel biden inde
En*de* luude mette*n* so wel te tiden,
Dat sijt hoerden in allen ziden.
Die boven opten dormter laghen
Die quam alle sonder traghen
Vanden dormter ghemene.
Sine wisten hier af g*roe*t no clene.
Si bleef inden cloest*er* hare*n* tijt
Sond*er* lachter en*de* verwijt:
Maria hadde ghedient voer hare
Ghelijc oft sijt selve ware.
Dus was die sonderse bekeert,
Maria te love, die men eert,
Der maghet van hemelrike,
Die altoes ghetrouwelike
Haren vrient staet in staden,
Alsi in node sijn verladen.
Dese ioffrouwe, d*aer* ic af las,
Es nonne alsi te voren was.
Nu en willic v*er*gheten niet
Haer twee kindere die si liet

Ter weduwen huus in g*ro*ter noet:
Si en hadden ghelt noch broet.
In can u niet vergronden,
Doen si h*aer* moeder niet en vonden,
Wat groter rouwe datsi dreven.
Die weduwe ghincker sitten neve*n*:
Si hadder op ontfermenisse.
Si seide: ‘ic wille toter abdisse
Gaen met desen .ij. kinden.
God sal hare int herte sinden
Dat si hen goet sal doen.’
Si dede*n* ane cled*er* ende scoen,
Si ghincker met in (*t*)covent;
Si seide: ‘vrouwe, nu bekent
Den noet van desen tween wesen:
Die moed*er* heef se met vresen
Te nacht in mijn huus gelaten
En*de* es ghegaen hare straten,

Ic en weet west noch oest,
Dus sijn die kinder onghetroest.
Ic hulpe he*n* gheerne, wistic hoe.'
Die abdisse spracker toe:
'Houtse wel, ic saelt u lonen,
Dat ghijs u niet en selt becronen,
Na dat si u sijn ghelaten,
Men gheve hen der caritaten
Elcs daghes, om gode.
Sint hier daghelijcs enen bode
Die hen drincken hale en*de* eten.
Gheberst he*n* yet, laet mi weten.'
Die weduwe was vroe
Dat haer comen was alsoe.
Si nam die kinder met hare
En*de* hadder toe goede ware.
Die moed*er*, diese hadde ghesoghet
Ende pine d*aer* om ghedoeghet,
Haer was wel te moede
Doen sise wiste in goed*er* hoede,
Haer kind*er*, die si begaf
In g*ro*ter noet en*de* ghinc af.
Sine hadde vaer no hinder
Voert meer om hare kinder.
Si leide vort een heylech leven.
Menech suchten ende beven
Hadsi nacht ende dach,
Want h*aer* die rouwe int h*er*te lach
Van haren quaden sonden,
Die si niet en dorste v*er*monden
Ghene*n* mensche, no ontdecken,
Noe in dichten oec v*er*trecken.
Hier na quam op ene*n* dach
Een abt, diese te visenteerne plach
Een werven binnen den iare,
Om te v*er*memen oft daer ware
Enech lachterlike gheruchte,
D*aer*si blame af hebben mochte(*n*).
Sdaghes als hire comen was,
Lach die sonderse ende las
Inden coer haer ghebet,
In groter twivelingen met.
Die duvel becorese mett*er* scame,
Dat si h*aer* sondelike blame
Vore den abt n*iet* en soude bringhen.
Alsi lach inder bedinghen,
Sach si, hoe dat neven haer leet
Een ionghelinc met witten ghecleet;
Hi droech in sine*n* arm al bloet
Een kint, dat dochte haer doet.
Die ionghelinc warp op en*de* neder
Enen appel ende vinken weder
Vor tkint, en*de* maecte spel.
Dit v*er*sach die nonne wel,
D*aer* si in haer ghebede lach.
Si seide: 'vrient, oft wesen mach,

En*de* of ghi comen sijt van gode,
Soe manic u bi sine ghebode,
Dat ghi mi segt en*de* n*iet* en heelt,
W*aer*om ghi voer dat kint speelt
Metten sconen appel roet,
En*de* het leet in uwe*n* arm doet?
U spel en helpt he*m* niet een haer.'
'Seker, nonne, ghi segt waer:
En weet niet van mine*n* spele
Weder luttel no vele;
Hets doet, en hoert no en siet.
Al des ghelike en weet god niet,
Dat ghi leest ende vast:
Dat en helpt u niet een bast;
Hets al verloren pine,
Dat ghi neemt discipline;
Ghi sijt in sonden soe v*er*smoert,
Dat god u beden niet en hoert

Boven in sijn rike.
Ic rade u: haestelike
Gaet ten abt, uwen vader
Ende v*er*teelt hem algader
U sonden al, sonder lieghen.
Laet u den duvel n*iet* bedrieghe*n.*
Die abt sal u absolveren
Van den sonden die u deren;
Eest dat ghise niet en wilt spreke*n*,
God salse zw*aer*like an u wreken!'
Die ionghelinc ghinc ute h*aer* oghen
Hine wilde haer nemm*eer* v*er*toghen.
Dat hi seide, heeft si v*er*staen.
Smorghens ghinc si alsoe saen
Ten abt en*de* bat dat hi hoerde
Haer biechte van worde te worde.
Die abt was vroet van sinne.
Hi seide: 'dochter, lieve minne,
Des en willic laten niet.
Bepeinst u wel ende besiet
Volcomelijc van uwen sonden.'
Ende si ghinc ten selven stonden
Den heyleghen abt sitten neven
En*de* ondecten he*m* al haer leven
En*de* haer vite van beghinne:
Hoe si met ere dulre minne
Becort was soe uter maten
Dat si moeste ligghen laten
H*aer* abijt met groten vare
Eens snachts op ons*er* v*ro*uwen outare,
En*de* rumede de*n* cloest*er* m*et* enen man
Die twee kind*er*e aen hare wan.
Al dat h*aer* ye was ghesciet
Dies ne liet si achter niet;
Wat si wiste in h*aer* herte gront,
Maecte si den abt al cont.
Doen si ghebiecht hadde algader,
Sp*ra*c dabt, die heyleghe vader:
'Dochter, ic sal u absolveren
Vanden sonden die u deren,
Die ghi mi nu hebt ghelijt.
Gheloeft ende ghebenedijt
Moet die moeder gods wesen!'
Hi leide h*aer* op thoeft met desen
Die hant en*de* gaf haer p*er*doen.
Hi seide: 'ic sal in een sermoen
U biechte openbare seggen
En*de* die soe wiselike beleggen
Dat ghi en*de* u kinder mede
*N*e*m*mermeer, te ghere stede,
Ghenen lacht*er* en selt ghecrigen.
Het ware onrecht soudeme*n*t swige*n*,
Die scone miracle die ons h*er*e
Dede doer siere moeder ere.
Ic saelt orconden over al.
Ic hope, datter noch bi sal

Menech sondare bekeren
En*de* onser liever v*ro*uwen eren.'
Hi deet verstaen den covende.
Eer hi thuus weder wende,
Hoe ere nonnen was ghesciet;
Maer sine wisten niet
Wie sie was, het bleef v*er*holen.
Die abt voer gode volen.
Der no*n*nen kind*er* nam hi beide
En*de* vorese in sijn gheleide.
Grau abijt dedi hen an
En*de* si worden twee goede man.
H*aer* moeder hiet beatrijs.
Loef gode ende prijs,
En*de* maria, die gode soghede,
En*de* dese scone miracle toghede.
Si halp h*aer* uut alre noet.
Nu bidden wi alle, cleine en*de* g*ro*et,

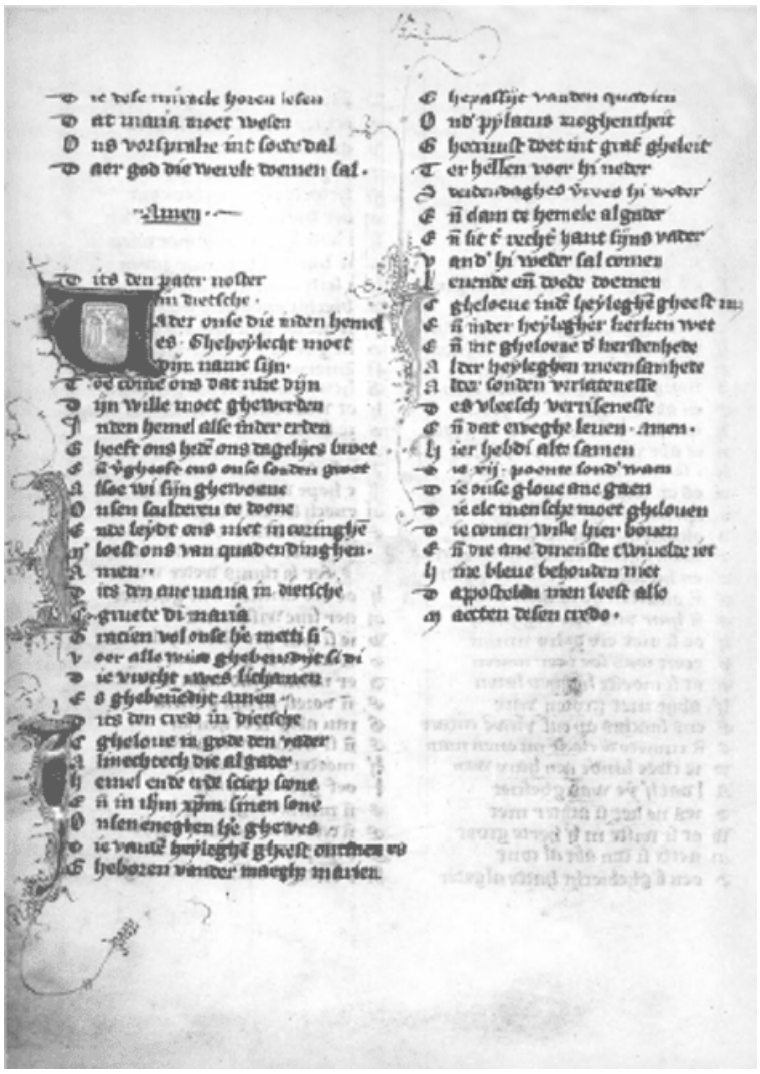

Die dese miracle horen lesen,
Dat maria moet wesen
Ons vorsprake int soete dal
Daer god die werelt doemen sal.

Amen.

Vergroting der miniatuur van 'Beatrijs'.

Gehistorieerde letter D, op folio 33 verso, van het Haagse handschrift, de z.g. Genadestoel, originele afmeting 120 × 93mm.

Miniatuur uit een missaal ‘à l'usage d'Evreux’, Bibl. v. Rouaan (Ms 305 A166).

Beatrijs
Nota's bij de tekst door Dr A.L. Verhofstede.

D*e taal van Beatrijs bezit de eenvoud van het genie. Zij is ten eerste eenvoudig op zich zelf, bovendien heeft de dichter, die eer meester was, niet moeten zoeken naar ingewikkelde wendingen of zeldzame woorden om zijn gedachten uit te drukken. Hij doet niet aan mooischrijverij.*

Beatrijs leest dus gemakkelijk. De Zuidnederlander, wiens taal min geëvolueerd heeft dan die zijner Noorderburen, vindt er dadelijk een aantal uitdrukkingen in weer die hij nog dagelijks hoort, doch ook voor Noordnederlanders biedt de tekst weinig moeilijkheden.

Alleen om de lezing te vergemakkelijken, ik zou zeggen 'te versnellen', gaf ik deze nota's, uitdrukking van mijn eigen zienswijze of van deze van andere, waarbij echter steeds met al de bestaande toelichtingen rekening werd gehouden.

Het meest werden door mij geraadpleegd Roemans, Tinbergen, Stracke, van Mierlo, Verdam, Guiette, Jonckbloet, en de viertalige uitgave van 'Wiek Op', onder leiding van H. van Overbeke.

Dr Jur. A.L. VERHOFSTEDE.

Augustus 1947.

3	*vertare:*	in O.Vl. gewest, is taren = tornen, vandaar snijden, snipperen, vertaren = verspillen. ‘Zijn zin vertaren: zijn geest met onnuttigheden ‘afpijnen’ (Tinb.).
4	*doghet:*	terwille van al de deugden van haar d.i. om reden van hare voortreffelijkheid.
5	*en:*	voor **ende.**
6	*op heven:*	vgl. ‘uit het verleden ophalen’, uit herinneringen aanhalen. Tinbergen zegt: ‘Aanheffen’.
7	*toghede:*	togen (gewest) tonen.
8	*teren:*	ter ere.
	diene:	die hem.
9	*ere:*	een're, van een.
10	*onnen:*	jonnen, gunnen.
11	*die poente:*	mijn doel (punt) wel bereike. Datgene waarop het aankomt (Tinb.).
15	*begheven:*	letterlijk, verlaten, met het idee van verzaken aan. Hier dus die aan de wereld verzaakt heeft. Vgl. vrs 80, 453, 598 e.a.
16	*willemijn:*	Wilhelmiet.
22	*ghedane:*	gedaante, voorkomen.
23-25	*dat ik prisede... dats een dinc dat niet en dochte:*	haar leden prijzen in het bijzonder haar schoonheid, het zou een ding zijn dat niet zou betamen.
31	*lat:*	laks, onzorgvuldig.
39	*achter:*	in.
41	*toren:*	toorn.
	wedermoet:	weemoed.

43	*ries:*	dwaas, men zegt van een boomstam dat hij ries is wanneer hij inwendige barsten vertoont.
45	*eest:*	is het.
	lieft:	lees **lief.**
46	*sulken:*	sommigen.
46-48	*si dwingt:*	zij praamt sommigen dat zij niet weten wat doen, spreken of zwijgen om wel te varen (daar hi loen af waent ghecrighen).
51	*milde:*	mild, vrijgevig.
53	*dade:*	deed hij het.
54-58	*ghestade:*	standvastig. Ook vindt men lieden die zo standvastig zijn dat wat hen te beurt valle, groot gewin of klein; de liefde hen weelde, blijdschap en rouw doet delen. Zulke liefde noem ik getrouwe.
59	*in constu:*	ik kan u.
60	*gheluux:*	lees ghelux.
61	*ronnen:*	vloeien.
62	*veronnen:*	ten kwade duiden.

74	*verladen:*	overladen.
76	*dient al es cont:*	dien alles is bekend, die alles weet.
77	*niet:*	in de betekenis van niets.
78	*crancheit:*	mijn zwakheid.
80	*begheven:*	verlaten, zie vs. 15.
85	*saen:*	dadelijk.
86	*sine vrame:*	zijn voordeel.
95	*soe hi ierst mochte:*	zo spoedig hij kon.
100	*merde:*	talmde.
101	*woudene vanden:*	wilde hem vinden, zij zocht hem op.
104	*versochten:*	verzuchten, zuchten slaken.
109	*hoe dicke verwandelde:*	hoe dikwijls hare blijdschap in twijfel oversloeg en omgekeerd. Tinbergen zegt: blije = gelaatskleur?
111	*vercoren:*	uitverkoren.
112	*ieghen:*	tegen.
115	*strael:*	niet de pijl van Cupido, maar de straal (de angel) der bie die na het stralen in de wonde blijft steken en er moet uitgetrokken worden.
117	*In:*	Ic en.
117	*verhoghen:*	verheugen, vreugde kennen.
118	*uutghetoghen:*	uitgetrokken, het middeleeuws schrijft u voor v en w voor uu.
119	*sinne:*	met welbehagen, vgl. ‘er zin in hebben’.
123-124	*wi en hadden:*	wij kregen nooit zoveel verpozing dat wij de gelegenheid hadden ons

		eens in het geniept te kussen.
127	*God ons here:*	God onze Heer moge vrouwe Venus **verdoemen** verwensen.
129	*vervalven:*	verwelken.
130-131	*constie wel ane u verwerven ende...*	V.M. (o.n.) verwerpt de interpretatie van *wel* in de betekenis van uwe gunst dus als substantief. Hij leest: Kon ik wel van u verkrijgen en woudt gij het abijt afleggen. *Wel* is hier bijwoord en *ende* is zoveel als 'dat'.(*)
134	*ghereiden:*	bereiden, gereedmaken.
136	*bonten:*	bont, pels.
137	*sercoet:*	overkleed; wijd overkleed zonder mouwen dat over *hemd en roc* wordt gedragen (Tinb.).
138	*in begheve:*	ik verlaat U in geen nood.

(*) V.M. (o.n.) afkorting voor Dr J. v. Mierlo S.J. onuitgegeven nota's.

147	*over VIII nachte:*	vanavond over (binnen) acht nachten.
148	*nemt mijns wachte:*	wacht op mij.
154	*en si:*	tenzij.
159	*Dit gheloefde elc anderen:*	Dit beloofde elk de andere.
160	*ginc wanderen:*	ging heen.
161	*sijn rosside:*	ter zijdewaart, waar zijn ros gezadeld stond.
163	*sinnen telt:*	zijn weg, vgl. hij ging zijn gang, op den stap van zijn paard.
170	*sercoet:*	vs. 137 overkleed.
172	*vel:*	pels, bedoeld wordt de voering in bont.
175	*almoniere:*	aumônière, geldbeugel.
177	*vingherline:*	ringen.
178	*chierheit:*	opsmuk, allerlei schoons.
179	*proeven:*	navraag doen, onderhoren.
181	*.Vc:*	vijfhonderd.
185	*ghetorst:*	geladen, gestapeld.
192	*scoender smale:*	lieftalliger wezen.
193	*mettine:*	de metten.
198	*weder ghewent:*	teruggekeerd.
199	*dormter al ghemene:*	al te samen op de slaapplaats.
200	*coer:*	koor.
202	*dicke:*	dikwijls.
205	*Maria moeder:*	lees liever ‘Jesu lieve’ (van Mierlo. Stracke.) de tekst wijst uit dat deze lezing zich opdringt.
207	*gheduren:*	verblijven, uithouden.
211	*ghenomen discipline:*	boete gepleegd, zich kastijden.

224	*teenen:*	tot een.
227	*onversaghet:*	*onversaghet* slaat op Maria en niet op riep. Tinb. zegt 'onbesproken, onbevlekt'. V.M. (o.n.) *onversaghet* komt van *versegghen,* aanmerkingen maken op; iets te zeggen hebben op. Dus 'onbesproken, alreine, al-schone'.(*)
229	*vernoy:*	leed; noy, zoals in ennui. Zie ook vs. 527.
230	*en es niet te bat een hoy:*	en het heeft mij geen hooi (geen grashalm) gebaat.
231	*te male:*	t'ene male, geheel.
239	*ict:*	lees ic.
241	*ofmense:*	indien men ze.
243	*hets wel recht:*	het behoort.
244	*lijt:*	wiens weg hem voor Maria's beeld leidt; die voor Maria's beeld voorbijgaat.
247-248	*daer omme si ghedinct:*	het was daarom dat zij bedacht die sleutel daar te hangen. V.M. (o.n.) leest: daaraan (*daer omme*) denkt zij (aan de gewoonte dat wie vóór het Mariabeeld voorbij gaat naar het Mariabeeld opkijkt), (*waer omme*) om welke reden zij de sleutel daar hing.(*)
249	*danen:*	henen.
250	*pels:*	vermoedelijk een haren onderkleed.
255	*vare:*	vrees.
261	*stoet:*	stond.

(*) V.M. (o.n.) van Mierlo's onuitgegeven nota's.

(*) V.M. (o.n.) van Mierlo's onuitgegeven nota's.

264	*U soe waren bat bequame:*	bat = beter - U zouden beter passen.
266	*Hebter mi om niet te leder:*	neem mij niet kwalijk.
267	*ic salse u gheven sciere:*	‘zeere’ is gewesttaal, dadelijk, terstond, idem Verdam.
272	*waest:*	was het.
273	*Ghescepen:*	gesneden.
276	*bat:*	beter.
278	*cordewane:*	in Cordouaans leder.
280	*ghebonden:*	schoenen met linten en sandalen.
281	*hoet:*	hoofd.
284	*cussese:*	kuste haar.
289	*ghereide:*	zadel.

299	*wilen:*	wijlen, destijds.
303	*al hebbic ni ghekeert daer an:*	al heb ik mij tot de wereld gewend.
304	*slacht:*	gelijkt.
	losen:	listigen.
	coman:	koopman.
305	*formine:*	klatergoud.
308	*beswike:*	ontvallen.
309	*scinden:*	kwetsen, verminken. Dat God mij verminke. Een litteken dragen wordt in O.-Vl. gezegd: geschonden zijn. Vgl. van de pokken geschonden.
311	*in scede:*	ik scheid niet.
313	*twien:*	twijfelen.
315	*fel:*	driest.
	loes:	onoprecht.
316-319	*Sint dat... ...werdech ware*	sinds ik U eenmaal verkoos zou ik zelf aan geen keizerin meer denken, onafgezien dat ik haar waardig ware.
322	*ic vore:*	voer mede.
324	*vrouwe af sijn:*	daar zult ge meesteres van zijn.
326	*pande verteren:*	panden vervreemden - goederen vervreemden.
328	*den telt:*	hunnen weg. Telt is matige stap, zegt Tinbergen (?). Vgl. vs 163.
333	*na der naturen sine:*	naar zijn natuur.
342	*ghevoegh:*	indien het u zou bevallen.
343	*beeten:*	nederzetten - afstijgen; vgl. G. Gezelle in Hiawadha Osseo: ‘Ont zij beette in d'avondsterre’.

346	*dorper fel:*	onbeschaamde dorpse - tegenstelling tusschen plattelandbewoners en lieden uit de kom der gemeente. Een zeker moreel mistrouwen bestaat ten huidigen dage nog bij de mensen van het land ten opzichte van de ‘dorpsen’.
354	*Godsat:*	Gods haat hebt gij die het gezocht hebt.
368	*ochtic:*	indien ik u ooit nog van zoiets gewaag.

374	*.m.:*	duizend.
380	*waric:*	ware ik.
384	*dullijc:*	als een dulle, dwaas.
386	*ghere vrouden:*	geen vreugde.
388	*Datter zielen niet:*	dat de ziel er in niets anders smaak vindt.
391	*doeghet...:*	deugt geen haar, niet in het minste.
392	*Jeghen:*	tegen, vergeleken met
393	*Diere om pinen:*	die er zich voor inspannen, het Fr. peiner.
	vroet:	vroed, wijs.
400	*ghevel:*	voorviel.
402	*Tes:*	tot.
	poert:	poort, stad.
404	*bequaemt:*	waar het hen zo wel bekwam, beviel.
406	*verweenden:*	verwend, vgl. vs. 579 waar het gekoppeld wordt aan ‘rike’.
408	*.ij.:*	twee.
411	*teren:*	voortleven op.
414	*warde:*	voor waerde.
415	*brochtent al over saen:*	alles spoedig opdoen, verteren.
422	*Dies hen wert te moede onsochte:*	aldus werd het hen zwaar te moede.
425	*ghesceet:*	verschil, misverstand, twist.
427	*ghebrac:*	ontbrak.
430	*met oghen nye zeder:*	zij zag hem sedert dien met geen ogen.
433	*hets mi comen soe:*	het is mij zo (alzo) overkomen. In ‘soe’ ligt de betekenis, dat het geen zij steeds gevreesd heeft haar

		overkomen is, **precies zoals zij het steeds gevreesd heeft.** Vervangt men soe door toe dan verarmt men de betekenis, dan wordt het eenvoudig, hetgeen ik steeds gevreesd heb is mij overkomen. Vgl. vs. 900, dat het haar aldus vergaan was, dat haer comen was alsoe. Even zo V.M. (o.n).
435	*doghens:*	gedogen, leed.
436	*begheven:*	verlaten. Vgl vzen 15, 80, 453, 598 e.a.

444	*staet mi in staden!:*	sta mij bij.
448	*dorden noet:*	door de nood.
459	*onbequame:*	onaangenaam.
463	*onthelt:*	onderhield.
471	*te loven ende teren:*	tot lof en eer.
477-482	*Si was... ...levede voert:*	deze verzen zijn volgens sommigen een interpollatie (Tinb. en andere). Stracke aanvaardt dat ze echt zijn doch tussen vers 432 en 433 thuishoren. V.M. (o.n.) is van oordeel dat deze verschuiving niet noodzakelijk is.(*)
480	*doghede:*	gedogen, uitstaan, lijden.
	meswinde:	ellende, tegenspoed.
484	*saen:*	snel.
485	*Berouwennesse:*	voor berouwenesse.
487	*hoet:*	hoofd.
489	*plach:*	gewoon was.
493	*Fonteyne boven alle wiven:*	bron (van alle goed) meer dan enige andere vrouw.
495	*torconden:*	tot getuige.
501	*ieghen: sorgen:*	Ik mag mij wel tegen het oordeel, waar alle zonden aan het licht zullen komen, bezorgd maken.
502	*Doghen:*	God heeft zijn ogen van mij afgewend! (Carel Voorhoeve aangehaald door Tinbergen.)
506	*Daer en si vore:*	tenzij er vooraf biecht van gesproken zij.
508	*waen:*	vergissing.
509	*vare:*	vrees.
510	*een hare:*	een haren kleed, een boete kleed.

(*) V.M. (o.n.) van Mierlo's onuitgegeven nota's.

514 *niet ghedoen:* niet bewerken.

517	*Fonteyne boven alle doghet:*	bron (van genade) boven alle goed.
518	*verhoghet:*	verheugd.
519	*sceen:*	zoals het wel is gebleken met Theophilus.
521	*op ghegeven:*	de duivel verpand.
526	*onghetroest keytijf:*	troosteloos katyf, onopgewekt, troosteloos (Verdam) een katyf is in de volksmond een boosaardige vrouw; de oorsprong zou zijn ‘captive’.
527	*In wat leven ic noy was:*	Tinbergen laat dit vers op het volgende slaan en leest: ‘In welk leven ik *ooit* was, Vrouwe, gedenk dat ik las t'uwer ere een gebed. Mijns inziens is het overbodig aan het woord ‘noy’ enige wijziging aan te brengen. Noy is het Z.-Ned. nooi, node, met tegenzin. Het vers hervat de gedachte ontwikkeld in vzen 569 en volgende en staat in verband met de inhoud der verzen 525 en 526.
533	*verbouden:*	hierop mag ik mij betrouwen, verstouten.
534	*onvergouden:*	onvergoed.
539	*vrame:*	voordeel. Vgl. vs. 86.
543	*daer hi u sochte:*	waar hij (de bode) u zocht die u een boodschap bracht.
545	*van bode was ghehoert:*	zoals nooit enige bode er een had gehoord.
546	*die selve woert:*	de woorden van de bode aangehaald in het ‘Wees-gegroet’.
547	*wanc:*	twijfel.
549	*quet:*	verzoekt, zie vs. 700.

552	*verdinghen:*	zoals in geding, verdedigen.
553	*bedinghe:*	gebed, de klemtoon ligt op **bé**.
554	*Dreef:*	bedreef, doen, bad.
558	*bider beden:*	leefde van bedelen, van hare bede om brood.
563	*ere:*	van ene.
	spade:	laat.
570	*weder:*	ik zal met u delen, wederdelen, mede delen.
575	*stoede:*	stond.
578	*trouwen:*	op mijn woord.
579	*verweent:*	weelderig, rijk, vergl. vs. 406.
584	*blame:*	opspraak, in opspraak komen.
589	*verstoet:*	verstond.

597	*reven:*	raaskallen.
598	*Derre:*	zulke dergelijke.
598	*begheven:*	verlaten, vgl. vs. 5 en 80, 436 en 453.
603	*ghemessen:*	missen.
607	*el:*	iets anders.
608	*soe reynen moet:*	rein gemoed.
611	*elve ende der geronde:*	Elbe en Gironde.
613	*gheesteliker:*	godvruchtiger.
614	*Die:*	in het handschrift staat de rubriek letter aan hoofde van vers 615.
616	*maect mi conder:*	leg mij uit.
618	*Doe noemesise:*	toen noemde zij ze.
619	*si haer meende:*	dat ze haar bedoelde.
622	*wedde:*	pand, bezoldiging, niets aan te bieden dan het groot berouw mijns harte.
626	*hoven:*	oven.
627	*gloyen:*	gloed.
630	*Mochtic mier sonden:*	mocht ik van mijne zonden worden gekweten.
631	*verwaten:*	de wanhoop veroordeeld, vervloekt.
632	*verlaten:*	betrouwen.
640	*bederven:*	zo en liet gij de zondaar niet omkomen,
647	*onbescouden:*	onbescholden onbestraft (Verdam).
648	*ghewouden:*	regelen, bewerken (Verdam). goed berouw kan alles goed maken (Roemans).
654	*gisemast:*	Gisemas, de goede moordenaar.
656	*weder ... no:*	noch... noch.

664 *verscoven:* verstoken, uitgesloten.

666	*Ocht:*	wijl.
669	*in slape sochte:*	sliep zacht in.
675	*verbeden:*	door haar gebed genade voor u verworven.
683	*Wile:*	vool, sluier.
684	*coenlyck:*	moedig.
685	*hoeghelike:*	bedank Maria hiervoor in hoge mate.
692	*yemen:*	(n)iemand.
695	*min no meer:*	niet min noch meer.
	na dijn ghelike:	naar uws gelijke.
698	*heet:*	beveelt.
700	*quedde!:*	zie vers 549 - verzoeken.

703	*gheweldechere:*	geweldige Heer.
704	*ghehinct:*	veroorloof, toestaan.
707	*Ochtic:*	indien ik nu.
708	*over dieveghe vinghe:*	als dievegge aanhield.
709	*ghescent:*	geschonden, geschandvlekt.
710	*rumde:*	voor ruumde, ruimen, verlaten.
	covent:	Tinb. schrijft tcovent.
714	*Ocht:*	indien.
715	*te minen baten:*	voor mijn welzijn.
716	*Dat sijs niet en moete laten:*	zij moet het niet nalaten.
719	*waen:*	argwaan, mistrouwen.
726	*beide:*	oponthoud, gij wacht te lang.
729	*Doet dat maria u ontbiet:*	Doe hetgeen Maria u gebiedt.
734	*bestaen:*	niet vertrouwen. Vgl. men kan er niet op bestaan, men kan er niet op rekenen met zekerheid.

735	*verbeyt:*	wachten.
736	*eest elfs ghedroch:*	is het hels bedrog.
737	*Dat mi comt te voren:*	dat mij overkomt.
738	*scoren:*	schoren, stuiten. zo moge ik weldra stuiten, het weze mij gegeven dat enz... Tinb. vert. scoren door ‘scheuren’, door een of andere formule te niet doen.

746	*hiet mi gaen:*	en mij beveelt te gaan.
753	*hiet:*	beveelt.
755	*moecht beiden:*	gij zoudt wel eens te lang kunnen uitstellen.
756	*wanc:*	aarzeling.
764	*twien:*	twijfelen.
767	*hone:*	hoon, bedrog (Roemans).
771	*goeder trouwen:*	in volle vertrouwen.
772	*Opten troest:*	op de genade van.
783	*En:*	men mag wellicht lezen ‘en’ in de betekenis van eerste lid der dubbele negatie.
783	*verbeden:*	genade verworven door haar gebed: Tinb. e.a.; vgl. vs. 675.
786	*wes:*	wat.
790	*sciere:*	dadelijk, zie vers 267.
796	*ieghen hore:*	tegenover haar, vóór zich.
797	*doe:*	toen.
797	*troc:*	trad of trak, trok: binnen trekken.
803	*danen sciet:*	henen scheiden, heen vlood.
805	*ghile:*	zonder spotternij, in volle ernst.
806	*Scone, covele ende wile:*	schoenen, kap, vool.

816	*emmermee:*	eeuwig.
817	*werde:*	waarde, schat.
819	*ghewelt:*	macht.
821	*die ons:*	lees ‘die es ons’ (Jonckbloet).
824	*Hier omme levic vele te sochter:*	daarom is mij het leven veel lichter.
828	*vernoy:*	verdriet.
829	*ghewandelt:*	door uwe tussenkomst is het zo omgekeerd
830	*vroe:*	dat ik nu gelukkig mag zijn.
833	*ware dinc:*	in der waarheid.
837	*berren:*	branden.
842	*evele:*	euveldaden, misstappen mochte bevrijden.
846	*dorloy:*	de horloge, het uurwerk.
853	*ghemene:*	te samen.
856	*lachter:*	laster.
864	*verladen:*	overladen.
865	en volgende:	voorgehouden wordt dat deze verzen tot het slot een bijvoegsel zijn van een latere dichter. Deze, m.i. verkeerde zienswijze, mocht geen algemene instemming verwerven. Zie de studie van Dr v. Mierlo, in het boek onmiddellijk na het hoofdstuk ‘tekst loutering’.
871	*vergronden:*	doen doorgronden.
877	*ontfermenisse:*	medelijden.
881	*covent:*	Tinb. leest tcovent.

887	*Ic en weet west noch oest:*	ik weet niet waarheen west of oost.
892	*becronen:*	bekreunen beklagen.
898	*Gheberst hen yet:*	gebeurt hen iets.
899	*vroe:*	verheugd.
900	*alsoe:*	aldus. Vgl. vs. 433.
902	*goede ware:*	goede zorg, ware zoals in ‘bewaren’.
907	*begaf:*	begheven, verlaten.
909	*vaer:*	vrees.
910	*Voert:*	verder.
917	*ontdecken:*	bekend maken.
918	*in dichten oec vertrecken:*	in een gedicht uitdrukken, neerschrijven. Verdam door Tinbergen aangehaald emendeert: dichten = bichten; ‘in de biecht mededelen’. Deze emendatie is verleidelijk, zegt V. Mierlo (o.n.), doch verkeerd. Hij wijst mijns inziens terecht naar *vermonden,* mondelings mededelen, waartegenover staat *in dichten vertrekken,* schriftelijk mededelen. Dus noch mondelings noch schriftelijk bekend maken.
923	*gheruchte:*	voor gerochte.
925	*hire:*	hij er.
928	*met:*	en tezelfder tijd in grote twijfel.
929	*metter scame:*	de duivel bekoorde haar met beschaamdheid.
932	*bedinghen:*	gebed.
935	*al bloet:*	naakt.
936	*dochte haer doet:*	dat haar dood scheen.
938	*vinken weder:*	ving hem weder.

940	*versach:*	zag.
945	*heelt:*	verbergt.
952	*Weder luttel no vele:*	noch weinig noch veel.
953	*Hets doet:*	het is dood.
954	*Al des ghelike:*	juist op dezelfde wijze.
956	*bast:*	een schil, een pel.

968	*deren:*	leed doen.
975	*ende bat:*	en bad hem, dat hij zou horen haar biecht.
985	*vite:*	leven.
986	*dulre:*	dulle, dwaze.
991	*rumede:*	ruimde, verliet.
993	*ye:*	ooit.
995	*gront:*	in de grond van haar hart.

1001	*ghelijt:*	van liën belijden. (Tinb.)
1008	*beleggen:*	ik zal het zo wijs aan boord legen.
1010	*te ghere stede:*	op geen enkele plaats.
1011	*lachter:*	laster.
1011	*ghecrigen:*	ondergaan.
1014	*siere:*	door zijnre, door zijne.
1020	*weder wende:*	terugkeerde.
1024	*Die abt voer:*	die abt voer henen, ging heen.
1024	*gode volen:*	aan God aanbevolen, (met de wens van goede reis).
1026	*vorese:*	voerde ze.
1032	*toghede:*	toonde.
1034	*bidden wi:*	laat ons bidden.

1038	*doemen:*	vonnissen.

Eindnoten:

MEEST GERAADPLEEGDE AUTEURS:
Roemans, Tinbergen, Stracke, Verdam, Guiette, Jonckbloet, van Mierlo, Van der Elst. De viertalige uitgave van ‘Wiek Op’, Brugge 1938. De onuitgegeven nota's van Dr van Mierlo S.J. in afkorting vermeld door V.M. (o.n.).